Hayat

TARİH
MECMUASI

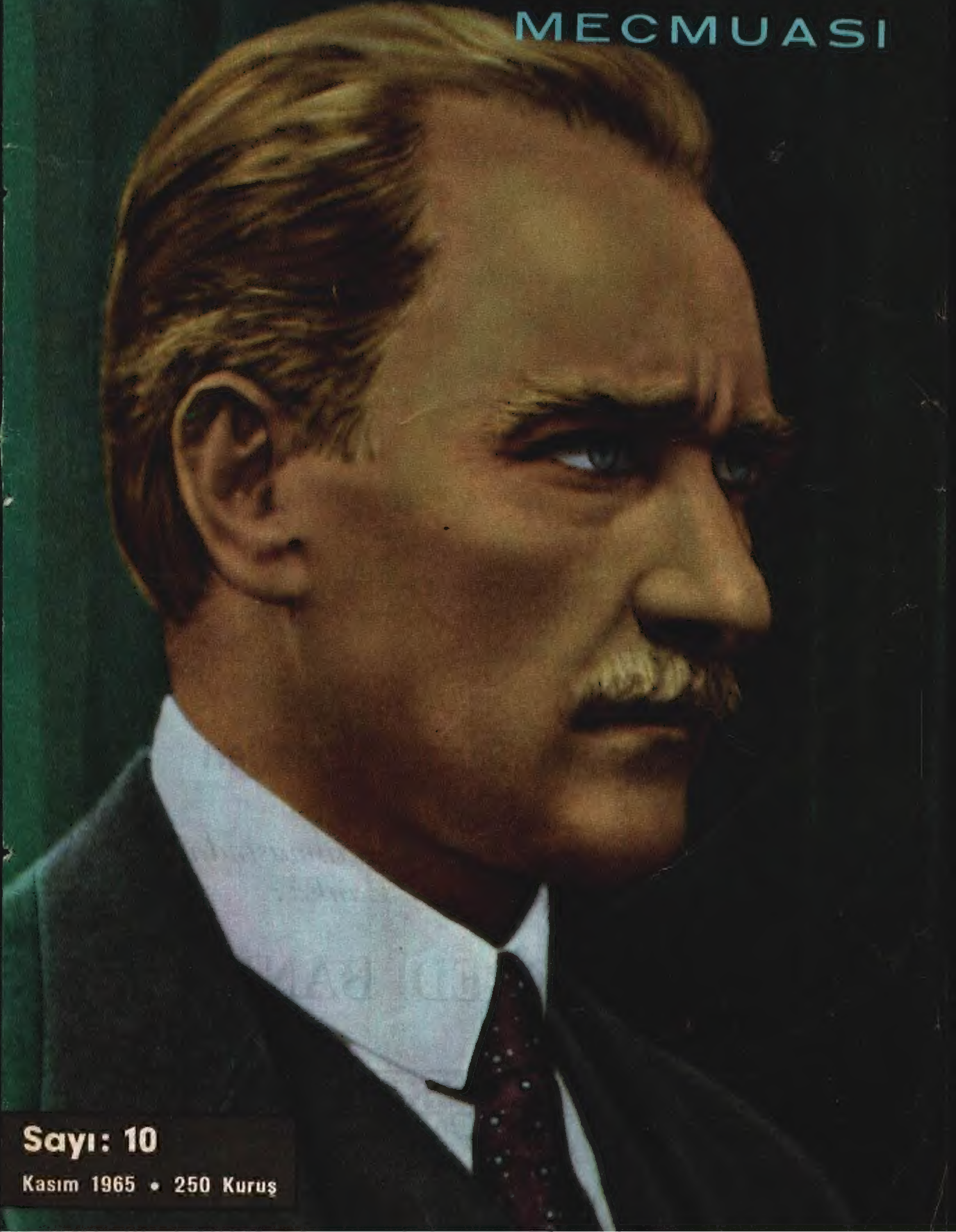

Sayı: 10

Kasım 1965 • 250 Kuruş

- Çocuklar ve büyükler için çeşitli yayınlar yapmak
- Özel teşebbüse dayanan ilk sanat tiyatrosunu açmak
- Halk oyunlarımızın yayılıp tanınması için tesis kurmak ve festivaller düzenlemek.
- Halk türkülerimizi çok sesli koro için harmonize ettirmek ve bunları konserlerle halka dinletmek.
- Halk sanatlariyle ilgili çeşitli sergiler açmak
- Memleketimizin yaratıcı gücünü teşvik için çeşitli ödüller koymak ve yarışmalar tertip etmek

gibi

Kültür ve Sanat Hizmetleri

ile

memleketin manevi kalkınmasında
ödev alan tek Banka:

YAPI ve KREDİ BANKASI

474

Mustafa Kemal Atatürk

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

Atatürk ve Komünizm 4
Pierre Loti'nin Mektupları 10
Hüsrev Paşa'nın İdamı 16
Kırım Harbi'nde İstanbul Hastaneleri 19
Türk Sarayında Müstesna Bir Prenses: Âdile Sultan 27
Ayın Takvimi 34
Nihad Sami Banarlı İle Bir Konuşma 36
Mâbeynci Âtıf Bey'in Hatıraları 40
Topkapı Sarayı Silâh Müzesi 49
Barbaros Hayreddin Paşa'nın Hatıraları 58
Çağlar Boyunca Türk Bayrağı 66
İlk Türk Denizaltısı 72
Kaybolan Keşif Heyeti 79
XVIII. Asrın Sonunda Osmanlı Devleti 84
Asya'daki Savaş 90
Tarihe Akan Bir Ay 95
Tarih Postası 96

Hayat TARİH MECMUASI

Aylık Kültür Mecmuası

YIL : 1 SAYI : 10
CİLT : 2 1 KASIM 1965

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL
YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22 İstanbul
TEL: 27 95 10 (4 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-İstanbul **TEL:** 27 12 07

Kemal ATATÜRK (1881 - 1938)

ATATÜRK ve KOMÜNİZM

Yazan: Yılmaz Öztuna

«Biz doğrudan doğruya milliyetperveriz ve Türk milliyetçisiyiz. Cumhuriyetimizin mesnedi Türk camiasıdır. Bu camianın efradı ne kadar Türk harsıyla meşbû olursa, o camiaya istinad eden Cumhuriyet de o kadar kuvvetli olur.»

GAZİ MUSTAFA KEMAL (1926) (*)

"Şurası unutulmamalıdır ki, Türk âleminin en büyük düşmanı komünistliktir. Her görüldüğü yerde ezilmelidir."

ATATÜRK'ÜN siyasî cephesinin en bariz tarafı, milliyetçiliğidir. Diğer vasıflarından hiç biri, milliyetçiliğinin üzerine çıkamaz. Atatürk'ün bütün hayatı, hareketleri, söyledikleri ve yaptıkları, milliyetçilik ilkesinin etrafında dönüp dolaşır. Bu ilkeyi kaldırın, ortada Atatürk'ü Atatürk yapan pek az şey kalır. Anadolu'nun düşman işgalinden temizlenmesi ve Cumhuriyet'in kurulması, milliyetçilik ilke ve ülküsünden hareket edilerek gerçekleştirilmiş büyük eserlerdir.

Atatürk gibi bir adamın, en büyük Türk

---

[*] (Gazi'nin Vecizeleri, İstanbul, 1930 Cumhuriyet Gazetesi yayını).

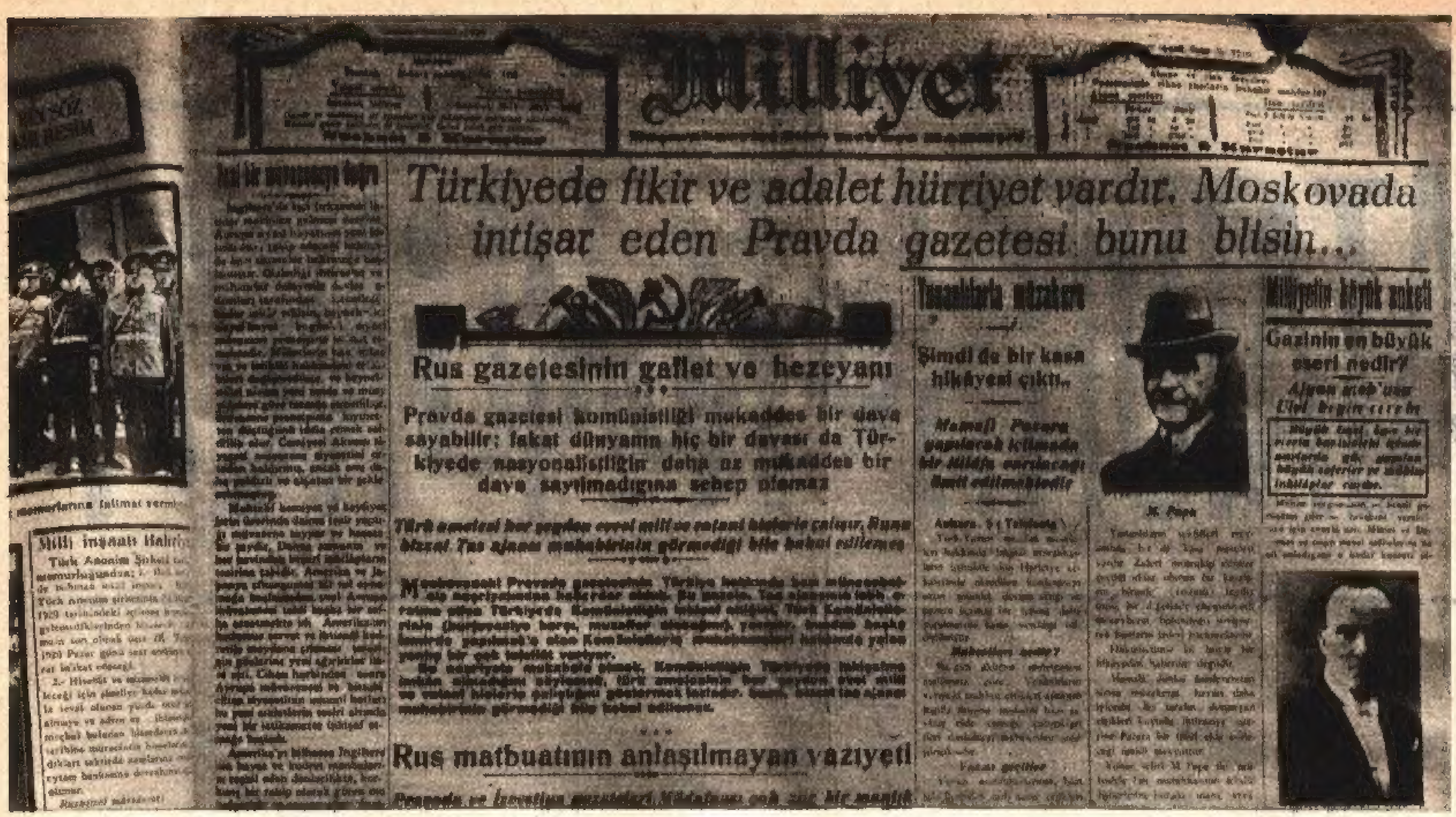

Milliyet

Türkiyede fikir ve adalet hürriyet vardır. Moskovada intişar eden Pravda gazetesi bunu bilsin...

Rus gazetesinin gaflet ve hezeyanı

Pravda gazetesi komünistliği mukaddes bir dava sayabilir; fakat dünyanın hiç bir davası da Türkiyede nasyonalistliğin daha az mukaddes bir dava sayılmadığına sebep olamaz

Şimdi de bir kasa hikâyesi çıktı..

Gazinin en büyük eseri nedir?

Rus matbuatının anlaşılmayan vaziyeti

Atatürk'ün komünizm aleyhindeki beyanatını vermesinden önceki günlerde yurdumuzda komünist faaliyetleri artmıştı. Buna paralel olarak, Rus basınında Türk komünistlerini destekleyen yazılar çıkması, büyük tepki yaratıyordu. İşte 6 temmuz 1929 tarihli Milliyet gazetesi.

milliyetçisi sıfatıyla, milliyetçiliğe aykırı bütün akımlara cephe alacağı tabiîdir. Milliyetçiliğin en büyük düşmanı olan ve bu ilke ve ülküyü yok etmeyi amaç edinen komünizmin, Atatürk katında en menfur rejim ve cereyan olacağı şüphesizdi. Ancak, Atatürk devrinin siyasî şartlarına göre, komünizmle mücadelenin birkaç cephesi olacaktı. Bu mücadele, hiçbir zaman Sovyetler Birliği'yle bozuşmak anlamına gelemezdi. Böyle bir bozuşma, genç Türkiye'nin menfaatlerine aykırı olduğu gibi, kudretinin de dışındaydı. Fakat Türkiye içinde Atatürk, milliyetçi ve tamamen antikomünist bir gençlik, bir nesil ve bir millet meydana getirmek için, bütün gücünü harcamış, nice işler gibi bu dava da, Atatürk'ten sonra tavsamış, ihmal edilmiş, zaman zaman da unutulmuştur.

Atatürk'ün, tarih şuurunu ayakta tutabilmek için, bazen tarih ilminin imkânlarını zorlayacak derecede teoriler ortaya atması, Türk âlemine ve Türk geçmişine karşı gösterdiği ilgi, sık sık söylediği **«Ne mutlu (Türküm) diyene!»**, **«Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur»**, **«Bir Türk cihana bedeldir,»** gibi sözler, unutulamaz.

«TÜRK ÂLEMİNİN EN BÜYÜK DÜŞMANI KOMÜNİSTLİKTİR»

5 ağustos 1929 akşamı Eskişehir istasyonunda Temyiz başkanı, üyeleri, gazeteciler ve halka hitaben yaptığı konuşmada da, komünizmin Türklük ve insanlık için nasıl bir âfet olduğunu belirtmiştir. 7 ağustos 1929 tarihli **Sakarya** gazetesinde yayınlanan bu hitabeyi aynen alıyoruz:

«Türk milletinin içtimaî nizamını ihlâle müteveccih didinmeler, boğulmaya mahkûmdur. Türk milleti, kendinin ve memleketinin yüksek menfaatleri aleyhine çalışmak isteyen müfsit, sefil, vatansız ve milliyetsiz sebük-mağzların (beyinsizlerin) hezeyanlarındaki gizli ve kirli emelleri anlamayacak ve onlara müsamaha edecek bir heyet değildir.

«O, şimdiye kadar olduğu gibi, doğru yolu görür. Onu yolundan saptırmak isteyenler, ezilmeye, kahredilmeye mahkûmdur. Bunda köylü, amele ve bilhassa kahraman ordumuz, candan beraberdir. Buna da kimsenin şüphesi olmasın.

«Hâkim efendiler! Siz, kanun adamlarısınız. Ellerinize milletin, vatanın, her türlü hak ve menfaatlerini vikaye eden kanunlar tevdi edilmiştir. İşaret ettiğim noktaları işittiniz. Türk milletinin büyük haklarını müdafaa ederken, bu noktalar, ehemmiyetle hatırda tutulmalıdır.

«Bu memleketteki komünistler, sadece bizim tevkif ve hapsettiklerimizden ibaret değildir. Bu işlerle bizzat yakından alâkadar olacağım.

«Şurası unutulmamalıdır ki, Türk âleminin en büyük düşmanı komünist-

liktir. Her görüldüğü yerde ezilmelidir.» [*]

Atatürk'ün bütün sözleri gibi, son derece veciz olan bu beyanat, ayrıca tahlil edilmeye muhtaç değildir. Hapishanelerin dışındaki komünistleri, bu en büyük vatan hainlerini, devleti topyekûn satmak isteyenleri durdurmak için hâkimlere verdiği direktif, çok ilgi çekicidir. Komünizmi **«Türk âleminin»** en büyük düşmanı olarak gösterirken, şüphesiz Türkiye'deki Türkler'den kalabalık bir Türk kitlesinin komünist tahakkümü altında en aşağı sömürge hayatı yaşadığını işaret etmek istemiştir. Şimdiye kadar Yugoslavya dışında, komünizmin pençesine düşüp de Rus sömürgesi olmayan hiç bir devlet görülmemiştir. Çekoslovakya, Macaristan, Doğu Almanya gibi cihanın en ileri toplumları, «peyk» diye tavsif edilen en aşağı derecede sömürge olmaktan kurtulamamışlardır. Atatürk hayattayken, dünyada Sovyetler Birliği'nden başka komünist devlet yoktu. Atatürk, nice millet ve devletin komünistlerin pençesine düştüğünü görmeden öldü. Fakat büyük devlet adamlığının belki en büyük şartı olan istikbali görüş kudreti sayesinde, komünist olan kitlelerin Rus tahakkümünden kurtulmalarına imkân olmadığını anlamıştı.

Atatürk'ün, âdeti olmadığı halde komünistleri Türk ordusu ile tehdit etmesi, onları, yurdu işgal eden düşmanlardan farksız gördüğünü gösterir. Bu vaziyette bile komünistler sinmiş değillerdir. İşte, Atatürk'ün yukarıdaki beyanatı üzerine Türkiye Gizli Komünist Partisi'nin yayınladığı gizli tamim:

> «Bütün Dünya Amelesi Birleşiniz
>
> Türkiye Komünist Partisi'nin Vilâyet Komiteleri'ne Gizli Tamimi. Eskişehir İlân-ı Harbi.
>
> «Türkiye burjuvazisi, Cumhurreisi'nin ağzıyla, Eskişehir istasyonunda, Türkiye Komünist Partisi'ne harp ilân etti. Bu, çoktandır devam eden bir muharebenin, burjuva devletinin en yüksek makamı tarafından resmen tasdikı demektir.
>
> «Bir müddet evvel de Başvekil İsmet Paşa, Meclis'te söylediği bir nutukla, komünistlere taarruz etmişti.
>
> «Mustafa Kemal Paşa, komünistlere uzun uzadıya küfür ettikten sonra, onları, ordu kuvvetiyle tehdit etmiş ve ilk defa olarak komünistlere karşı mücadelede, Türkiye amelesinden, köylüsünden ve esnafından yardım dilemiştir. Demek oluyor ki, geçen zaman zarfında Türkiye komünist hareketi, burjuva için daha mühim bir tehlike haline gelmiştir.
>
> «Her iki hareket, her şeye rağmen hareketimizin inkişaf etmekte olduğuna delildir.
>
> «Türkiye komünist hareketi, Türkiye amelesinin hareketidir.
>
> «Türkiye Komünist Partisi, Türkiye amelesinin partisidir. Bu hareket ve bu parti, Türkiye'de köylü ve fakir esnaf tabakalarının da menfaatlerini müdafaa eden yegâne kuvvettir.
>
> «Mustafa Kemal Paşa ve onun hükümeti, burjuva sınıfına, zabitlerine ve polislerine dayanabilir.

---

[*] *Bu beyanat ertesi gün Ankara'daki Sovyet Büyükelçisi tarafından protesto edildiği için, son iki paragrafı hükümetin emriyle çıkarılmış ve bu suretle 2 gün sonraki İstanbul gazeteleri tarafından iktibas edilmiştir.*

30 nisan 1929 tarihli Cumhuriyet: Atatürk'ün Eskişehir beyanatından önceki günlerde, komünist faaliyetleri artmış, tevkifler yapılmaya başlanmıştı. Gazeteler bu haberlere geniş yer ayırıyordu.

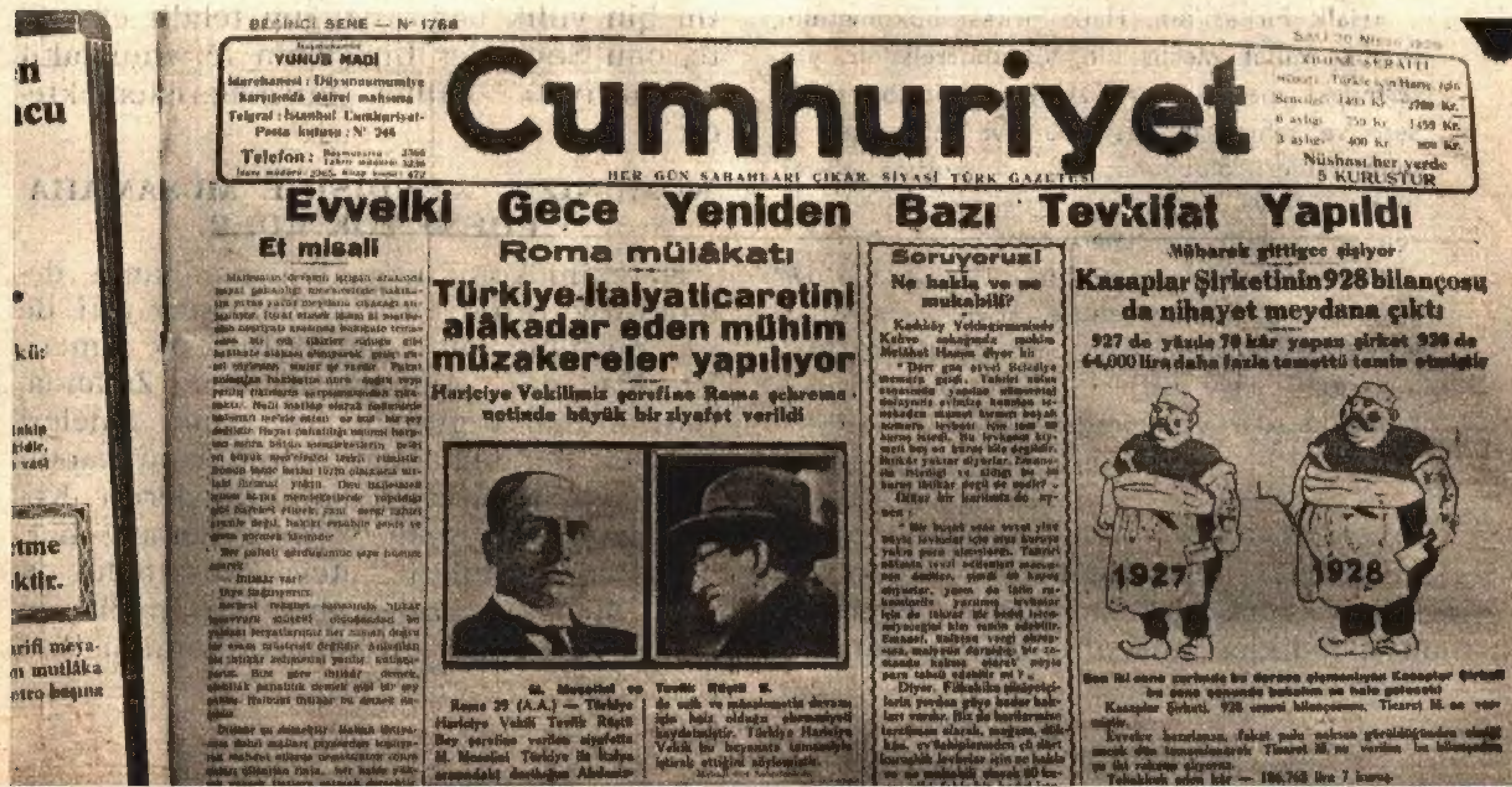

BEŞİNCİ SENE — N° 1768

YUNUS NADİ

Telefon:

Cumhuriyet

HER GÜN SABAHLARI ÇIKAR SİYASİ TÜRK GAZETESİ

Nüshası her yerde 5 KURUŞTUR

Evvelki Gece Yeniden Bazı Tevkifat Yapıldı

Et meselesi

Roma mülâkatı

Türkiye-İtalya ticaretini alâkadar eden mühim müzakereler yapılıyor

Hariciye Vekilimiz şerefine Roma sefaretinde büyük bir ziyafet verildi

Roma 29 (A.A.) — Türkiye Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey şerefine verilen ziyafette M. Musolini Türkiye ile İtalya arasındaki dostluğun ...

Soruyoruz!

Ne hakla ve ne mukabili?

Müberek gittikçe şişiyor

Kasaplar Şirketinin 928 bilançosu da nihayet meydana çıktı

927 de yüzde 70 kâr yapan şirket 928 de 64,000 lira daha fazla temettü temin etmiştir

Atatürk, Cumhuriyetin kurulmasından az önce

«Eskişehir Nutku'ndan alacağımız derse gelince:

«Ameleler, köylüler arasında ve ordunun içinde çalışmaya daha ziyade ehemmiyet vermek, esnaf tabakaları ile temasımızı daha ziyade sıklaştırmak ve bu hususta köylü, ordu ve esnaflar arasında gizli neşriyata büyük bir azimle başlamak, başlanan yerlerde ise devam etmektir.

«Bundan başka, bu sahalarda zayıf olan teşkilât işlerini de kuvvetlendirmek icap eder.

«Amele sınıfı arasında mesaimiz, fırkamızın esas faaliyeti olduğu için, burada yapılacak işler malûmdur. Bilhassa her sahadaki faaliyetimizde, kitlelere bugünkü hükümetin ve Cumhurreisi'nin burjuva mahiyetini iyice anlatmak lâzımdır.

«Halk Fırkası'nın, Halk Fırkası hükümetinin, Büyük Millet Meclisi'nin, Cumhurreisi'nin yüzlerindeki maskeyi yırtmak ve bütün bu müessese ve şahısların nasıl burjuva müessesesi ve mümessilleri olduğunu, emekçi sınıfına göstermek, Türkiye Komünist Partisi'nin önünde duran en mühim meselelerindendir.

«Türkiye Komünist Partisi, Türkiye burjuvazisinin reisi, Türkiye amele, köylü ve esnafının en büyük düşmanı olan Mustafa Kemal Paşa'nın resmî ilân-ı harbini, büyük bir soğukkanlılıkla karşılar ve mücadelesine devam eder.

Türkiye Komünist Partisi
Merkezî Komitesi».

Yukarıdaki beyannameden, komünistlerin artık Türk Ordusu'na da «çengel atmak» istedikleri anlaşılmaktadır. Netekim bir müddet sonra Nâzım Hikmet, deniz kuvvetlerimizi isyana teşvik etmek suçundan tevkif edilmiş ve ağır hapse mahkûm olmuştur. Sonradan büyük bir gaflet eseri olarak salıverilen bu şahıs, Türkiye'den kaçmış, «beni Stalin yarattı» demiş ve Türkiye'nin oturulamaz bir ülke olduğunu bütün Komünist Dünya'da, bütün basın ve yayın vasıtalarıyla ilân etmiştir.

Bu beyannameyi okuduktan sonra, Atatürk'ün komünistleri orduyla tehdit etmesindeki anlam daha iyi anlaşılmaktadır. Hiç bir zararlı akımın komünizm kadar tehlikeli olamayacağı açıktır. Çünkü bütün zararlı akımlar, Türkiye içinde zararlı faaliyetler yapmaktan ileri gitmek niyetinde değildir. Halbuki komünizm, devletin bin yıllık bağımsızlığını tehdit etmekte, onu Sovyetler Birliği'nin 16. «müstakil cumhuriyet» i haline getirmek istemektedir.

KOMÜNİZM, KENDİSİNE MÜSAMAHA EDENİ YOK EDER.

Netekim komünizme müsamahanın, demokratik rejim veya vicdan hürriyeti ile hiç bir ilgisi olmadığını, Birleşik Amerika, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, Batı Almanya gibi demokrasinin kaleleri olan en ileri devletler, komünizmi kanun dışı saymak suretiyle ilân etmişlerdir. Komünizme müsamaha etmek demek, herhangi bir teşkilâtlı çeteye müsamaha etmek demektir. Böyle bir müsamaha en büyük gaflet eseridir ve gûya komünistleri yeraltından yerüstüne çıkarmak, göz önünde bulundurmak için böyle bir tutumu tavsiye edenler, komünizmin ne demek olduğunu bilmeyen veya bilmek istemeyen büyük gafillerdir. Çünkü komünizm iktidara geldiği anda, kendisine müsamaha eden bütün rejimleri, komünizmin dışında kalan bütün sistemleri, kan ve ateşle yok edecektir. Bunun bir tek istisnası olmamıştır ve olamaz. Üstelik komünizme meşruiyet tanımak suretiyle onları yeraltı çalışmalarından vazgeçirmek istemek, deve kuşu gibi başını kumlara gömmek demektir. Komünizm, iktidara gelinceye kadar yeraltı çalışmalarından vazgeçmez ve iktidara gelinceye kadar hürriyet diye bağırırken, geldiği anda hürriyetin hayvanlara mahsus olan en ilkel şartlarını bile yok eder.

KOMÜNİST MİLLETVEKİLLERİ MECLİS SIRLARINI MOSKOVA'YA BİLDİRİR.

Komünizmin birçok memleketlerde kanun dışı olmasının ve komünist partisi kurulamayışının demokrasinin en basit icaplarından olacağı bir de şu yolla anlaşılır ki, komünist milletvekilleri, meclisin bütün gizli oturum sırlarını derhal Moskova'ya bildirirler. Onun için İngiltere, Fransa, İtalya gibi komünist partilere müsamaha eden demokrat devletlerde, devleti meclis değil, hükümet idare eder. Hükümet, birinci derecede mahrem olayları ve kararları hiç bir zaman meclise getirmez, kendi arasında, yani bakanlar kurulunda müzakere eder. Fakat bir de bir koalisyon hükümeti düşünün ki, içinde bir iki komünist bakan bulunsun. Müzakereler günü gününe Moskova'ya bildiriliyor demektir. Netekim 1948' de Beneş, Çekoslovakya hükümetine bir komünist içişleri bakanı sokunca, bu bakan, birkaç ay içinde bütün kilit noktalarına komünistleri tâyin etmiş, halkı ve orduyu karşısında görünce de Kızıl Rus Ordusu'nu, **gericileri** ezmek için Çekoslovakya'ya davet etmiştir. Burada ibret alınacak nokta, Beneş'in, 500 yıldan beri Alman işgalinde yaşayan Çekoslovakya devletini 5 asır sonra dirilten en önemli şahsiyetlerden biri olması, fakat bu şahsiyetinin, Çekoslovakya'yı Rus sömürgesi olmaktan kurtaramamasıdır. Diğer bir ibret alınacak nokta, Komünist Partisi'nin son seçimlerde halk oyunun ancak yüzde onunu almış olmasıdır. İşte bu yüzde on, yüzde doksanı tethiş ederek, ülkeyi komünist yapmış ve yüzde ona uymak istemeyen bütün **gericiler** temizlenmiştir. Çekoslovakya olayı Birleşik Amerika'nın ancak gözünü açabilmiş, ondan sonra NATO vs. kurulmuş, büyük dış yardımlar başlamıştır. İşte komünizm, azınlığın, mutlak çoğunluğa tahakkümüdür ve bütün zararlı fikir akımlarından, onlarla mukayese edilemeyecek derecede tehlikelidir. Çünkü komünizm dışında, devletin istiklâlini Rusya lehine ortadan kaldırmak isteyen başka hiç bir rejim veya cereyan yoktur.

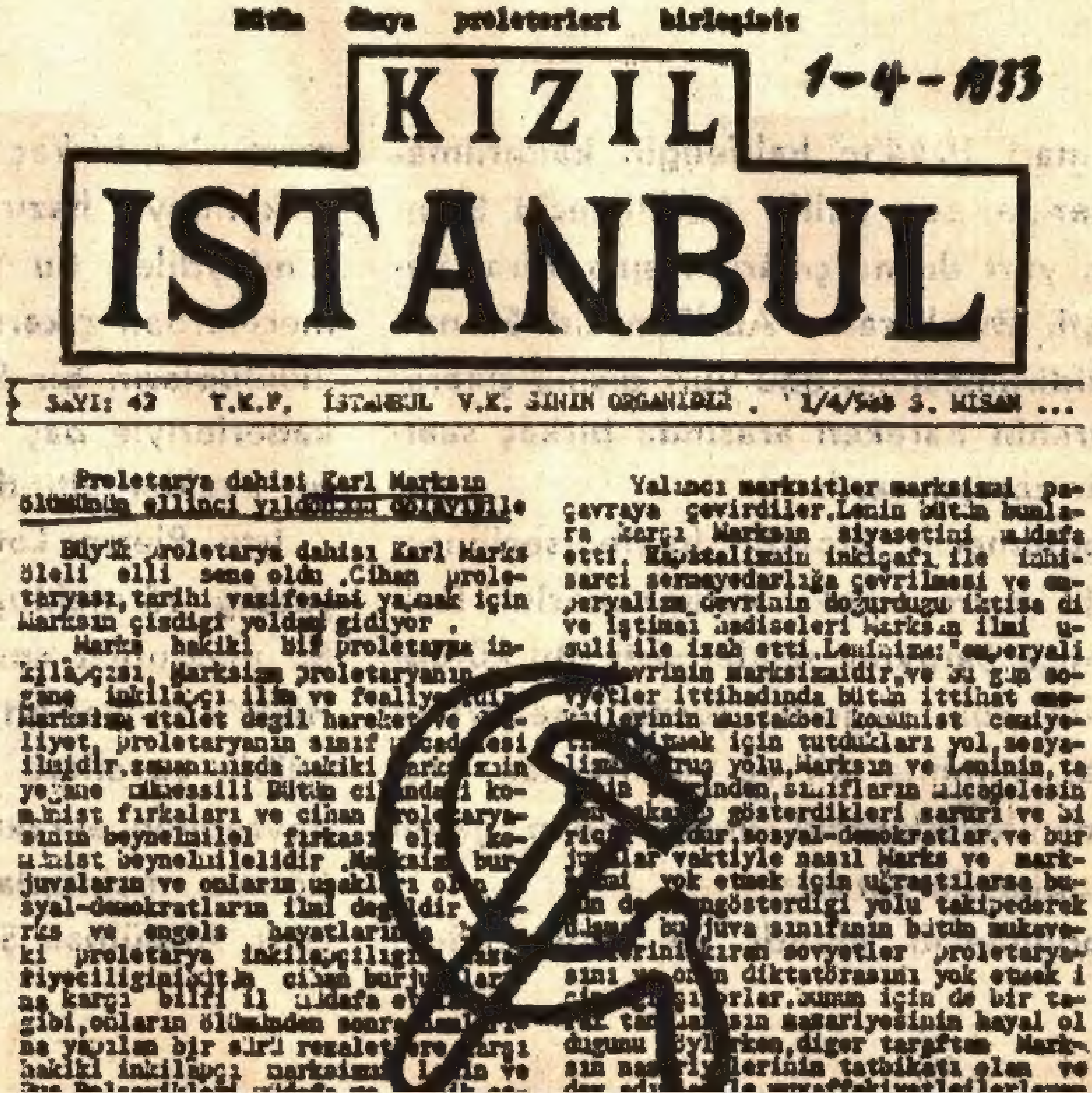

Bütün dünya proleterleri birleşiniz

KIZIL İSTANBUL

1-4-1933

SAYI: 42 T.K.P. İSTANBUL V.K. SININ ORGANIDIR . 1/4/933 5. NİSAN ...

Proletarya dahisi Karl Marksın ölümünün ellinci yıldönümü münasebetile

İşte komünistlerin gizli yayın organı. Her Türk'ün içini sızlatacak bir başlık ve kızıl bir damga!

Pierre Loti NİN

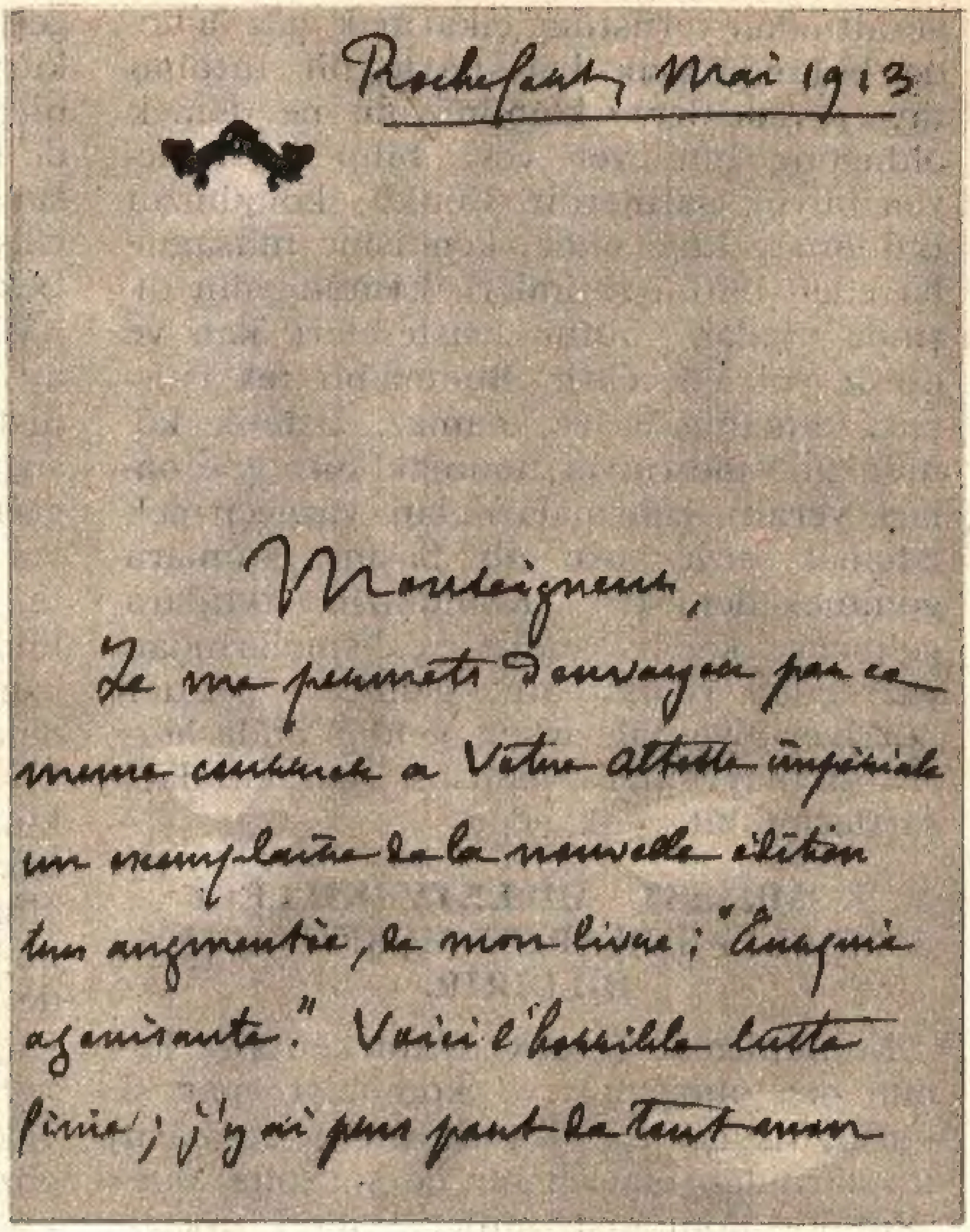

Rochefort, Mai 1913

Monseigneur,

Je me permets d'envoyer par ce même courrier à Votre Altesse Impériale un exemplaire de la nouvelle édition augmentée, de mon livre: "Turquie agonisante." Voici l'horrible lutte finie; j'y ai pris part de tout mon

Abdülmecid Efendi'ye Mektupları

3 mart 1924'te halifeliğin kaldırılması üzerine, son halife Abdülmecid Efendi'nin yurt dışına çıkarılmasına karar verilmişti. Bu kararın Abdülmecid Efendi'ye bildirilmesiyle, onu yurt dışına çıkaracak trenin hareketi arasında birkaç saatlik bir zaman vardı.

Abdülmecid Efendi, halife seçilince, veliaht dairesindeki kütüphanesini Dolmabahçe Sarayına nakletmişti. Bu kütüphanede çok değerli, çeşitli eserlerden başka, tanınmış şair ve yazarlardan, başka memleketlerdeki dostlarından gelen mektuplar da vardı.

Abdülmecid Efendi ve maiyetindeki memurlar birkaç saat içinde memleketi terketmeye hazırlanmanın verdiği telâş içindeydiler. Bu arada masalardan, çekmecelerden çıkarılan, kâğıtlar, vesikalar, mektupların bir kısmı yerlere dökülerek kaderleriyle baş başa kaldı. Bunların çoğu ayaklar altında çiğnendi.

İşte Pierre Loti ve Claude Farrère'in yazdığı 15 mektup da bunlar arasındaydı. Bu mektuplar sonradan Abdülhak Şinasi Hisar'a intikal etti. Müessesemiz, değerli edibin çuvallara doldurularak bir sahafa devredilen evrakını satın almıştı. Bahsettiğimiz mektuplar bu evrak arasından çıktı. Abdülhak Şinasi Hisar, mektupların

tercümelerine de çalışmıştı. Ancak tercümeleri inceleyince bunlardan hiç birinin kesin şeklini almadığını gördük. Bazı cümleler değişik şekillerde birkaç türlü ifade edilmişti, üstelik üslûp da ağdalıydı. Bunun üzerine, bu mektupları, bugünkü türkçe ile yeniden tercüme etmeye karar verdik. Bu sayımızda, Pierre Loti' nin yazdığı mektuplardan beşini bulacaksınız.

1. MEKTUP:

Rochefort, Mayıs 1913

Efendimiz,

Aynı posta ile Zât-ı necâbetpenâhîlerine «Turquie Agonisante» (Can Çekişen Türkiye) adlı kitabımın yeni baskısını takdim ediyorum. Korkunç mücadele nihayet bitti. Bütün kalbimle, ıstırap ve infial duyarak katıldığım bu mücadelede, yirmi defa daha fazlasını yapamadığım için müteessirim. Allaha şükürler olsun, bin bir türlü yalanla aldatılmış Fransız efkâr-ı umumiyesinde, Türkler lehine bir değişiklik meydana getirebildim. Aziz Türkiye, nihayet gene ayakta! Avrupa, şimdi

Pierre Loti'nin İstanbul'da yaptığı bir desen: Ay tutulması.

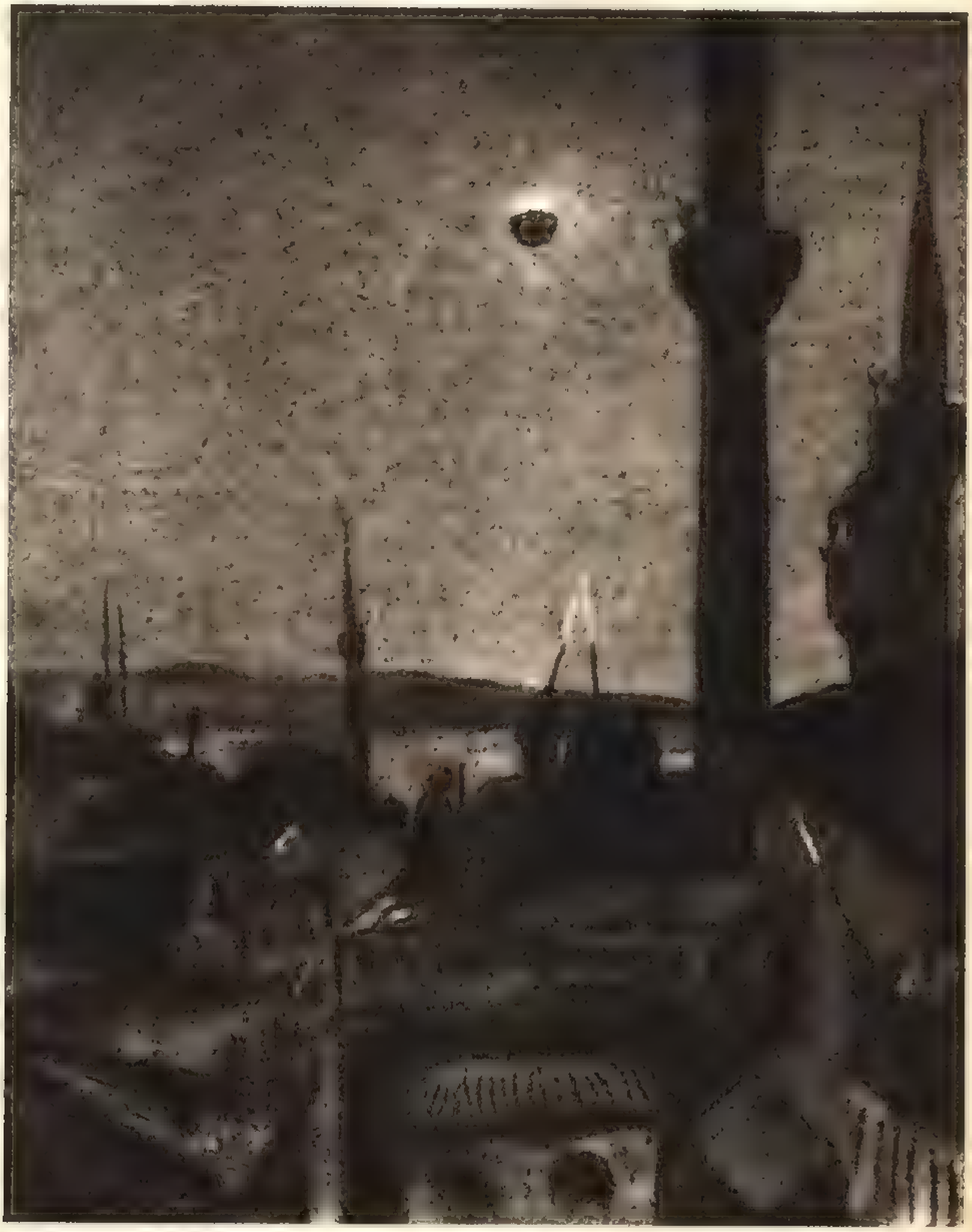

PIERRE LOTI ŞEREFİNE VERİLEN ZİYAFET

Ziyafette bulunan E. T. Til, Vatan gazetesinde aşağıdaki makaleyi yayınlamıştı.

Kırk dört yıl evvel bugünlerde, 1913 senesi ağustosunda, Fransız edibi Pierre Loti İstanbul'u ziyaret etmişti. Pierre Loti büyük bir Türk dostu idi. Bu dostluk, Fransız elçiliği maiyetine memur Vautour vapurunun kumandanı sıfatıyla İstanbul'da bulunduğu seneler zarfında Türkler'i yakından görüp tanıması neticesinde teessüs etmişti. Loti Türkler'in dünyanın en iyi, en namuslu insanları olduklarına kanaat getirmişti.

1912 Balkan Harbinde, bütün Balkan devletleri birleşerek Osmanlı İmparatorluğu'na saldırdıkları zaman, Fransız edibi büyük teessür duymuş, hasım memleketler ordularının işgal ettikleri yerlerde yaptıkları mezalim karşısında isyan etmişti. Loti her gün yazdığı makalelerde, Balkan devletlerine şiddetle hücum ediyor, yapılan mezalim karşısında, bütün insanlığın ayaklanmasını istiyordu. Bu isteğe gerçi kulak asan olmadı, fakat büyük edibin yazıları az çok tesir yapmaktan da hali kalmadı.

Harp bitip, sulh teessüs edince Pierre Loti İstanbul'a davet edildi. Boğaziçi'ni çok seven Fransız edibi, birkaç hafta burada bir yalıya misafir edildi. İşgal felâketine uğrayan bazı yerleri gezerek, gördüğü, dinlediği faciaları, o sihirli üslûbuyla anlatmakta devam etti.

Dört sene evvel, 1953'te Türk gazetecilerinden mürekkep bir heyet Kuzey Afrika'yı ve Fransa'yı ziyaret etmişti. Heyet, uğradığı her yerde Fransızlar'ın bizi daha ziyade, Loti'nin romanlarıyla tanıdıklarını gördü.

«Devir değişti; memleketimizde şimdiki hayat geçen yüzyıldan, hatta yirminci asrın Cumhuriyetten evvelki kısmından büsbütün farklıdır.» dendiği zaman şu cevapla karşılaşılıyordu:

— Evet öyle imiş... Fakat henüz Loti'nin yerini tutacak başka bir edip yok. Yaşlılar ve orta yaşlılar, daha birçok seneler Pierre Loti'yi okumakta devam edeceklerdir.

Fransız edibi, 1913 senesi ağustosunda İstanbul'a geldi. Bu münasebetle Türk matbuatı tarafından Tarabya'da Summer Palace'ın geniş terasında bir ziyafet verildi. Gazeteciler arasında başmuharrirlerden Babanzade İsmail Hakkı, Süleyman Nazif, Abdullah Cevdet, Ajans müdürü Tosun, matbuat müdürü Rauf Ahmet, muavini Hikmet Nâzım Beyler, diğer birçok gazeteciler, Fransız gazetelerinin İstanbul muhabirleri bulunuyordu.

Ziyafet 15 ağustos 1913 cuma günü akşamı verildi. O gün ramazanın on ikisi idi. Ramazan münasebetiyle, eski saatle 12'de sofraya oturulacaktı. On ikiye yaklaştığı halde Loti henüz gelmediğinden hafif bir telâş başlamıştı.

Saat tam on ikiye beş kala otelin iskelesine dört çifte bir piyade kayığının yanaştığı görüldü. Kayıktan fesli bir genç atladı, bu Pierre Loti idi. Herkes Fransız edibini karşılamaya koştu.

Henüz takdim resmi bitmeden top atıldı, iftar sofrasına geçildi. Sofra çok güzel tertip edilmişti. Yemekler de birbirinden güzeldi. Yemek listesi şu idi:

Sebzeli tavuk çorbası, börek, kuzu dağ kebabı, edip salatası, çerkestavuğu, bamye, anberbu pilavı, kavak yoğurdu, vezirparmağı, dondurma, meyva, şekerleme.

O tarihte tansiyon, kolestrin fazlalığı gibi endişe veren şeyler yoktu. Daha doğrusu pek bilinmiyordu. Bu sebeple yalnız gençler değil, yaşlılar da listedeki yemeklerin hepsine iltifat ettiler.

Ramazan münasebetiyle içki yoktu. Buna mukabil nefis şerbetler, ayranlar ikram ediliyordu. Yemek epeyce uzun sürdü, sofradan kalkıldığı zaman herkes şişkinlikten şikâyet ediyor, getirilen kahveleri «hazma yardım eder» diyerek elden düşürmüyordu.

Yakından gördüğümüz Pierre Loti epeyce yaşlı bir adamdı. Fakat gençliği bir türlü bırakmak istemediğinden hafif bir makyaj yapıyordu. Yemekte bulunanlar, sekiz - on sene evvel yıktırılan bu güzel otelin serin terasından istemeyerek ayrıldılar.

Enis Tahsin TİL

«kardeş milletler» in, Bulgar ve Rumlar'ın birbirini yediğini seyrediyor!

Mektubumu yazarken, gözlerim, Zât-ı necâbetpenâhîlerinin bana göndermek lütfunda bulundukları iki şâhâne tabloya takılıyor. Bu iki tablodan en çok sevdiğim ve heyecanlanarak seyrettiğim, kışı hatırlatan bulutlu bir gök altındaki Sarayburnu. Bu manzarayı ben idare ettiğim geminin köşkünden tam iki kış seyrettim. Zât-ı necâbetpenâhîleri de, mahpus bulundukları saraylarında aynı manzarayı seyrediyorlardı. Bu resmin, paha biçilmez değeri var benim için. Sadece, gerçek sanatkâr ruhu taşıyan bir insanın eseri olduğu için değil, büyük bir tarihî değeri olduğu için de değil... Fakat, öylesine tatlı bir hüznü var ki... Bunu keli-

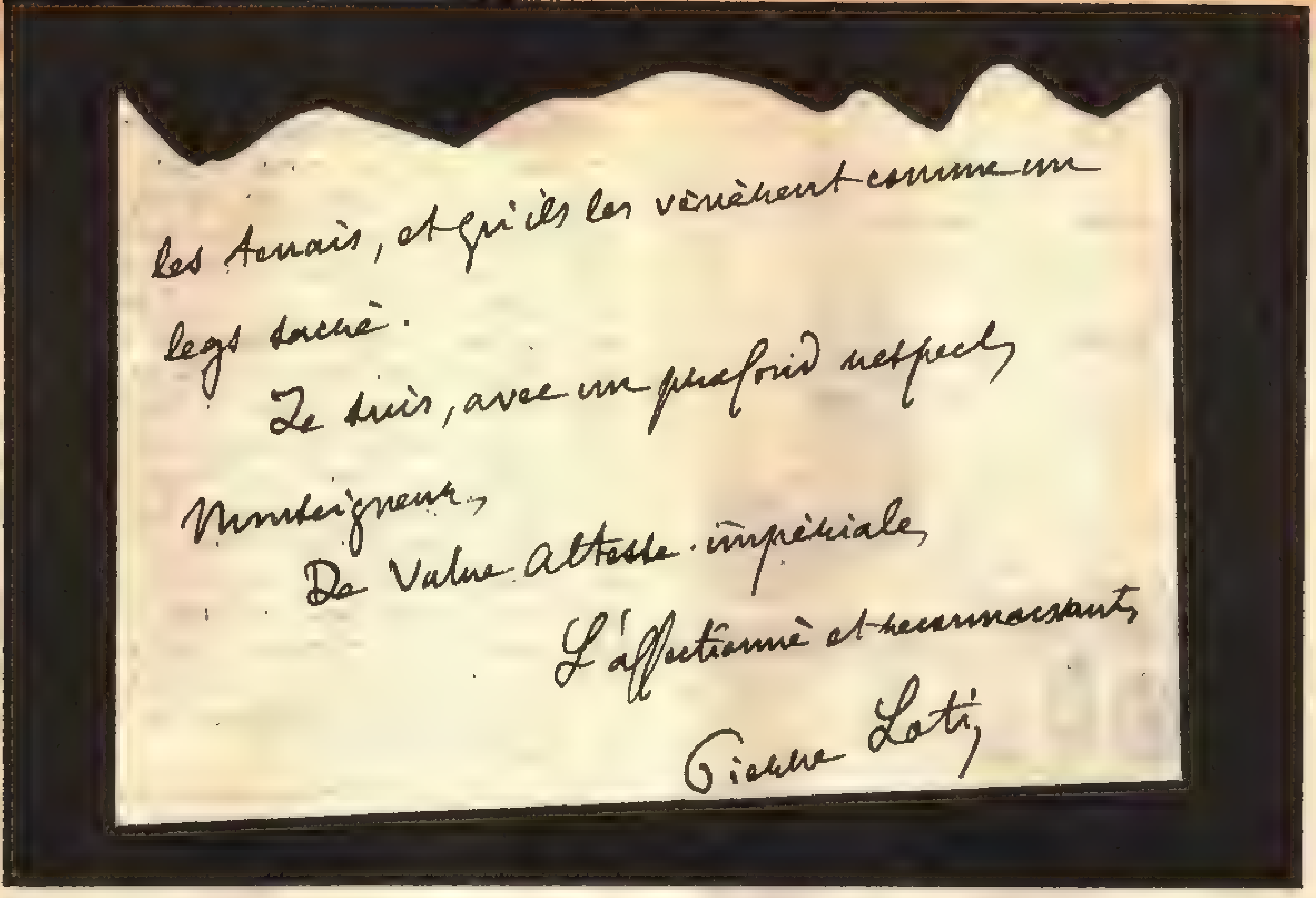
les tenais, et qu'ils les vénèrent comme un
legs sacré.
Je suis, avec un profond respect,
Monseigneur,
De Votre Altesse impériale
L'affectionné et reconnaissant,
Pierre Loti

Yayınladığımız mektuplardan ilkinin son kısmı.

melerle ifade etmeme imkân yok. Fotoğrafların da benim için tarifsiz bir değeri var; bilhassa Sultan Abdülaziz Han Hazretlerinin, kendilerini Çamlıca'daki büyük tablosunda gördüğüm haliyle tespit eden fotoğraflarına paha biçilemez. Hepsinin çerçevelerinin arkasına nereden geldiklerini yazdım, ta ki, çocuklarım nereden aldığımı unutmasın ve mukaddes bir teberru gibi saklasınlar.

Zât-ı necâbetpenâhîlerinin derin bir samimiyet ve hürmetle minnettarı olan **Pierre Loti**

Pierre Loti, Abdülmecid Efendi'ye gönderdiği bu birinci mektuptan sonra ve ikinci mektubunu göndermeden evvel, bu iki mektup arasında, 11 ağustos 1913 te İstanbul'a gelmişti.

Ağustosun 15'inde şerefine Tarabya'da Summer Palas Oteli'nin terasında ramazan münasebetiyle, bir iftar ziyafeti vermişti.

O ziyafette bulunan E. T. Til, intibalarını karşı sayfada yayınladığımız makale ile belirtmişti.

2. MEKTUP:

Hendaye, 14 Ekim 1913

Efendimiz,

Fransa'ya dönüşümde karşılaştığım bin türlü endişe, beni hummalar içinde bıraktı. Bir siyasî parti, harp limanı halinde çıkararak, doğduğum şehri mahvetmek istiyordu. Bunu önleyebilmek için, kendi memleketimin hükümetine karşı amansız bir mücadeleye giriştim. Zât-ı necâbetpenâhîlerine yazamayışımın sebebi budur. Efendimizden beni af buyurmalarını istirham ediyorum.

Bizzat gelerek veda edememek beni ne kadar üzdüyse, Çamlıca'dan dönüşümde bulduğum telgrafınız da o kadar mütehassis etti. Hepsi benim yüzümden oldu. En iptidaî bir nezaket kaidesine uyarak önceden yazıp ziyaret müsaadesi isteyebilirdim. Ancak ne yazık ki, vapurumun hareket tarihinde yanılmıştım. Tahminimden üç gün önce yola çıkmak mecburiyetinde kalınca, son günlerimin bütün programı altüst oldu.

Zât-ı necâbetpenâhîlerinin gösterdikleri müşfik kabulleri ve iltifatlarının benim için ne derece değerli ve unutulmaz bir hatıra olduğunu şimdiye kadar arzedemediğim için çok üzgünüm.

Oğlum da en içten tazim ve minnetle-

1876'da Pierre Loti'nin Hasköy'de kaldığı ev.

rinin Zât-ı necâbetpenâhîlerine iletilmesi hususunda bana katılıyor.

Lütuf buyurduğunuz güzel albümdeki senfonik sayfayı piyano ile çaldım. Dinleyenler de benim kadar hayran kaldılar.

Zât-ı necâbetpenâhîlerinin Paris'te sergilemek istedikleri tabloyu unutmuş değilim. 1 ocakta büyük jüri teşekkül eder etmez lâzım gelen tedbirleri hemen alacak ve gerekli bütün bilgileri Zât-ı necâbetpenâhîlerine severek arzedeceğim.

Efendimizin en derin hürmetle tâzimkârı **Pierre Loti**

3. MEKTUP:

Rochefort 19 Şubat

Efendimiz,

Tablo konusunda Zât-ı necâbetpenâhîlerine yazmakta çok geciktim. Bunun sebebi, bu kış, şahsî dertlerimle fazlaca uğraşmam değil, fakat tablonun teşhir edileceği salon üzerinde tereddüt etmem oldu. Paris'ten bu sabah geldim. Kanaatimce Champs-Elysées'deki Grand Palais (Fransız sanatkârlarının teşhir salonu) bu iş için en uygunu. Ama orada da başka yerlerde olduğu gibi çok çeşitli müşküllerle karşı karşıyayız. Bir defa tablonun kesin olarak 9 mart ile 13 mart arasında teslimi şarttır. 9'dan önce ve 13'ten sonra asla kabul edilmez. Tabloyu götürecek şahsın aynı zamanda ilişikte takdim ettiğim kâğıdı da doldurması lâzım. Bu kâğıt tablo sahibi tarafından imzalanacak ve tablonun tesliminde bir makbuz alınacaktır. Ben Paris'te oturmadığım için öyle sanıyorum ki, en iyisi, tabloyu Türk sefaretine göndermek ve Rifat Paşa (1)'dan gereğinin yapılmasını rica etmektir. Bundan sonra ben, kendilerine bu konuda gerekli bilgiyi verecek birini emirlerine tahsis edebilirim.

Tablo, Grand Palais'ye geldikten sonra, korkunç bir jüriden geçecektir. Her yıl bu sıralarda ne müthiş entrikalar döndüğü tasavvur edilemez. Ancak ben, lâzım gelen kimselere geniş ölçüde tesir edebileceğimi ve bunda muvaffak olacağımı sanıyorum. Daha şimdiden bu konuda Cumhurbaşkanı ve Mme. Poincaré ile görüştüm.

Diğer hususlar şunlardır: Tablo, çerçeve dahil, altı metreyi geçmeyecek, çerçeve genişliğinin de 30 sm.'den fazla olmaması lâzım. Korkarım ki, Çamlıca'da gördüğüm güzel çerçeve 30 sm.'den daha kalındı.

Zât-ı necâbetpenâhîlerinin tensip edip etmeyeceğini bilmediğim için, bu konuda Rifat Paşa'ya bir şey söylemedim. Onu uygun görmezseniz Paris'te bu işi yapacak başka dostlar bulabilirim. Gerekirse bu iş için nisanda Paris'e giderek o korkunç jüri ile karşılaşmakta da tereddüt etmem.

Zât-ı necâbetpenâhîlerinin mazhar-ı muhabbetleri olan

Pierre Loti

4. MEKTUP:

Hendaye, 23 Ekim 1919

Efendimiz,

Prens Dukakinzade, Zât-ı necâbetpenâhîlerinin öylesine teveccühkâr ve mültefit beyanda bulunduğunu bildirdi ki, ne kadar mütehassis olduğumu hemen arz etmek istedim. Önümüzdeki ilkbaharda İstanbul'a gelmek ve orada öyle bir kabul-

---

(1) Rifat Paşa, Paris'teki büyükelçimiz.

le karşılaşmak benim için, şüphesiz ömrümün en şerefli hatırası olurdu. Ne yazık ki, böyle bir daveti kabul edememek zorunda kalacağım. Ancak bu davetin unutulmaz hatırası benimle beraber yaşayacak. Artık, bendeleri, her şeyden, hatta hayattan tecerrüt ettim. Ben, sevgili Şark'ın davalarının müdafaasına katılmak için yaşayanlar âlemine girmiştim sanki. Artık, bu küçük hizmetimin sonuna gelmiş bulunuyorum. Hem, İstanbul'a gelecek olursam, severek yaptığım küçük hizmetlere karşılık, teşekkür beklemiş gibi olmaz mıyım?

Ancak, Zât-ı necâbetpenâhileri bir gün Fransa'yı ziyaret isteğinde bulunursa, kendilerini memleketimde görmekten büyük bir zevk duyacağım. Ben, gene de haklı olduğuna inandığım dava uğruna çalışmaktayım, her an biraz daha ilerlediğimi görmekle de seviniyorum.

Zât-ı necâbetpenâhilerinin mazhar-ı muhabbet ve iltifatları olan

Pierre Loti

5. MEKTUP:

Hendaye, Eylül 1919

Efendimiz,

Zât-ı necâbetpenâhilerinin Kontes Ostrorog vasıtasıyla bendelerine ilettiği duygularından öylesine mütehassis oldum ki, sonsuz minnetlerimi hemen arzetmeden edemedim. Aziz Türkiyemiz için yaptığım küçük hizmetlerden dolayı teşekküre lâyık olduğumu sanmıyorum. Eğer elim, kolum bağlı olmasaydı, yüz kat daha fazlasını yapmak isterdim. Çünkü, bu benim için bir vazifeydi. Böylece hem adalete, hem de doğrudan doğruya Fransa'ya yardım ettiğime inanıyordum. Türkler'i tanıyan subay ve askerlerimizin de benimle beraber olduklarına asla şüphem yok. Haklı bir dava yüzünden uğradığım hakaret ve tehditler de bitti. Allaha şükürler olsun ki, Fransa artık uyanacağa benziyor. Şimdi, memleketimizde esen hava, eskisine göre, çok fazla Türkler'in lehinedir.

Zât-ı necâbetpenâhileri Türkiye'ye gelmemi arzu buyuruyorlar. Bu isteklerine candan teşekkür ederim. Ben de böyle bir seyahati gönülden isterdim. Ama ne yazık... Öyle sanıyorum ki, kader bu saadeti benden esirgeyecek ve ben sevgili İstanbul'umu bir daha göremeyeceğim.

En derin hürmetleriyle daima Efendimizin sadık bendesi olan

Pierre Loti

Mektupları yazan büyük Fransız edibi Pierre Loti

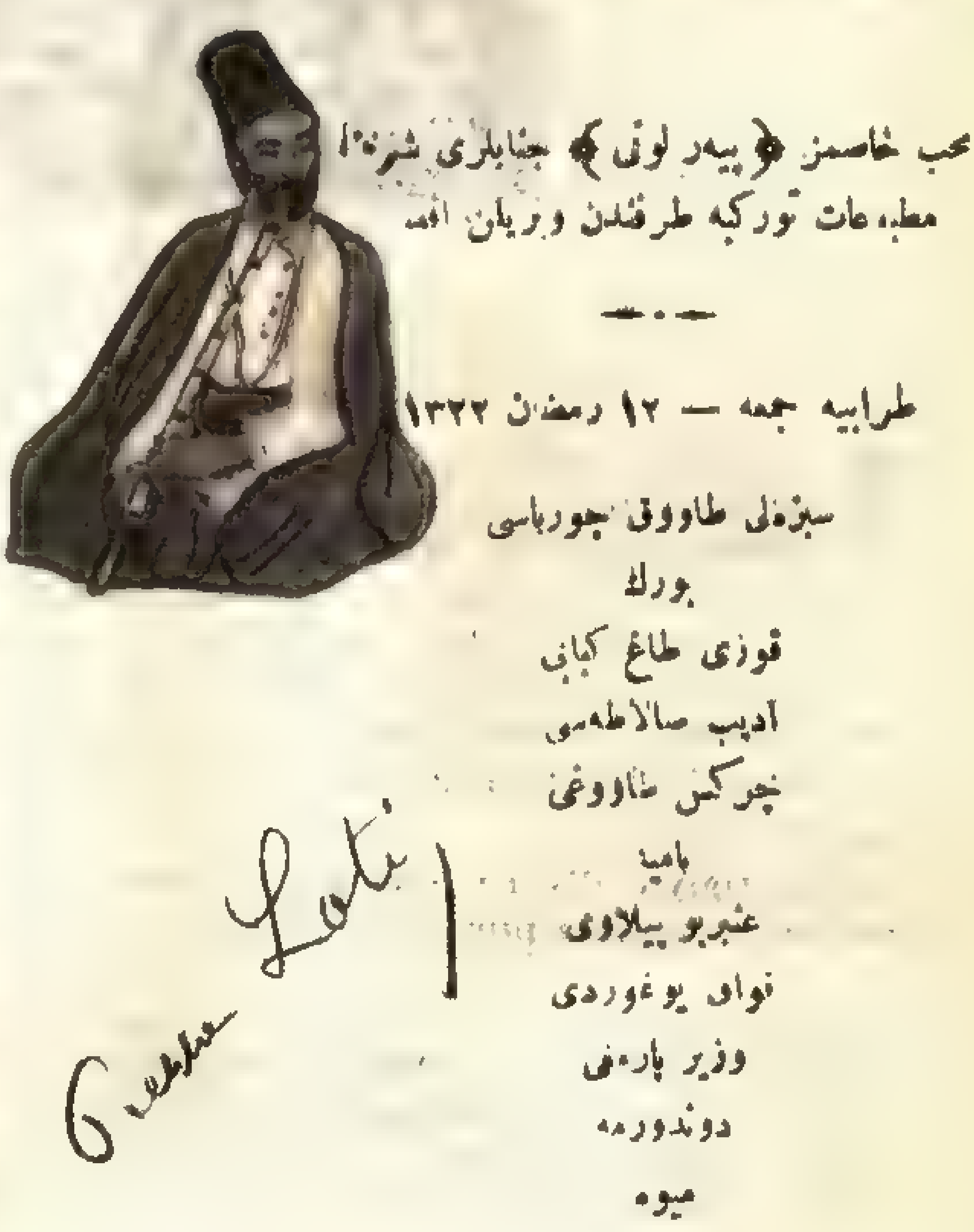

محب خاصمز «پیه‌ر لوتی» جنابلری شرفنه

مطبوعات تورکیه طرفندن ویریلن اف

—•—

طرابیه جمعه — ۱۲ رمضان ۱۳۲۲

سبزه‌لی طاووق چورباسی

بورك

قوزی طاغ کبابی

ادیب صالاطه‌سی

چرکس طاووغی

بامیه

عنبرلو پیلاوی

نواب یوغوردی

وزیر پارمغی

دوندورمه

میوه

شکرلمه

Pierre Loti

Pierre Loti şerefine verilen iftarın yemek listesi (Pierre Loti tarafından imzalanmıştır).

Hüsrev Paşa'nın İdamı

Yazan: RAGIP ŞEVKİ YEŞİM

XVII. yüzyılın ünlü tarihçilerinden olan Naima Osmanlı İmparatorluğunun iç durumunu parça parça önümüze sermesi bakımından dikkate değer bir özellik taşımaktadır. İmparatorluğun bir köşesi olan Haleb'de doğdu. Bir başka köşesi olan Patras'da ölmek gibi bir bahta sahip olan Naima'nın gömüldüğü camiin mezarlığı zamanla yok olduğu için dünyada bir dikili taşı bile kalmamıştır. Bu sayfalarda, onun 1591-1659 yılları arasındaki 70 yıllık hadiseleri çok tatlı, çok zarif bir şekilde anlatan 6 ciltlik tarihinden bir parçayı okuyacaksınız.

ŞAH Abbas ölmüş, torunu İbni Sâfi Mirza onun yerine Şah Sâfi adı ile tahta çıkıp İran Şahı olmuştu. O ay cemaziyelevvel ayı idi (1). Başkumandan henüz Üsküdar'da iken bu haber İstanbul'a gelmişti. Hatta o zamanın tatlı sözlü şairi Nef'î, Hüsrev Paşa'ya verdiği bir kasidesinde bu hadiseyi şu beyitle tâbir etmişti:

Havf-ı tığıyle diyâr-i ademê cân atdı
Doymadı hamle-i pür-savletinê Şâh-i Acem (2).

Hüsrev Paşa ile sefere giden vezirler Niğdeli Mustafa Paşa, Anadolu Beylerbeyisi Çerkes Zori Paşa, Başdefterdar Ebubekir Paşa, doğancıbaşılıktan çıkma Yeniçeri ağası Mostarlı Mustafa Paşa idi. Askerin kalabalığı öyle bir derecede idi ki, anlatılamaz.

Hüsrev Paşa kan akıtma ile, ölüm cezaları ile Haccac-ı Zalim gibi davranarak konak konak Karaman topraklarına yöneldi, Akşehir'e vardığı zaman o memleketin kadılarından Avni Osman Efendi'yi şikâyetlerin şeriata uygunluğuna bakmadan yakalatıp hapsettirdi. Ama sonra salıverdi. Fakat vezirin gaddarlığının göklere yükselmesiyle zavallı kadının vehim yüzünden ödü patladı, salıverildiği gün öldü.

Yol üzerindeki kazalarda, vilâyetlerde, suçlu - suçsuz herkes korkuya düşüyor, halk tabakasından, üst tabakadan kim varsa vücutları tir tir titriyordu.

Paşanın şerrinden ürkenler, kan dökmesinden korkanlar:

Gelür ol vezîr-i hûnî
Kılıcı elinde kanlu

---

(1) Şubat 1628.

(2) «Korku kılıcı ile ölüm diyarına can attı» «Saldırı dolu hamlesine doymadı Acem Şahı.»

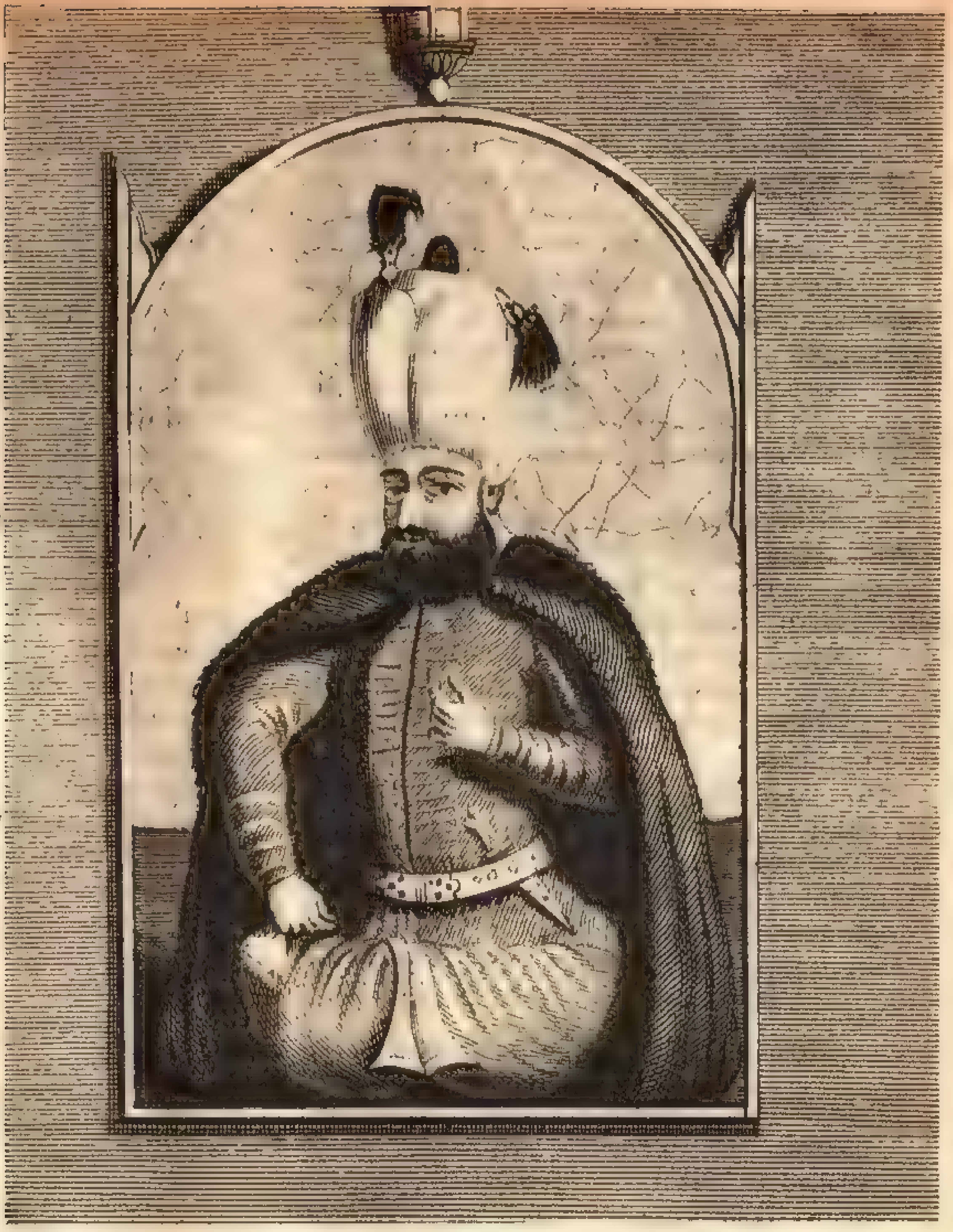

Hüsrev Paşa'yı idam ettiren IV. Sultan Murad

Savul ey gönül yolundan
Ki yaman geliştir bu

diye nice nice sadakalar veriyorlar, hayır işliyorlardı.

Konya'ya varılıp orduy-ı hümâyun Konya çayırına indiği zaman paşayı karşılayanlar arasında Arnavut emîrlerinden Durmuş Bey de vardı. Durmuş Bey Sultan Süleyman zamanından kalmış gazi bir ihtiyar kahramandı. Vaktiyle Rumeli'nde mehdî diye ortaya çıkan adamı canlı canlı yakalayıp öldürtmüş, serhatlerde hayli hizmetlerde bulunmuştu. Ama, Avlonya sancağından azledilmiş Deli Yusuf Paşa ile aralarında eski bir düşmanlık vardı. Bu Yusuf Paşa Abaza seferinde yoldaşlık kurduğu için sadrâzam Hüsrev Paşa'nın gözüne girmiş, makbulü ve dostu olmuştu. Bu yüzden Durmuş Bey'i vezire gammazlamış, kötülemişti. Aman dinlemeyen başkumandan da Konya'da Durmuş Bey gelip kendisi ile buluştuğu zaman güya ona ikramda bulundu, bir hıl'at giydirdi. Halbuki daha önce sadrâzam'a şikâyetçiler gelmiş, Durmuş Bey'in kardeşi oğlunun birkaç kişiyi öldürüp kaçtığını söylemişler:

— Durmuş da malımızı aldı! diye dert yanmışlardı.

Sadrâzam, akşam üstü Durmuş Bey'i otağa davet etti. Para cezası denilen mal ve eşyayı sordu. Durmuş Bey:

— Devletlû, bu kadar levent asker sahibiyim. Bende akça mı kalır? Bugün gelen yarına kalmaz! dedi.

Vezir çok kızdı, gazaba geldi:

— Elbette aldığın malı bana teslim edeceksin, yoksa başını koparırım! diye bağırdı.

Durmuş Bey de kükredi:

— Bende para yoktur. Ömrümü din uğruna harcadım. Ecelim gelmediyse senin beni öldürmeye kudretin olamaz. Hakkımda düşman sözü dinleyip haksız yere kanıma giriyorsun. Mahşer gününde iki elim yakandadır! diye korkusuzca nice sözler söyledi.

Sadrâzam:

— Cellât! diye bağırdığı anda Durmuş Bey şehit olmaya candan razı bir şevkle durduğu yerden biraz geri çekildi:

— Bre yürü, gel! Seksen yaşıma girdim. Vücudumda kâfirlerin kılıç ve tüfeğinden yaralanmamış yerim yoktur. Senin gibi durmadan günah işleyen merhametsiz zalim zamanında sağ gezmekten, ölmek daha iyidir. Senin gibi filânın (3) gaddar kılıcı ile şehit olmak mutluluktur! diye bağırarak vezirin yüzüne, göz göre göre bir yığın ağır küfürler savurdu.

Tıynetsiz cellât yetişti, o kahraman ihtiyarın bir kılıç vuruşu ile başını vücudundan ayırdı.

Bu vakada hazır bulunanlardan bazıları anlatmışlardır ki, o ihtiyarın çıplak vücudunda bulunan yaralar sayılmış, altmış tanesinin savaşlarda alınmış yaralar olduğu görülmüştür. Böyle bir yürekli yiğite kıyılmasına sebep olan Yusuf Paşa kötülenmiş, lânet olunmuş, küfür edilmiştir.

(Naima, Hüsrev Paşa'nın bu İran ve Bağdad seferinde durmadan vezir başı, han, defterdar, asker ve Arap reisi başı kestiğini, zulümlerinin Dördüncü Murad'a kadar aksettiğini, nihayet azlolunarak Tokat'a gönderildiğini, padişahın ise bu zalim adamın idamına karar verdiğini, Özi muhafızı Murtaza Paşa'nın bu işe memur edildiğini yazıyor, Murtaza Paşa'nın gelip Tokat'a dayandığını söylüyor.)

Murtaza Paşa askeri şehre hücum edip girdiler, Hüsrev Paşa sarayını kuşattılar. Hüsrev Paşa kulları da kapıda takım takım müdafaaya gayret ediyor, şiddetle dövüşüyorlardı. Murtaza Paşa ilerleme emrinde ısrar gösterince asker kapıdan girmek mümkün olmadığını görerek sarayın arkasından bir duvarı delip içeriye girdiler. Ama müdafiler de dayandılar. Şiddetli bir dövüş oldu. İki taraftan da nice kimse yere serildi.

Murtaza Paşa dövüşün uzayıp gittiğini görünce, iş geri kalır, Hüsrev Paşa'nın kaçması veya başka türlü bir hal olması endişesi ile şehir halkına tellâllar çıkartıp şöyle bağırttı:

— Başı padişahın! Malını yağma edene izin!

Halk bu haberle üşüştü, önce Hüsrev Paşa'nın kethüdası Hacı İvad Süleyman'ın menzilini yağma ettiler. Sonra saray yağmasına el koydular.

O sırada Macar Ali Kethudâ, Murtaza Paşa'nın huzuruna gelip eteğini öperek el kavuşturduğu sırada bir içoğlanı kılıcını çekti, Macar Ali Ağa'yı kesmek istedi. Buna Murtaza Paşa mâni oldu.

Hüsrev Paşa kaleden saraya top atıldığını görünce bütün ümitleri kırıldı. Etrafındakilere:

— Anlaşıldı, hal böyle. Neden dövüşüyorsunuz? Son vaktimde padişaha asi olacak değilim. Emir hakkın, ferman padişahın! dedi, taraftarlarına:

«Dövüşten el çeksinler!» diye seslendirdi.

Sonra Murtaza Paşa'ya haber gönderdi:

— Gelsin, Padişahın fermanı ne ise ben itaat ederim!

Murtaza Paşa Gor adındaki cellâdı iki kişi ile gönderdi. Bunlar Hüsrev Paşa'nın huzuruna girdikleri zaman Paşa:

— Beni öldürmeye mi geldiniz? diye sordu.

— Hayır sultanım, Murtaza Paşa tarafından adam istemişsiniz. Onun için bizi gönderdi.

— Varın, paşaya selâm eylen, gelip benimle buluşsun.

Murtaza Paşa uyanık ve tecrübeli adamdı. Bu vahşî aslanın huzuruna varıp buluşmayı uygun bulmadı. Hatt-ı şerifi kethüdasına verip yanına silâhlı bir kuvvet katarak gönderdi. Meğer Hüsrev Paşanın iç ağalarından bir grup kılıçlarını çekmişler, kapı ardına gizlenmişlerdi. Murtaza Paşa gelirse kılıç üşürüp paralayacaklardı.

Murtaza Paşa kethüdası Hüsrev Paşa'nın karşısına çıkarak hatt-ı şerifi kendisine sundu. Paşa bunu okuyunca:

— İnnallah ve inna ileyhi raciyun! Emir padişahın! dedi.

Murtaza Paşa'nın huzuruna gelmemesi, onun hileli eteklerine düşmemesi karşısında arkasından atıp tuttu:

— Bre yolsuz nâdan! Mademki hakkımda hat getirdin, neden bana göstermeyip dövüşe giriştin? Son zamanlarımda padişaha asi mi olsam gerek? Maazallah! Elhükmülillah! Ama inşallah sen de sağ kalacak değilsin. Bu işler üzerinde çok kimsenin başını alırlar! dedi.

Abdest aldı, namaz kılıp vasiyetini yaptı. Günahlarına tövbe etti, Allah'a döndüğünü bildirdi, başını kıbleye çevirdiği anda kendisini cellâdın kemendine teslim etti.

Günlerden cuma idi. Vakit ikindiydi.

---

(3)Naima burada, Durmuş Bey'in savurduğu galiz küfrü kullanamadığı için bu kelimeyi sarf etmiştir.

KIRIM HARBİNDE İSTANBUL HASTANELERİ

YAZAN: Prof. Dr. BEDİ N. ŞEHSUVAROĞLU

F. Nightingale Selimiye kışlasındaki odasında çalışırken.

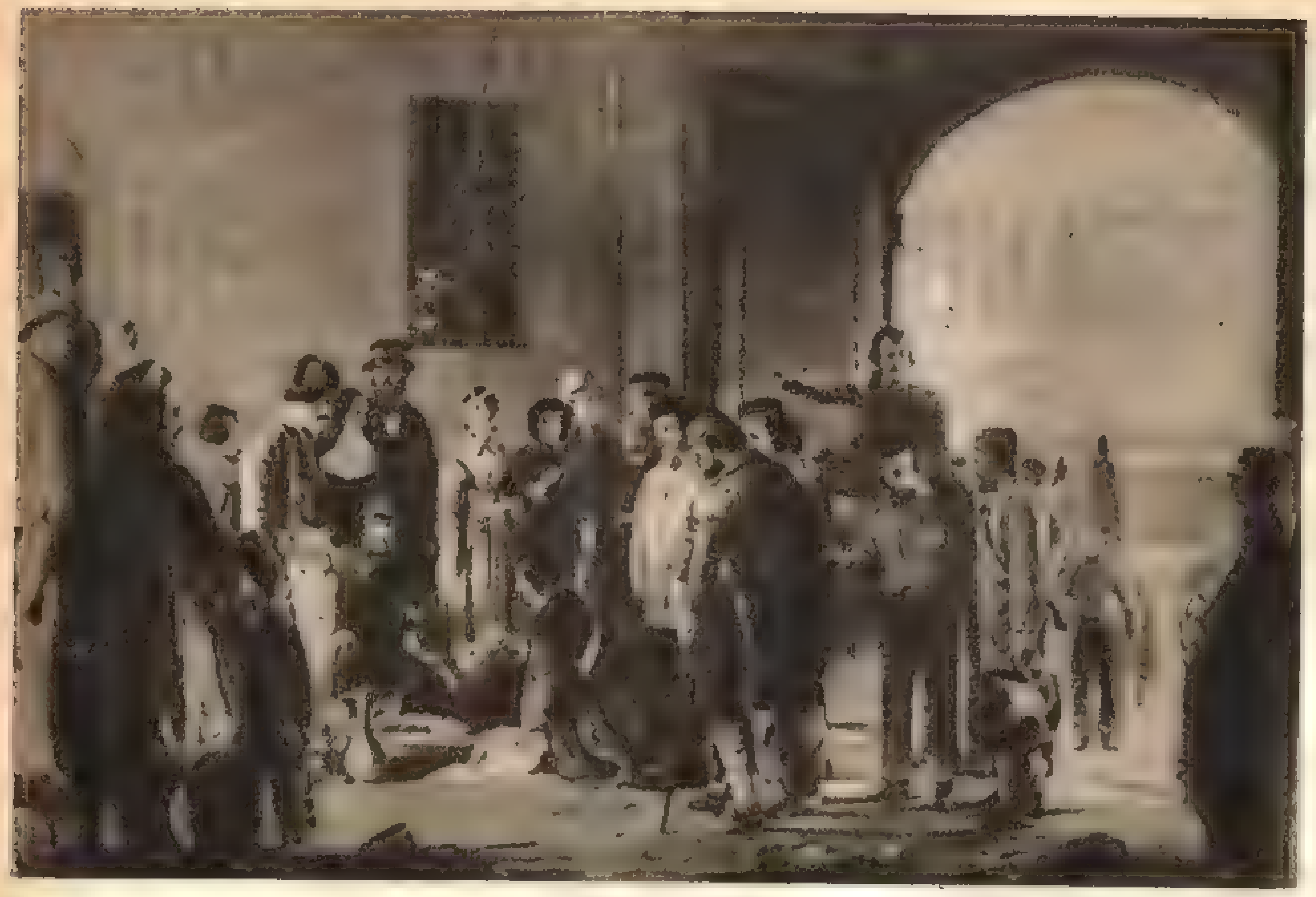

Kırım Harbi'nde yaralanan askerler Selimiye Kışlası'na getiriliyor.

İNGİLİZ Askerî Sağlık İdaresi'nin yayınladığı derginin 1959 yılında verdiği küçük bir haber, insanlığın koruyucu meleği, Florence Nightingale'e ait yeni bir hatıranın bulunduğunu bildirirken, Kırım Harbi'nden, Türkiye'den ve Üsküdar'dan da söz ediyordu. Bize bu makaleyi ilham eden bu kısa yazının Türkçesi aynen şöyledir:

«Nightingale'den bir hatıra;

«Nightingale'e ait kıymetli resimlerden biri son zamanlarda Sotheby's müessesesinden Askerî Sağlık İdaresi Başkanı Tuğgeneral Sir Alexander Drummond tarafından 25 İngiliz lirasına satın alınmış ve korunması için Askerî Tıbbiye (Royal Army Medical College) müdürlüğüne verilmişti. Şimdi bu resim mektebin Millibank'taki müdüriyet binasının toplantı salonuna asılacaktır.

«Bu resmin Askerî Tıbbiye'de bulunması çok uygundur. Çünkü umumiyetle hemşireliğin kurucusu olarak tanınan Florence Nightingale aynı zamanda ilk tıp okulunun kurulmasına hizmet edenlerden biri olduğu kadar, hekimlere hakikaten faydalı olmak yolunu açan bir insandır.

«Resim, Kırım Harbi esnasında F. Nightingale'in sevgili askerlerinden birçoğunun gömüldüğü Üsküdar'daki mezarlığa ait bir sulu boyadır ve o sırada ordu ressamı olarak Kırım'a kadar giden Edward Lear tarafından Nightingale için yapılmıştır. Bir zamanlar Kraliçe Victoria'nın resim hocası olan E. Lear, resimlerinden ziyade Türkçe (Saçmalıklar eseri) diye tercüme edebileceğimiz (Book of Nonsense) isimli eğlence kitabıyla meşhurdur.»

Bu yazıdan resmin, devrinde ve bir İngiliz tarafından yapıldığını öğrendikten sonra XIX. asır ortalarında Üsküdar sahillerinin durumunu bize öğretmesi bakımından da hakikaten değerli olduğunu anlıyoruz, ve böylece Istanbul ve Üsküdar ve Üsküdar ressamı olarak Melling, Vanmour, Melchior Lorichs, Pardoe, Ali Rıza ve Dr. Rifat Osman Bey'lerden sonra Eward Lear'in de ismini öğrenmiş bulunuyoruz.

ÜSKÜDAR'DAKİ YALI VE KASIRLAR

Rifat Osman Bey'in Belediye Mecmuası'nda çıkan bir yazısında, bu yazıyı süsleyen ve eski kaynaklara dayanarak yapılmış çeşitli resimlerden Kız Kulesi'nden tâ Haydarpaşa'ya kadar uzanan Üsküdar, Salacak, Harem ve Haydarpaşa sahilleri hakkında oldukça vazıh bir fikir sahibi olabiliyoruz. Böylece «Yedi Kardeşler Burnu» denen Kız Kulesi karşısındaki burunda yükselen Piyâle Paşa Yalısı'ndan sonra XIX. yüzyılın sonlarında Mâbeyinci Mehmed Bey'in yaptırdığı ve halen «Köprülü Konak» diye meşhur olan konağın önünde yükselen Üsküdar Sarayı ve bahçeleri tâ Harem iskelesindeki kasırlara kadar uzanırdı. Harem'de de, bilhassa şimdiki Selimiye Kışlası'nın bahçesinde bulunan «Kavak Kasrı» nın, kısmen de olsa buraları XIX. asır başlarına kadar süslediğini bir kere daha öğreniyoruz ki, bu kasrın büyük kısmının Abdülmecid devrinde (1839-1861) yıktırıldığı malûmdur.

Üsküdar Sarayı ile Harem Kasırları'nın hududu bir zamanlar bugünkü Haydarpaşa Askerî Hastanesi ile Selimiye Kışlası arasında akan Kavak Deresi'ne kadar devam ediyor, ondan sonraki saha ta denize kadar, Kanunî'nin vezirlerinden Haydar Paşa'ya intikal etmiş bulunuyordu ki, buraları bugün dahi Haydarpaşa ismiyle anılır.

İşte Edwar Lear'in yaptığı resimden Kavak Kasrı'na ait Mehmed Paşa Köşkü'nün XIX. asrın ikinci yarısında da el'an ayakta kaldığını görüyor ve III. Selim'in sır kâtibi Ahmed Efendi'nin **Rûz-Nâme**'sinden öğreniyoruz ki, III. Selim bu köşkü sever ve zaman zaman ziyaret edermiş; hatta rebiülevvel 1215/1800'de Selimiye Kışlası'nın temelleri atılırken yapılan merasimi gene buradan seyretmiştir.

Bu kışlanın inşası sırasında evvelce yanan Üsküdar Sarayı ile, Harem bahçelerine ait arazi, İtalya'dan getirtilen mimarlara parsellettirilerek yollar açtırılmış ve bu arsalar III. Selim tarafından kurulan modern ordunun subaylarına ihsan edilmiştir. İşte Üsküdar'ın İhsaniye ve Selimiye mahalleleri böylece meydana gelmiştir. Semte ismini veren bu kışla, her ne kadar evvelâ ahşap olarak inşa edilmiş ise de sonradan yanmış ve II. Mahmud devrinde yeniden taş olarak yaptırılmıştır. Devri için modern bir te'sistir.

KIRIM HARBİ

Rusya'nın, görünürde «mukaddes makamlar meselesinin halli» hakikatte ise Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalayarak Akdeniz'e çıkmak arzusu ile 21 mayıs 1853'te Boğdan ve Eflâk'ı istilâya başlaması üzerine her ne kadar büyük devletler araya girmişlerse de, bir netice alınamamış ve nihayet 1 ekim 1853'te harp hali ilân edilmişti. Bu arada, İstanbul, Londra ve Viyana'da yapılan konuşmalar neticesi Türkiye, Fransa ve İngiltere arasında 12 mart 1854'te bir anlaşma imzalanmıştı. Bu anlaşmaya, harbi Karadeniz'e bulaştırmayacaklarını vaat eden Rusların 30.II. 1853'te Sinop'ta Türk donanmasını bir baskınla tahrip etmesi, bilhassa âmil olmuştu. Bu anlaşmaya göre: «Osmanlı devletinin mülkî tamamlığı, Eflâk ve Boğdan'ın Ruslar'dan geri alınması» gibi hususlar karar altına alındığından, müttefik askerî yardımı hemen Türkiye'ye gelmeye başladı. Filhakika bir hafta sonra Harbiye Nazırı Mareşal Arnaud komutasındaki 100 000 kadar Fransız askeri Gelibolu'ya çıkmaya başladı. İngiliz kuvvetleri başkomutanı ise, Dük Wellington'un eski yaverlerinden ve Vaterloo'da Napolyon'a karşı savaşmış olan Lord Raglan idi. Malta'dan naklolunan İngiliz kuvvetleri, Fransızlar'dan da önce Gelibolu'ya çıkmışlardı. Lord Raglan 30 nisan, Mareşal Arnaud ise 8 mayıs 1854'te İstanbul'a gelerek ordularının başına geçtiler. Osmanlı askerlerinin başında ise ilk andan itibaren, Serdâr-ı Ekrem unvanıyla, Rumeli ordusu başkumandanı Ömer Paşa (1806-1871) vardı. Üç komutan 18.V.1854'te Varna'da ilk defa toplandılar. Mamafih müttefik nakliyatı henüz bitmemişti.

F. Nightingale, bir hastanın baş ucunda.

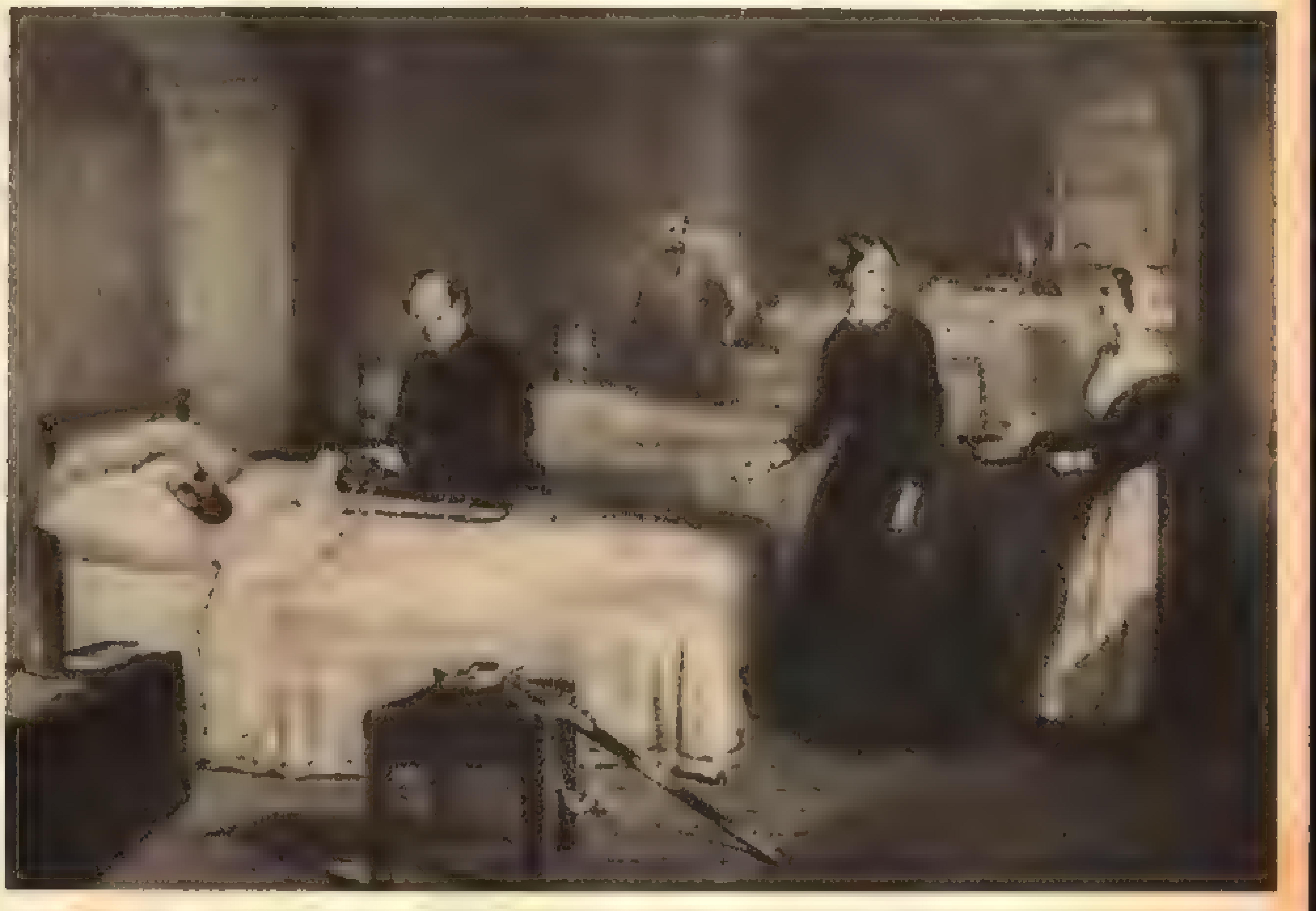

İngiliz Amirali Sir Adolphus Slade'in hatıralarından öğreniyoruz ki, 1854 nisanında Himalaya gemisi ile gelen İngiliz askerlerine, İngiliz ordusunun öncüleri olan 33 ve 41. alaylara, kışla olarak Selimiye Kışlası gösterilmişti. Bu öncü kuvvetlerinin bazı subaylarına eşleri de refakat etmekte olduğundan, bir Osmanlı kışlasına ilk olarak kadın ayağı basıyordu. Hastane olarak da: İngiliz kara kuvvetlerine; inşaatı 1845'te, yani 10 sene kadar önce bitmiş, yeni ve oldukça modern bir tesis olan Haydarpaşa Askerî Hastanesi verilmişti. Fakat Kırım'daki ilk savaşlardan sonra gemiler birbiri ardınca binlerce yaralı ve hasta getirince bu hastane yetmemiş ve İngiliz ordusunun Kırım'a gitmesiyle boş kalan Selimiye Kışlası, hatta yakınındaki Kavak Kasrı bakıyeleri de İngiliz kara ordusunun hastalarına tahsis edilmişti. Zamanla bu bina da yetersiz görülünce, 1855 sonunda Çengelköy'deki Türk Süvari Kışlası (Kuleli Kışlası) da bu maksatla kullanılmıştır. İngiliz deniz erlerine ise; Tarabya'daki Sultan Köşkü ile sonradan İngiliz Hastanesi ismiyle anılan Beyoğlu'ndaki bina ve nihayet Haliç'te yatan iki fırkateyn, yani harp gemisi, tahsis edilmişti. Bunlardan birisi Memduh fırkateynidir.

Fransız askerleri için de Beyoğlu'nda ayrı bir hastane vardı. İngiliz birliklerinin Kırım'a intikalinden sonra Selimiye «Kışla Hastanesi» ismiyle İngiliz hasta ve yaralılarına ayrılınca, Beyoğlu'ndaki hastane kapanmıştır.

Eflâk ve Boğdan'daki Rus askerlerinin yenilerek geri çekilmesi üzerine Rusların Karadeniz'deki en büyük ve en müstahken kalesi olan Sıvastopol'un da zaptına karar verildi ve 8 eylül'de Varna'dan hareket eden müttefik donanması, 12 eylül'de Kırım sahillerine geldi ve dört gün zarfında Gözleve (Eupatorya)'ye 56 000 müttefik askeri çıkarıldı. Müşir Ömer Paşa da Rumeli ordusunu İsmail Paşa kumandasına vererek Kırım'a geldi. Fakat daha Varna'da iken görülmesi hasebiyle **Varna humması** ismi verilen kolera burada da kendini gösterdi. Buna eklenen diğer bulaşıcı hastalıklar, kışın şiddeti ve nihayet binlerce yaralı asker göz önüne alınırsa, Kırım ve İstanbul'daki müttefik hastanelerinin o günkü durumu anlaşılır. İşte F. Nightingale'i ve arkadaşlarını kamçılayan sebep de bu haldir.

FLORENCE NİGHTİNGALE

Modern hemşireliğin kurucularından olan Florence Nightingale, emrindeki rahibe ve hemşireler ile 5 kasım 1854'te bu

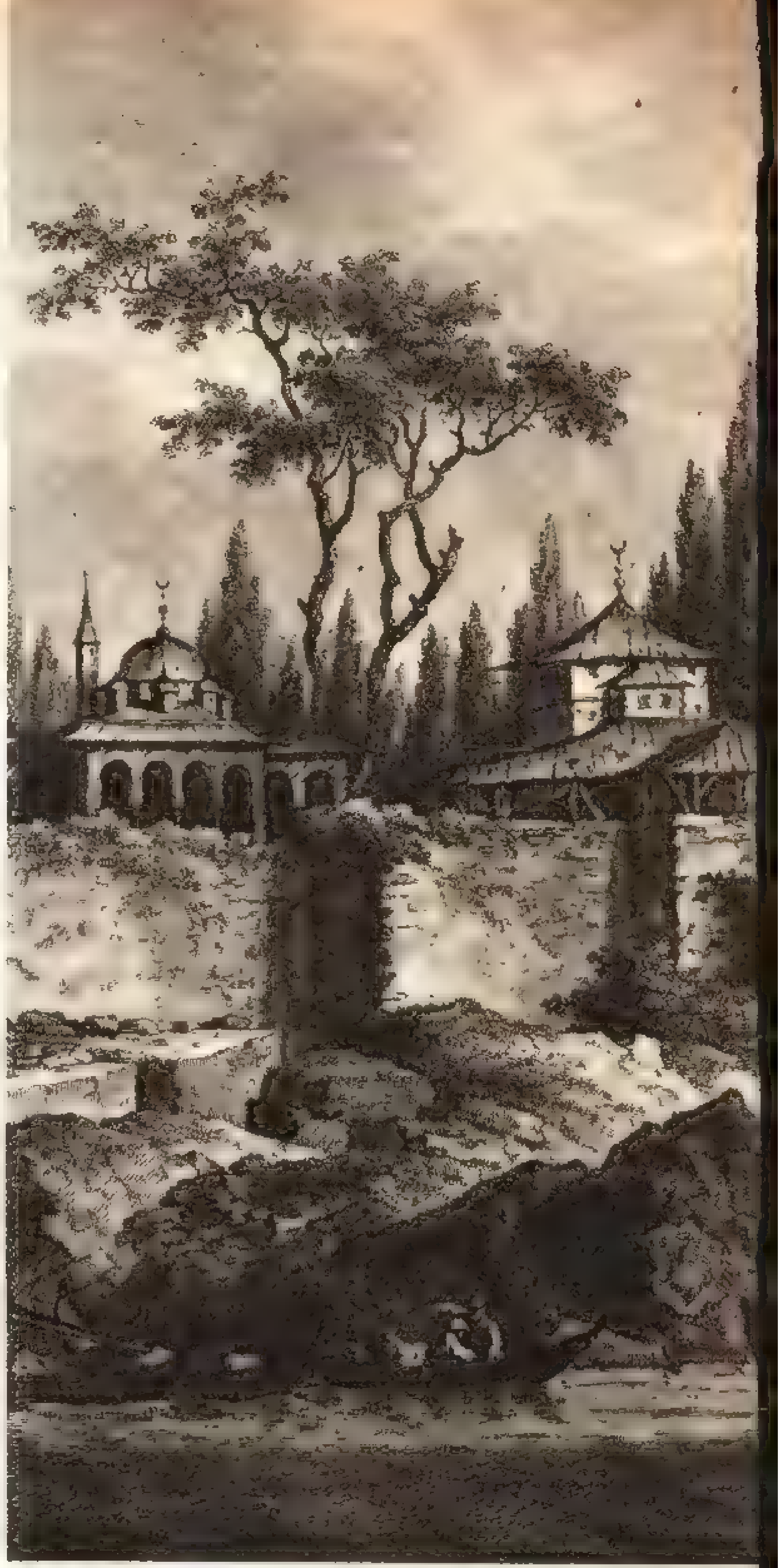

kışlanın kulelerinden birine, cümle kapısının solundaki güney-batı kulesine yerleşmişti. Miss Nightingale ile Mrs. Bracebridge birer odada tek başlarına, diğer hemşireler de kulenin diğer dört odasında hep beraber yatıyorlardı. Yalnız Albay Moore'ın dul zevcesi Mrs. Moore Kavak Kasrı'nın bakiyesi olan Mehmed Paşa Köşkü'ndeki odada kalıyordu. Bilâhara, Miss Nightingale ücretini kendisi ödeyerek Üsküdar'da kiraladığı ahşap ve müstakil bir evi bu hemşirelerin istirahatine tahsis etmişti. Mamafih bir Amerikalı misyoner ve İstanbul'da Robert College'in kurucularından olan rahip C. Hemlin, bir eserinde Kışla Hastanesi'nin Florence Nightingale'den önceki halini pek acıklı olarak tasvir ve bazı hekimlerin sertliğinden ve bahusus İngiliz ordusu levazım

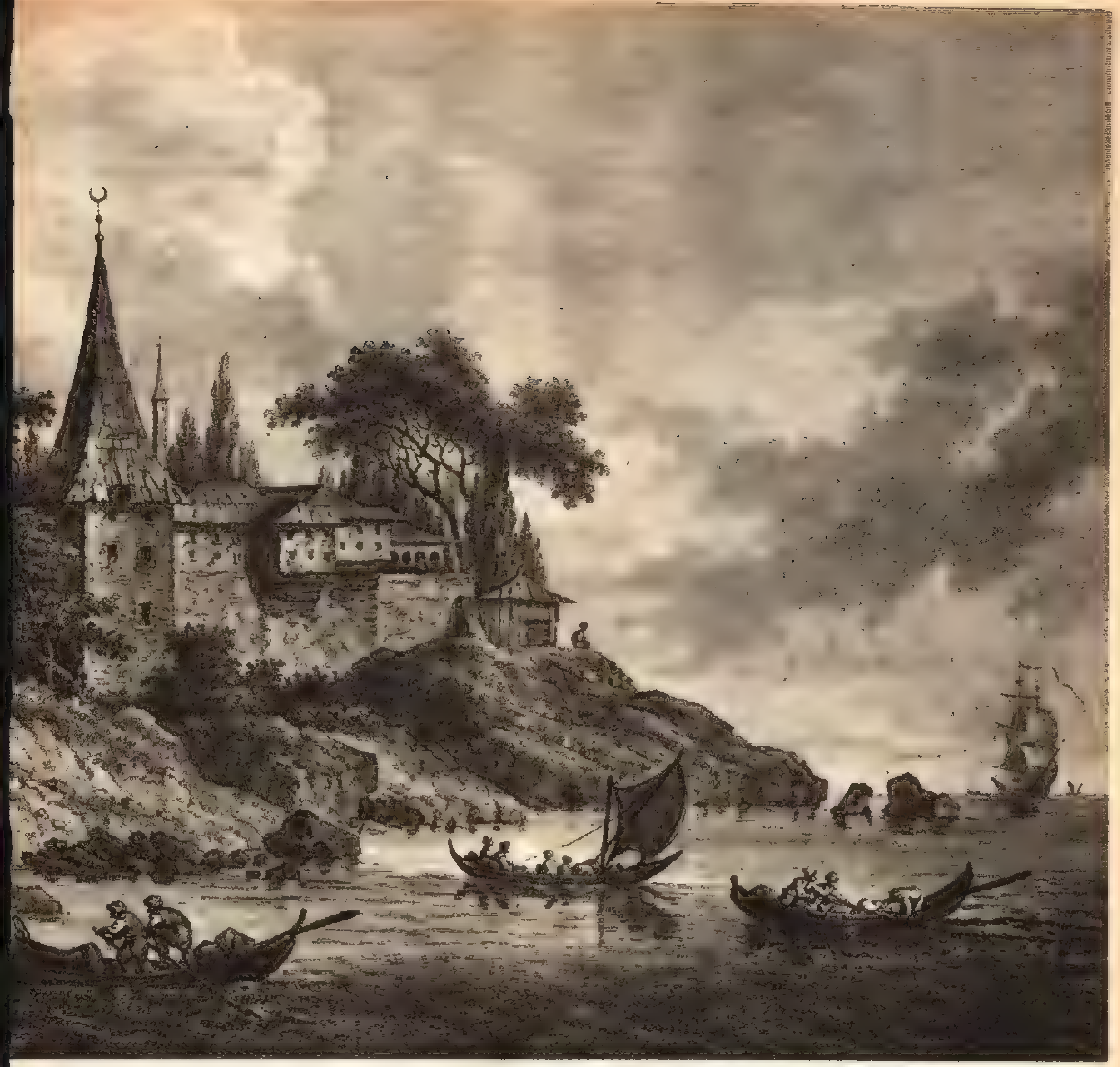

Üsküdar'daki Kavak Kasrı'ndan bir görünüş.

teşkilâtından çok şikâyet eder. Tuhaf bir tesadüftür ki, bu teşkilât emrindeki iki depo, Haydarpaşa'daki Beşir Ağa Camii ile Çengelköy'de rasathanenin hemen altındaki İcadiye Kasrı da o sıralarda yanmış ve bu yangınlar birer kaza olarak gösterilmiştir.

Oğlu ile birlikte bu hastanelerde gönüllü olarak çalışan rahip Sydney Godolphin Osborne da, eserinde idaresizliğin sebep olduğu ölümlerden acı acı şikâyet etmektedir. Sonradan bu konuları incelemek için bir parlamento komisyonu kurulmuşsa da, bu yolla halka hakikatin ulaşacağına inanmadığından, bu eseri yazdığını bildirmektedir. Filhakika asepsi ve antisepsinin bilinmediği bu devirde müttefik ordularını harp yaraları kadar kolera, tifo, dizanteri gibi salgın hastalıklar da kı-

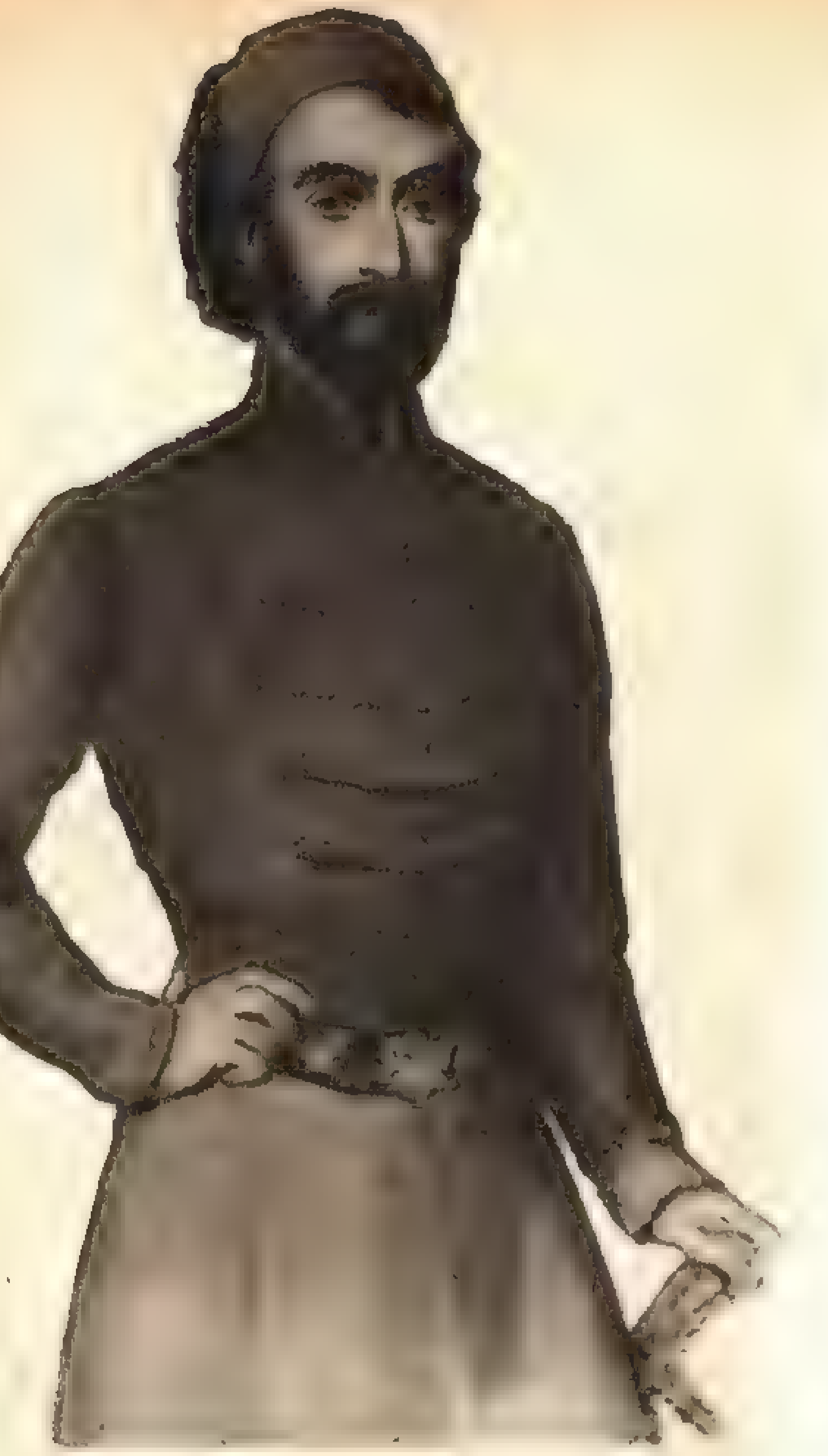

Serdâr-ı Ekrem Ömer Paşa.

rıyor ve bu hastanelerde her gün 50-60 kişi ölüyordu. Albay Dr. Mehmed Şakir Bey'in kaleme aldığı Haydarpaşa Askerî Hastanesi Tarihçesi'nden ve S.G. Osborne'dan öğrendiğimize göre, bu durumda cenazeleri teker teker gömmeye imkân olmadığından, her akşam saat dört sularında Haydarpaşa İngiliz Mezarlığı'nın Askerî Hastane duvarlarına yakın kısımlarında açılan umumî çukurlara ölen erler kitle halinde gömülüyor ve subay canezeleri ise denize yakın kısımlarda teker teker defnedilerek başlarına birer tahta plaka dikiliyordu. Günlük ölü sayısının bu artışı karşısında Çengelköy'de Kuleli Kışlası yakınlarında müttefik askerleri için ayrılan mezarlık çok uzak geldiğinden, Haydarpa Askerî Hastanesi ile deniz arasındaki bu boş arazi, bilhassa Kavak iskelesi yakınlarındaki geniş bir saha 1855'te Osmanlı hükümeti tarafından İngilizler'e mezarlık olarak verilmişti.

HAYDARPAŞA'DAKİ İNGİLİZ MEZARLIĞI

İşte Ed. Lear'in resmi, bu mezarlığın o günkü halini, Selimiye ve Harem sahillerini canlandırmaktadır. Buna göre, evvelce de bahsettiğimiz gibi, Kavak Kasrı'nın bakıyesi olan Mehmed Paşa Köşkü ayakta olduğu gibi, o sıralarda Selimiye Camii'nin inşasından sonra semaatsiz kalan ve İngiliz askerlerine depo gibi verilen Kavak İskelesi'ndeki Beşir Ağa Mescidi de henüz yanmamıştı; ve Kavak Deresi de akmakta olup, derenin iki sahilini süsleyen ağaçlar canlı ve yeşildir.

Biraz evvel de işaret ettiğimiz gibi Haydarpaşa'daki Askerî İngiliz Mezarlığı'nda tek mezarlar pek azdır, resimde ancak birinin üstünde lahit görülmektedir. Bu mermer lahti yerinde incelediğimiz zaman, bunun 1854'te ölen bir İngiliz teğmenine ait olup bilâhara annesinin isteği ile yapıldığını kapaktaki şu yazıdan anladık:

«Burada 63. alay teğmenlerinden Thomas Kyd Morgan yatmaktadır. Kendisi İskoçya'da Edinburgh şehrinde James Morgan'ın ikinci oğludur. İnkemann muharebesinde aldığı yaraların tesiriyle 19 yaşında iken 2 ekim 1854'te Üsküdar'da ölmüştür. Bu lahit müşfik bir ana tarafından çok sevgili bir oğlun hatırlanması için yaptırılmıştır.»

Haydarpaşa İngiliz Mezarlığı, tepeleri birleşmiş, iki üçgen şeklinde bir toprak parçasından ibaret olup, boyu 2200 ayak, yani 700 metre kadar, genişliği değişiktir. Orta kısım dar olduğundan ölüler iki uca, yani Kavak İskelesi ile Haydarpaşa tarafında kalan geniş kısımlara gömülmüştür. Mezarlığın asıl kapısı evvelce Selimiye tarafında, kışlanın bahçesiyle Haydarpaşa Hastanesi arasındaki bir yolun sonunda olup muhafızlık binası da o cihette imiş. Fakat halen giriş kapısı Haydarpaşa tren yolu tarafına alınmıştır.

Albay Dr. M. Şakir Bey'in yazma eserinden öğrendiğimize göre Kavak İskelesi, yani Victoria sütununun bulunduğu taraf Kırım Harbi'nde ölen askerlerin gömüldükleri askerî kısımdır. Şimdiki giriş kapısı, yani Haydarpaşa tarafındaki kısma gelince, her ne kadar buraya da o sıralarda ölen koleralılar defnedilmiş iseler de bu arazi sahipli olduğundan 1855'te Osmanlı hükümeti tarafından istimlâk edilerek İngilizler'e hediye edilmiş ve 1867'den itibaren sivil İngiliz ölülerine tahsis edilmiştir. Sivil ve askerî kısımlar arasında ise halen I. ve II. Dünya Harpleri sırasında Türkiye'de ölen İngiliz askerleri defnedilmiştir. I. Dünya Harbi'nde gömülen 378 kişiye 1939-45 seneleri zarfında gömülen 39 kişiyi de eklersek bu

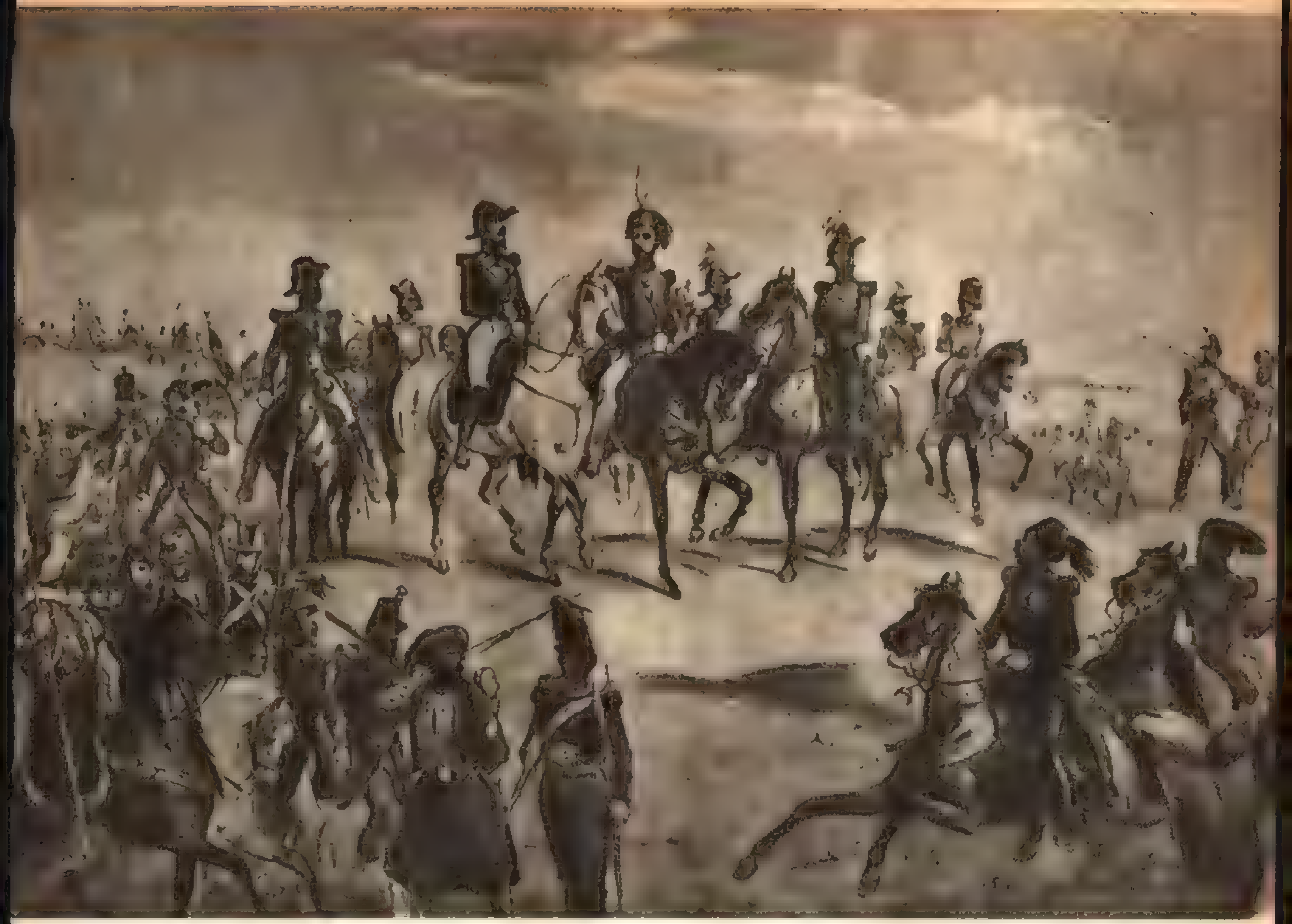

Kırım Harbi'nde, İngiliz Başkumandanı Lord Raglan, Osmanlı Başkumandanı Ömer Paşa, Fransız Başkumandanı Mareşal St. Arnoud.

kısımda 417 kişinin metfun olduğu anlaşılır.

Asıl askerî kısımda ise Kırım Harbi sıralarında ölmüş 5 500 kadar erle 80 kadar subay gömülüdür ki, bunların bir kısmı İngiliz ve bir kısmı da Fransız, İtalyan, Macar, Leh ve sairedir. Tunus ve Mısır eyaletlerine ait Türk askerleri ise Müslüman mezarlıklarına gömülmüşlerdir.

Londra'da Piccadilly Circus'den Trafalgar Square'e giden yol üzerinde bir Kırım anıtı daha vardır ki, arka cephesinde:

«To the memory of 2 162 officers non commissioned officers and private of the Brigade of Guards who fell during the war With Rusia in 1854-56».

Bir yanında:

«Alma - İnkeman - Sebastopole - Crimea» gibi savaşın ana merhaleleri ve diğer yanda ise:

«Erected by comrads» yazılıdır.

Anıtın ön cephesinde kalpaklı üç asker heykeli, en üstte de elinde defne dalı tutan bir kadın heykeli, yani sulh perisi vardır.

Bunlardan anlaşılıyor ki, Kırım Harbi esnasında Haydarpaşa İngiliz Mezarlığı'na gömülen 5 580 müttefik subay ve erinden 2 162'si İngiliz'dir.

İngiliz Mezarlığı bir müddet muhafaza altına alınmadan öylece bırakılmış, fakat sonradan etrafı duvarlarla çevrilip bir de muhafız tayin edilmiştir. Mezarlığın ilk muhafızı Mr. William Henry Lyne, Kırım muhariplerinden olup, halen, tam 54 yıl çoluk çocuk oturduğu, muhafızlık binasının önünde yatmaktadır. Bu kısımda pek az lahit vardır. Mezarların üstünü tamamiyle yeşil çayırlar sarmıştır ve zamanla dikilen çamlar, buralara gölge salmaktadır. Bu askerlerin hatırasını yâdetmek için 1857' de Kraliçe Victoria'nın emriyle dikilen dört köşe sütunun her yüzüne İngilizce, Fransızca, İtalyanca ve Arapça olarak şunlar yazılmıştır: «1854, 1855 ve 1856 senelerinde Rusya'ya karşı yapılan harpte vatanları uğrunda ölen İngiliz ordu ve bahriyesine mensup subay ve erlerin hatırasına dikilen bu sütun 1857 senesinde Kraliçe Victoria ve milleti tarafından yaptırılmıştır.» Yekpare görünüşüne rağmen bu sütun küçük granit taşlardan

Üsküdar'daki İngiliz Mezarlığı.

yapılmış olup, yerden yüksekliği 28 metredir. Altında 2,5 metre genişliğinde ve 7 metre irtifaında bir kaide vardır. Denizden ve çok uzaklardan görülmektedir. Lâkin zamanla çamlarla örtülmektedir. Kaidenin her bir köşesinde birer adet kanatlı ve ellerinde tüy kalem bulunan kız röliyefleri, yani «zafer melekleri» vardır. İşte biraz evvel kaydettiğimiz yazılar bu meleklerin arasında olup onların üstünde de diz bağı nişanı remzedilmiştir. Kaidenin alt tarafına 1954' te konan bir plakla F. Nightingale'in Türkiye'ye çalışmak üzere gelmesinin 100. yıl dönümü kutlanmakta ve aynen şöyle denilmektedir: «Bir asır önce bu mezarlık yakınlarındaki çalışmalarıyla pek çok insanın ıstırabını dindiren ve hemşirelik mesleğinin temelini atan Florence Nightingale'in hatırasına. 1854-1954. Bu plak Türkiye'deki İngiliz cemaati tarafından Kraliçe II. Elizabeth'in tac giyme yılında onu tebcilen konmuştur.»

Dr. M. Şakir Bey'e göre Çengelköy'de gömülü bulunan 400 kadar İngiliz piyade neferinin kemikleri de dört sandığa doldurularak 1892' de Haydarpaşa'daki mezarlığa nakledilmiştir. Bu arada dokuz tane de mezar taşı gelmiştir ki, bir tanesi 1831 tarihini taşımakla İstanbul'daki İngiliz mezar taşlarının en eskisidir. Demek ki, İstanbul'da daha evvel ölen İngilizler'e lahit yapılmamıştır. Tarabya'da bulunan İngiliz mezarlığından 250 kadar İngiliz deniz erinin kemikleriyle, Altıncı Daire'nin bahçesi olan Topçu Kışlası civarındaki mezarlıkta yatan 20 kadar sivil İngiliz'in kemikleri de gene buraya nakledilmiştir. Böylece mezarlıkta sivil ve askerî kısım tamamıyla ayrılmıştır. Sonraları, İstanbul'da ölen sivil İngilizler de 8 sterlin mukabilinde buraya defnedilmeye başlanmıştır. Bu, o tarihe kadar muhafızsız ve bakımsız kalan mezarlığa, evvelce de bahsettiğimiz gibi, bekçi tayin edilmesini sağlamıştır.

İngiliz mezarlığı yakın tarihimizde, zaman zaman, önemli yer almıştır. Mesela XIX. asrın son yıllarında II. Abdülhamid tarafından askerî tıp talebesi için yaptırılan Haydarpaşa'daki o muhteşem tıbbiye binasının inşaatı hemen hemen bittiği halde, Askerî Tıbbiye ancak 1904' te Sirkeci' den buraya nakledilmiştir.

Mezarlık, son tarihî rolü F. Nightingale' in Üsküdar'a gelişinin 100. yıldönümü dolâyısıyla 1954' te Victoria sütununun kaidesine konan plak ve yapılan merasim esnasında oynamış ve sonra gene uhrevî âlemin bir sükûn köşesi olarak kendi sessizliğine gömülmüştür.

Yazan: **ELİF NACİ**

Türk Sarayında Müstesna Bir Prenses

Âdile Sultan

YAZIMA başlarken, her şeyden önce, birçok Türk prensesi içinde Âdile Sultan'ı seçerek dikkatimi bu hanımın üzerinde teksif etmemin sebebini açıklamalıyım. Gerçekten bunun bir yığın sebebi var. Meselâ şiirleri ile sevimli olduktan başka, sultanlar içinde çok yaşamış, beş padişah görmüş, hiç bir sultanın erişemediği samimî bir sevgi ve hürmet toplamış, güzel, dindar, âlicenap, çilekeş bir insan olması, hakkında az neşriyat yapılmış olduğu için daima bakir kalmış bir konu oluşu da bunlar arasında sayılabilir. Âdile'nin, sadece Adlî'nin kızı olması kâfi. Üstelik büyük babam Salih Efendi'nin de Âdile Sultan'ın müezzinbaşısı olduğunu açıklayıvereyim.

II. Mahmud'un 40'a yakın çocuğu olmuş ve, 8-9'u hariç, hepsi birer, ikişer yaşlarında ölmüşlerdir. Gerçi, içlerinde Sâliha, Mihrümah, Atiye, Hadîce ve Âdile Sultan gibi küçük yaşta ölümün pençesinden kurtulanlar oldu ise de, II. Mahmud'un en çok yaşayan kızı Âdile Sultan'dır. Onun da annesi Zernigâr kadın, doğumdan az sonra öldü. Öksüz kalan Âdile'yi ona annelik yapıp büyüten, yetiştiren Nevfidan kadındı (Zernigâr kadın, II. Mahmud'un kız kardeşi, Kapdân-ı Deryâ Küçük Hüseyin Paşa ile evli olan Esma Sultan tarafından iyi terbiye görmüş olduğu için Sultan Mahmud'a takdim edilmiştir ve Sultan Mahmud bu kız kardeşi Esma Sultan'ın dizleri dibinde hayata gözlerini yummuştur.)

Âdile Sultan'ın babası II. Sultan Mahmud, Osmanlı hanedanı içinde büyük çapta bir hükümdardır. Kendisini tahta çıkaran Alemdar'ın baskısı, etrafını saran dalkavukların (meselâ Hâlet Efendi gibi), haricî ve dahilî afetlerin (meselâ Mısır valisi Mehmed Ali Paşa gibi) tesiri ile cülûsunun ilk senelerinde bazı aksaklıklar, düzensizlikler (içkiye düşkünlük gibi) olmuştur. Ancak, iyi bir kültür ve sağlam bir karaktere sahip olması ve daha birçok meziyetleri ile, devrindeki unutulmaz, inkâr kabul etmez başarıları ile, tarihte büyük bir hükümdar olarak kayıtlıdır. Bir Batılı kafası ile gericiliğe karşı tek başına savaşması da zamanının ananesine göre eşsiz bir muvaffakıyet örneğidir. O kadar ki, ülkesinin birçok yerlerinde ondan bahsedilirken, II. Mahmud, «gâvur padişah» diye anılırdı.

Güzel sanatlara karşı olan eğilimi de dikkate değer. Amcası III. Selim'den musiki dersi almıştı. Tambur ve ney çalar, besteler yapardı. II. Sultan Mahmud'un bugün bile söylenmekte olan yirmi kadar şarkısı vardır.

Şairdi, «Adlî» mahlâsı ile yazdığı şiirlerin içinde pek güzelleri vardır.

Resme merakı vardı. İnsan tasvirine «put» denilen bir devirde portresini yaptırıp devlet dairelerine resmen astırmıştır.

Hattattı, hem usta bir hattat. Mehmed Vasfî'den icazet (diploma), Mustafa Râkım'dan da ders almıştır. Bazı camilerde celî yazıları, Topkapı Sarayı'nda levhaları vardır, yazı kalıpları da Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde atlas torbalarda üç sandık içinde saklıdır.

Böyle bir babanın kızı olan Âdile Sultan da, babası gibi şairdi. Topkapı Sarayı kütüphanesinde H. 997 ve H. 995 numaralarda kayıtlı altın yaldızlı, el yazması iki divanı vardır.

ÂDİLE SULTAN'IN DOĞUMU

Yıl 1826. Sarayda bir oda. Sade sûzenî işleme beyaz atlas yastıklarla süslenmiş dört sedir, üç mak'at (oturulacak yerlere konan dört tarafı saçaklı örtü). Odanın sekiz penceresinde ve kapısında mavi canfes perdeler asılı. Kenarda dört çift, gene sûzenî işlemeli sarı canfesten yüz yastıkları, pembe memlû (pamuk doldurulmuş) iki şilte. Onun üzerinde on altı yastık daha.

Bu oda Mahmud-ı Adlî'nin hareminde, Zernigâr kadınefendi için hazırlanmış. Zernigâr kadın gebedir, 1826 senesi mayısının 18' inci günü bir kız evlât doğuracak, adı «Âdile Sultan» konacaktır.

Doğum için yapılan masrafların listesi Topkapı Sarayı arşivinde saklıdır. (Ceb-i Hümâyûn defteri, No: 4/2472, sene 1241 şevval - 1826). Bu defterde:

«Bâ-emr-i hümâyûn İsmetlû Âdile Sultan Aliyyetüşşân Hazretleri'nin vâlide-i muhteremeleri için müceddeden yaptırılup harem-i muhtereme teslim olunan...» eşyanın miktarı, kuruşuna varıncaya kadar masrafları, renkleri, ve cinsleri teker teker gösterilmiştir.

Aynı defterde Âdile Sultan'ın doğumu dolayısıyla bazı yerlere «ihsan-ı şahane» olarak darphaneden gelip hazineye irat kaydedilen 25 000 kuruş, gene bu defterde «enderun mehterleri kulları» için 400, «bîrun mehterleri kulları» için 400 ki, cem'an 800 kuruş verildiği yazılıdır.

Minimini Âdile'nin boynunda pırlanta elmasla gayet ustalıklı işlenmiş bir maşallah asılı olduktan başka, süsler de var, pırlanta elmaslı iki tane zümrüt avize, bir pırlanta elmaslı kırmızı yakut avize, yine pırlanta ile bezenmiş firuze avize, bir pırlantalı horoz mahmuzu.

Yeniden sipariş üzerine yaptırılan doğum eşyasını da bu defterden okuyacağız:

«On şal takke, yirmi tülbent takke, bir tane fermayiş şal beşik yorganı, bir tane kundak yorganı, pamuklu fitilli tülbent entariler ki, on ikisi iç, on ikisi dış için 24 tane, on tanesi kol, on tanesi ayak için otuz tane etek bezi, pamuk tülbent yorgan şiltesi (iki tane), tülbent yorgan çarşafı (iki tane), tülbent minder şiltesi (bir tane), beyaz gezi don (üç tane), bir tane al atlas minder, ceviz beşik, gümüş sübek, bunlardan başka iki top fitilli tülbent, beş top hindi düz tülbent, dört top donluk bezi, beş top al atlas.» Ustalıkları ile hallaç paraları bile yazılmıştır.

Âdile Sultan, annesi Zernigâr'ı pek küçük yaşta iken kaybetmişti. Babası öldüğü zaman ise 13 yaşına henüz basmıştı.

Babasından sonra tahta çıkan, kendisinden dört yaş büyük ağabeyi Sultan Abdülmecid, kız kardeşini çok sevmiş, onu himayesine almış ve hiç bir şeyden mahrum etmemiştir.

Osmanlı tarihinde, padişah kızlarının, daha küçük yaşta, hatta beşikte iken bile ve büyük babaları yaşındaki erkeklerle, vezirlerle evlendirildiğini görürüz. Lâkin Mahmud'un kızları böyle olmamıştır. Meselâ, Âdile evlendiği zaman yirmi yaşını geçmişti. O zamana kadar, ne kadar talibi çıktı ise zamanın padişahı Abdülmecid tarafından reddedilmişti. Nihayet Mehmed Ali Paşa ile evlenmesine irade çıkmıştır.

Mehmed Ali Paşa, Galata Başağası Hemşinli Ömer Ağa'nın oğludur. Çok kabiliyetli ve yakışıklı bir delikanlı olduğu için saraya intisap etmiş, önce orduda, sonra

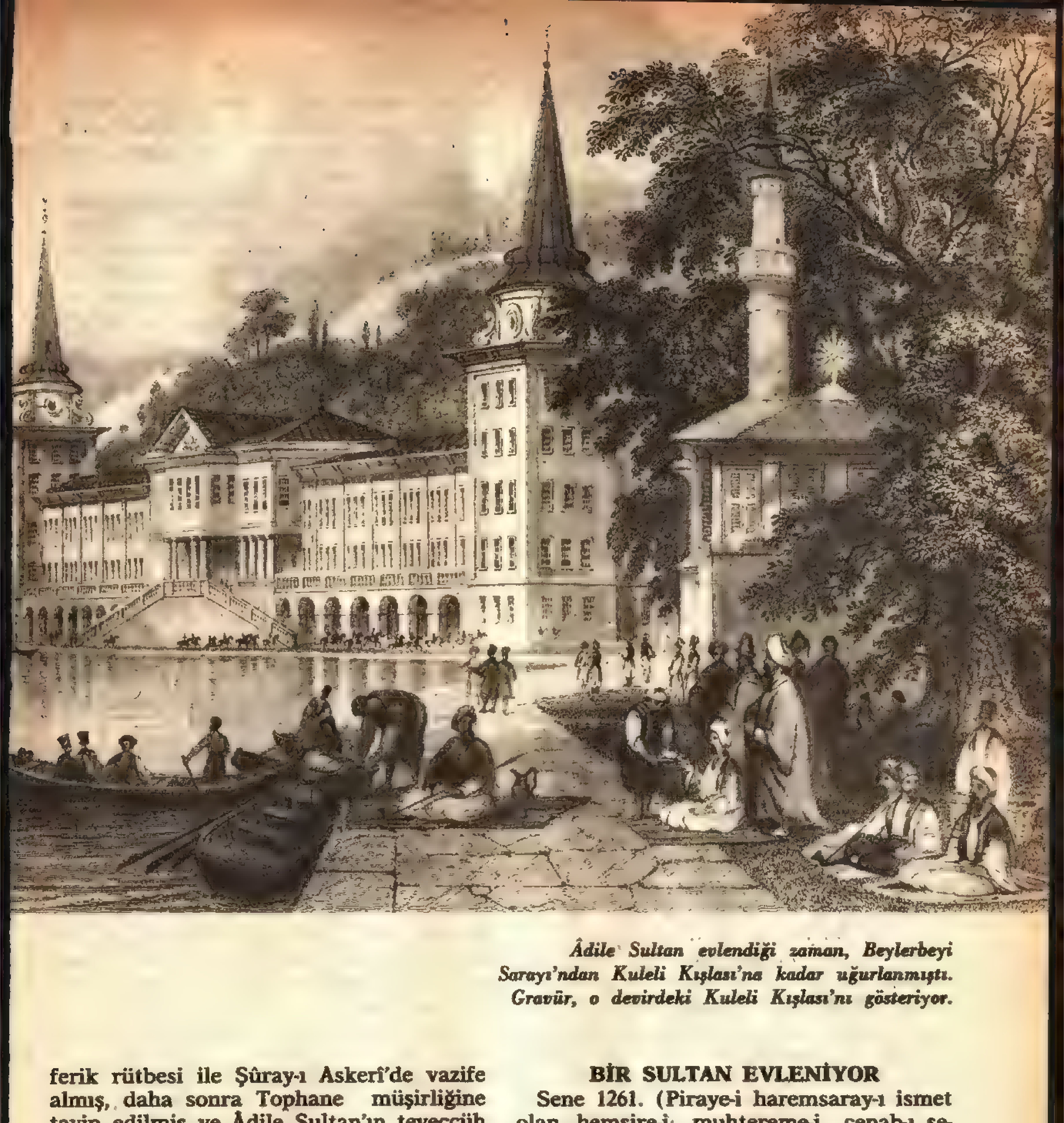

Âdile Sultan evlendiği zaman, Beylerbeyi Sarayı'ndan Kuleli Kışlası'na kadar uğurlanmıştı. Gravür, o devirdeki Kuleli Kışlası'nı gösteriyor.

ferik rütbesi ile Şûray-ı Askerî'de vazife almış, daha sonra Tophane müşirliğine tayin edilmiş ve Âdile Sultan'ın teveccüh ve muhabbetini kazanmıştır.

Sultan Mecid, Âdile Sultan'ı az sultana müyesser olmuş bir ihtişamla gelin etmiştir.

Sultan, kocasını çok sevmiş, yaşadığı müddetçe paşanın hiç üzülmesini istememiş, hatta onun çapkınlıklarına bile göz yummuştur.

Âdile Sultan'ın Mehmed Ali Paşa ile evlenmesi, XIX. yüzyılın ilgi çekici hadiselerinden biridir. Bu izdivaç hakkında mevcut bir yığın vesikanın içinde seçerek mümkün olduğu kadar özetlemeye çalışacağız.

Evvelâ bunlar arasında bize en doğru bilgiyi verecek **Takvîm-i Vekaayî**'i bir karıştıralım:

BİR SULTAN EVLENİYOR

Sene 1261. (Piraye-i haremsaray-ı ismet olan, hemşire-i muhtereme-i cenab-ı şehinşahî, devletlû ismetlû Âdile Sultan aliyyetüşşan hazretleri bi lutfihî teâlâ...) diye tumturaklı bir ifade ile padişahın, evlenme çağına gelen kız kardeşinin Tophane-i Âmire Müşiri Mehmed Ali Paşa ile evlenmesini uygun gören bir hatt-ı hümâyûnu. Padişahın baş kurenası utufetlû Hamdi Ağa eliyle Bâbıâli-ye getirilmiş ve arz odasında, açılarak vezirler huzurunda okunmuştur.

Bir ay sonra padişahın emriyle Hırka-i Saâdet Dairesi'nde bir toplantı yapılmış ve nikâhları kıyılmıştır. Önce Şeyhulislâm dokunaklı bir evlenme ve nikâh hutbesi irat etmiş, Sultanahmet ve Ayasofya camii vâiz efendileri de dua okumuşlardır. Merasim bittikten sonra süslü bohça-

Âdile Sultan'ın kocası Mehmed Ali Paşa.

lar içinde mücevherler, paha biçilmez güzel eşyalardan mürekkep nişan takımı büyük bir alayla Tophane caddesinden Çırağan Sarayı'na getirilerek Darüssâade ağasına teslim olunmuştur.

Düğünleri için padişahın ayrıca fermanı vardır ve bu fermanda düğünün ayni senenin yaz aylarında yapılması emrolunmuştur.

Yine **Takvim-i Vekaayi**'den okuyoruz: Düğün için «irade-i seniye ile Üsküdar'da vaki' Haydarpaşa sahrây-ı ferahfezâsı» münasip görülmüş ve cemaziyelahırın ilk gününden (cuma) başlamak üzere yedinci perşembe gününe kadar bir hafta sürecek şenlikli bir düğün hazırlanmıştır. Meydana çadırlar, obalar kurulmuş, bütün devlet erkânı ve şehir halkı davet edilmiştir. Kendilerine tezkere yazılarak resmen çağrılanlar şöyle sıralanmıştır: Sadrâzam, serasker paşalar, Meclis-i vâlâ reisi Süleyman Paşa, Harbiye Nazırı Fethi Paşa, Tophane Müşiri Mehmed Ali Paşa, Devletlû Kapdan Paşa, İstanbul ordu müşiri Reşid Paşa, Maliye Nazırı Saffetî Paşa, Evkaf Nazırı Hasib Paşa, Rifat Paşa, Kâmil Paşa.

Kendilerine tahsis edilen günlerde cami şeyhleri, müderrisler, imamlar, ilmiye sınıfı.

Düğünün beşinci salı günü rahipler, patrik, hahambaşı. Altıncı çarşamba günü İstanbul'da bulunan bütün ecnebi devlet sefir ve maslahatgüzarlarına (madamaları ile) tahsis olunmuş ve padişah tarafından kabul olunmuşlardır.

Geceleri, denizde sallar üzerinde meşaleler yakılmış, türlü renklerde fişekler atılmış, Topkapı, Çırağan, Beylerbeyi sarayları, kışlalar, karakollar, Boğazın her iki kıyısındaki bütün vezir ve nazır yalıları kandiller ile donatılmış, her tarafta şehrâyinler yapılmıştır.

Düğünün yedinci perşembe günü, Âdile Sultan, Beylerbeyi Sarayı'ndan valide sultanın koçili sandalına bindirilmiş, vükelânın beş çifte sandalları da arkadan takip ederek Kuleli kışlasına kadar uğurlanmış ve kendisine tahsis olunan Fındıklı'daki Neşatâbad sahil sarayına getirilmiştir. Bugün Güzel Sanatlar Akademisi'nin bulunduğu binanın yerindeki bu saray, 1947 senesi nisanının birinci günü gecesi yanmıştır.

SULTANIN ÇEYİZİ

Topkapı Sarayı'nın arşivinde saklı 334/1 numaralı 1262 rebiulevvel ayına ait «ceyb-i hümâyûn» defterinde Âdile Sultan'ın çeyiz takımı masrafları olarak Darphaneden Hazineye irat kaydolunan para 3 milyon 32 159 kuruştur.

Şimdi bu deftere göz gezdireceğiz. Sultan'a çeyiz olarak yaptırılıp 1261 senesi cemaziyelahırın dördüncü günü (haziran 1845) hareme teslim olunan ve otuz sayfa tutan bu eşyayı inceleyeceğiz. Bunların hepsini teker teker saymaya burada elbette lüzum ve imkân yok, onun için ancak aralarından seçtiklerimizi sunuyoruz:

> Elmas, inci ve sırma işlemeli, al şal kaplı sırt samuru bir kürk, sırma ve tırtıl harçlı elmas ve inci işlemeli al şal entari, inci ve tırtıl harçlı sırma işlemeli mavi şal entari, klaptan harçlı ve klaptan bükmeli pul işlemeli fıstıkî şal entari, pul işlemeli eflâtun canfes entari, yine klaptan ve sırma işlemeli siyah bir entari ve dört tane ipek işlemeli patiska entari ve değişik renklerde dallı atlas entariler.
>
> Kapları inci ve sırma işlemeli biri al, biri mavi, biri de erguvan renginde üç tane samur kısa spenç kürk, üzeri resimli pırlanta elmasla süslü inci ve tırtıl oyalı bir nişan çevresi, — ki yalnız işçilik ve resim olarak o zamanın parası ile 13,368 kuruşa mal olmuştur. —
>
> İnci ve sırma ve kadife ipeği işlemeli al şaldan güvey yorganı, roza elmaslı renkli mine tuğralı, tararken mızıka çalan bağa bir sakal tarağı, inci sırma ve kadife ipeği işlemeli iki tane berber peşkiri, yüzden fazla yastık, klaptan saçaklı pul ve tırtıl işlemeli çeşitli renklerde on tane seccade, elli beş tanesi işlemeli, otuz tanesi basma, ceman 93 yorgan, iki yüz-

Âdile Sultan'ın Eyüp'teki türbesi.

den fazla sırma ipek işlemeli ve sade havlu, ayak havlusu, futalar, beyaz ve renkli yatak çarşafları, 92'si atlas, 46'sı basma bohça, toplarla bürümcük, hilâlî ve Amerikan bezi. Yüzlerce sofra, peşkir, nihalî, yağlıklar, şerbet takımları, 18 tane hamam takımı, hamam seccadeleri, hamam şiltesi, hamam gömleği, silecek, beyaz ve siyah peştamallar, tülbentler.

Hepsi gümüşten tepsi, yaldızlı tas, makas, ustura, ayna ve kayışı ile berber takımı.

Yüzden fazla elmaslı, pembe, mavi mineli altın zarfları ile kahve fincanı, yeşil mineli yaldızlı bardaklar, buhurdanlar, gümüş üzerine mineli tatlı hokkaları, billûr tabaklar, kahve askıları, beş mumluk şamdanlar, gümüş mum makasları, sabunluk, kandillik, gümüş leğen ibrikler, gümüş yemek tepsileri, gümüş kapaklı sahanlar, maşrapa ve hoşaf kâseleri, sandıklar, çekmeceler, fenerler, faraşlar, mercan saplı yemek ve hoşaf kaşıkları ve daha saymakla bitmez eşya.

Mehmed Ali Paşa, 1228 (1813) de dünyaya gelmiş ve Tophane Müşiri iken evlenmiş, o sene Kapdân-ı Deryâ olmuştur. Sonraları, Sadrâzamlık ve seraskerlikte de bulunmuştur.

Âdile Sultan'a, gerek ağabeyi Sultan Abdülmecid, gerekse dört yaş küçük kardeşi Sultan Abdülaziz pek sevgi ve hürmet göstermişlerdir. Bir istediğini iki etmemişler, ömürleri boyunca onun bütün arzu ve kaprislerine tahammül ve muvafakat göstermişlerdir. Nakşbendî saliklerinden olduğu için tekkelere gidip gelmesi bazı dedikodulara yol açtığı halde, padişah kardeşlerinin hiç biri onun hatt-ı hareketine karışmamışlar, şahsî eğilimlerinde onu daima serbest bırakmışlardır.

Sultan Mecid devrinin israfı hakkında pek çok şey yazılmıştır. Burada tekrarlamaya lüzum yoksa da, sarayda bir sene zarfında borç yekûnunun iki yüz seksen bin keseye yükseldiğini söylemeden geçemeyiz. Meselâ vezir konaklarında ve yalılarında verilen ziyafetlerde kadınlara ayrı, erkeklere ayrı yüzlerce sofralar kurulur, yataklar yapılır, misafirlerin odalarına ayrı ayrı leğen, ibrikler konurmuş. Söylendiğine göre Sultan Mecid, kızlarının, damatlarının israfından, ötürü, bir gün Bâbıâli'ye hiddetle gelerek Âdile Sultan'ın kocası Mehmed Ali Paşa'yı çağırmış ve yüzüne karşı, «Hain herif» diye azarlamıştır. Hatta sultanın maaşını bile kısmıştır ki, sonradan Abdülaziz tahta çıktığı zaman bunu eski haline yükseltmiştir.

ÇAPKIN BİR DAMAT

Köşklerde, konaklarda, yalılarda verilen ziyafetlere harcanan ve Beyoğlu kuyumcularına ödenen veya borçlanılan paralar artık haddini aşmış durumda idi. Bir taraftan da damat paşalar, sultanların

Âdile Sultan'ın doğduğu Topkapı Sarayı Harem Dairesi'nden bir görünüş.

aşırı masraflarından başka, bir de saray dışındaki çapkınlıklarına para yetiştiremez olmuşlardı. Bilhassa Fethi Ahmed Paşa ile Mehmed Ali Paşa, bu devrin uçarılarındandır. Bunlar yalnız masrafları ile değil, sarayın şerefini ve sultanların itibarlarını küçük düşürecek kadar aşırı hareketleri ile de halkın diline düşmüşlerdir.

Zamanın en kalabalık ve eğlenceli yeri olan Kâğıthane'de arabasına yaslanıp, güzel kadınlara tebessüm eden Kapdan Paşa'nın etrafa lâf attığı bile olurmuş.

Olan biten işler Âdile Sultan'a kadar ulaşınca, sultan bir gün değişik kıyafetle ve kira arabası ile Kâğıthane'ye gitmiş, kocasının arabasının önünden birkaç kere yüzünün yarısını yelpazesi ile örterek geçmiş. Paşa, hemen arabasını ona doğru sürdürmüş, bir takım diller döktükten sonra markalı çevresini bu zarif hanımın ayakları dibine atıvermiş.

Paşa, o gece her zamanki gibi selâmlıkta misafirleriyle geç vakte kadar kalıp hareme dönmüş, yatak odasına girdiği zaman gördüğü manzara şu: Sultan uyuyor, çevre devşirilmiş, yastığının üstünde duruyor.

Âdile Sultan tab'an mütevazı bir insanmış. Öyle alâyişi, gösterişi pek sevmez, gideceği yerlere daima tebdil-i kıyafetle gider, şehirde kira arabası ile dolaşmayı tercih edermiş. Bir gün yine yanında iki kalfası ile beraber Hırka-i Şerîf ziyareti için Eyüpsultan'a giderken Atikali civarında abdestini tazelemek zorunda kalmış ve o semtte gözüne kestirdiği mükellef konaklardan birinin önünde arabadan inmiş, kapıyı çalmış. O zamanlar sahibini bilmediği bir eve böyle bir mazeretle misafir olmak ayıp sayılmazmış. Konağın fevkalâde süslü ve zevkli döşenmiş olduğunu, kendisine tutulan altın leğen ibrikle sırmalı havluları ve güzel ev sahibi hanımın şık kıyafetini görünce pek beğenmiş ve ikram edilen kahve ve şerbet takımlarına hayran olmuştur. Bu durum karşısında Sultan, kim olduklarını öğrenmek istemiş, ev sahibi hanımefendi gayet sade ve işveli bir eda ile:

— Kapdân-ı Deryâ Mehmed Ali Paşa'nın zevcesiyim, demez mi?

Âdile Sultan'ın vaziyetini düşünmeli. Lâkin bu garip ve beklenmedik iddia karşısında sultan, ciddiyetini ve soğukkanlılığını asla kaybetmeden ve hiç bir şey hissettirmeden gördüğü iyi kabule güler yüzle teşekkür ederek ayrılmış. O gece sarayda kocasına en küçük bir serzenişte bulunmak şöyle dursun, aksine her zamankinden daha ziyade neşe ve iltifat göstermiştir. (Âdile Sultan'ın hazinedarlarından dinlediği masala benzeyen bu iki hikâye, edebiyat öğretmenlerinden Tahsin Nejat Bey tarafından anlatılmıştır.)

Âdile Sultan, Fındıklı'daki sahil sarayından başka Kuruçeşme'de Esma Sultan'dan kalan yalıda, Kâğıthane'de, Çırağan'da oturmuş ve ömrünün bir kısmını Validebağı'nda bugün sanatoryum olan binada ve yine bugün Kandilli Kız Lisesi olan sarayda geçirmiştir.

Kocası Mehmed Ali Paşa'yı derin bir aşkla seven Sultan, onu 24 sene beraber yaşadıktan sonra, 1868 senesi temmuzunun 27'sinde (8 Reb. ev. 1285) kaybetti. Arkasından çok göz yaşı döktü. Sultandan on dört yaş büyük olan Paşa, cömert, iyiliği sever, fukarası çok, dürüst bir insanmış. Bu ölümün kendisini ne kadar harap ettiğini divanındaki mersiyede acıklı bir dille anlatmıştır. Bu mersiye şöyle biter:

«Devlet ü dîne sadâkatle ederdi hizmet
Emr-i peygamberi icraya kılardı gayret
Bir özü doğru, sözü doğru muhibb-i devlet
Öyle bir yâr için Âdile ağlar elbet
Bir Mehemmed Ali Paşa idi ol dünyada
Vechini göstere Allah ana ukbada.

Âdile Sultan'ın şiirlerini bir araya toplayan iki divanı vardır. Biri, Topkapı Sarayı kütüphanesinin H. 995 No.'lu ve sonunda 1297 tarihi okunur. Öteki de aynı ise de 997 No.'da kayıtlı ve sığırdili şeklindedir.

(Tahassürnâme) sinde kardeşleri ve kızı Hayriye Sultan için de yanıp tutuşan mısralar vardır. Kardeş acılarını dile getiren Sultan, en sonunda:

«Âdile biçare gayrı neylesün
Hangi derdin vezne koyup söylesin?»

der.

Âdile Sultan'ın şiirlerinde o kadar derinleşen bir hassasiyet görülemezse de, devrin bazı olaylarını manzum olarak tarihe mal etmiş olması bakımından dikkate değer. Meselâ aile efradının hepsinin kişiliklerini, doğum ve ölümlerini belirten taraflar olduğu gibi, Sultan Abdülaziz'in (Öldürüldü mü? İntihar mı etti?) sorusuna kesin bir cevap sayılan mısraları vardır.

«Cihan matem tutup kan ağlasun Abdülaziz Hân'a
Medet Allah mubârek cismi boyandı al kaane»

dedikten sonra:

«Nasıl yanmam kime oldu olanlar şâh-ı devrâna
Bilinmez oldu hali kıydılar o zıll-ı yezdana.»

der ve şöyle bitirir:

«Nasıl hemşiresi bu Âdile yanmaz o hakana
Ki kıydı bunca zalimler karındâş-ı cihanbâna.»

Âdile Sultan, babası ile kardeşlerini kaybettiği zaman, büyük teessürler duymuş, fakat kocası Mehmed Ali Paşa'nın ölümü kendisini hepsinden ziyade sarsmıştı. Zaten o tarihten itibaren Âdile Sultan'ı büyük bir yeis içine gömülmüş, inziva halinde görürüz. Bu felâket yetmiyormuş gibi, o sıralarda kızı Hayriye Sultan'ın da anî olarak ölüverişi artık onun hayat bağlarını büsbütün koparmış oluyordu. Âdile Sultan, artık geri kalan ömrünü teselli kabul etmez büyük bir matem içinde yaşamış, günlerini ibâdetle tam bir münzevî gibi geçirmiştir. Fındıklı'daki sarayının geniş yatak odasından çıkmaz olmuş, hatta yemeğini tepsi ile yatağına getirtmiştir.

Âdile Sultan, 1898 senesi ocak ayının son günlerine rastlayan bir bayram sabahı (2. şevval 1316) burada vefat etmiştir. Cenazesi Salıpazarı iskelesinden Eyüpsultan camii avlusuna getirilmiş, kalabalık bir cemaat tarafından namazı kılınmıştır.

Cenazesinde ulemâ, şeyh ve dervişler, nâzır, mâbeyinci, şehzade ve damatlar, memleketin bütün ileri gelenleri hazır bulunmuş ve Sultan, göz yaşları arasında, sağlığında yaptırdığı türbeye gömülmüştür.

Türbede kapıdan girilince iki daire vardır. Sağdakinde 6, soldakinde 3 mezar görünür. Sağdaki dairede Âdile Sultan'la, Mehmed Ali Paşa, kızları Sıdıka, Aliye ve Hayriye Hanım, sultanlarla oğlu İsmail Bey, soldakinde ise Murad V'in esi Resan Hanım ile Murad V'in kızı Fatma Aliye Sultan yatmaktadır. Buradaki mezarlardan biri boştur.

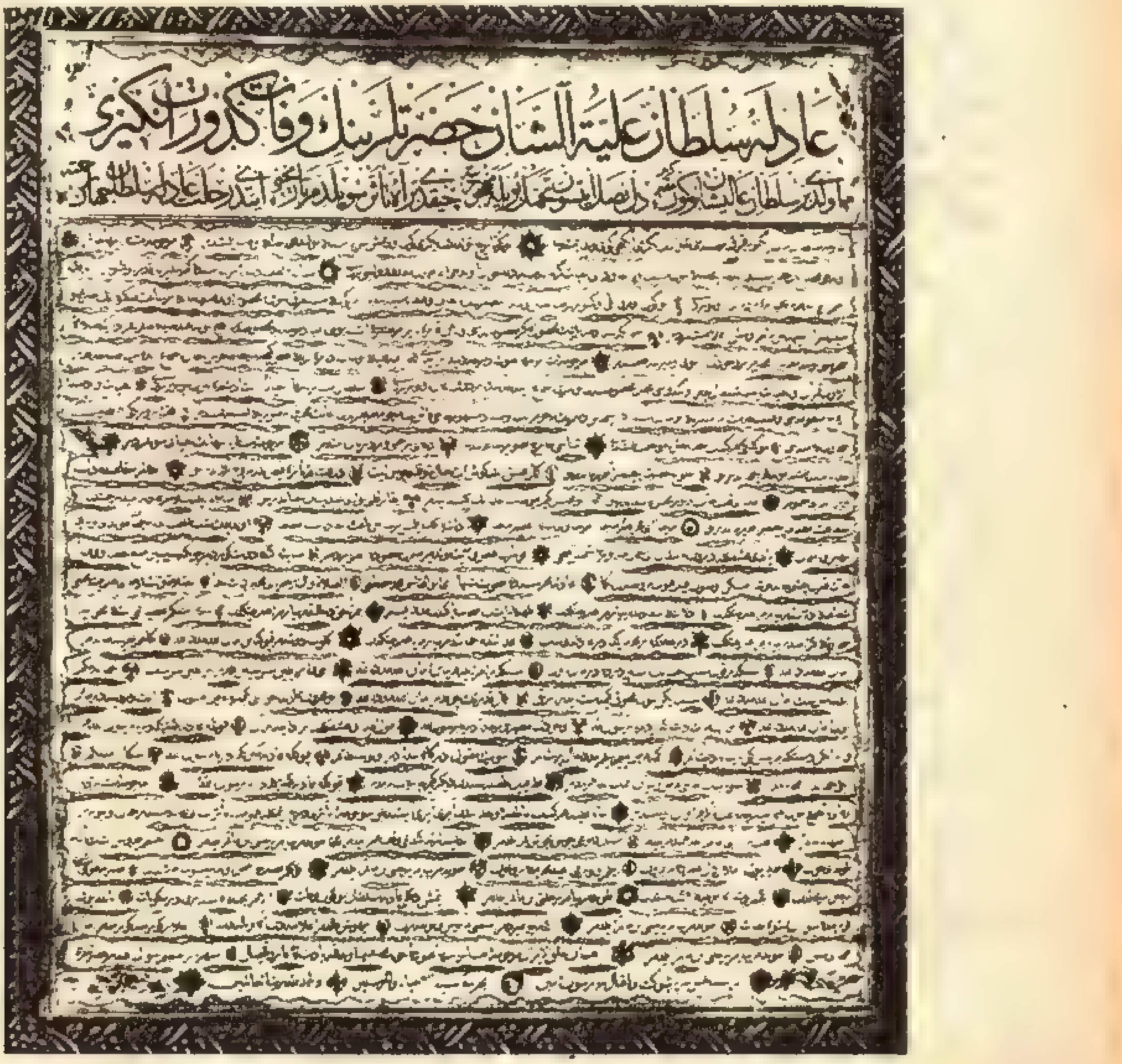

Âdile Sultan'ın kabrinin önünde bulunan vefat levhası.

Ayın Takvimi

Kasım

1 KASIM 1831

134 yıl önce, Türkiye'nin ilk resmî gazetesi olan **Takvîm-i Vekaayî** çıkmaya başlamıştı. İstanbul'da çıkan gazetenin «açık bir lisanla» yazılması için II. Mahmud emir vermişti. Bu gazete İmparatorluğun sonuna kadar çıkmıştır. Son devir tarihimizin en değerli kaynaklarından biridir. Hiç bir dünya kütüphanesinde eksiksiz koleksiyonu yoktur.

1 KASIM 1923

42 yıl önce, saltanat ilga edilmişti. Bu suretle VI. Mehmed Vahîdeddin'in üzerinde yalnız halifelik sıfatı kalmış oluyordu. VI. Mehmed, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bu kararını tanımayan bir beyanname yayınladı ve Istanbul'u terk etti. Bunun üzerine B.M.M., onun halifelik sıfatını da kaybetmiş olduğunu ilân etti. Veliahd Abdülmecid Efendi, halife oldu.

3 KASIM 1676

289 yıl önce Sadrâzam Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa, Edirne civarında ölmüştü. Cenazesi İstanbul'a getirildi ve babası Köprülü Mehmed Paşa'nın Divanyolu'ndaki türbesine gömüldü. Fâzıl Ahmed Paşa, Türkiye tarihinin en genç başbakanıdır. Babasının ölümü üzerine sadrâzam olduğu zaman 26 yaşındaydı. 15 yıl bu makamda kaldı ve Türk tarihinin en büyük devlet adamlarından biri sıfatıyla tarihe geçti.

3 KASIM 1839

126 yıl önce, Hariciye Nazırı Büyük Mustafa Reşid Paşa, henüz tahta çıkmış olan 16,5 yaşındaki Sultan Abdülmecid'in fermanını Gülhane'de devlet adamlarına ve halka okuyarak, Türkiye tarihinin Tanzimat devrini açmıştı. Tanzimat'ın gerçek hazırlayıcısı, birkaç ay önce ölmüş olan ıslahatçı büyük hükümdar II. Mahmud'du. Reşid Paşa, II. Mahmud tarafından yetiştirilmiş, genç neslin en ileri giden şahsiyetiydi. Pek genç padişahın büyük bir cesaret ve ileri görüşle fermanı yayınlaması ve eski idare şeklinin devamını isteyen pek kalabalık bir kitleye kulak asmaması, Türkiye'nin yenileşme tarihinin en mühim adımının atılmasını temin etmiştir.

15 KASIM 1730

235 yıl önce, birkaç hafta önce ihtilâl çıkartarak III. Ahmed ve sadrâzamı Nevşehirli Dâmad İbrahim Paşa'yı deviren Patrona Halil ve arkadaşları, I. Sultan Mahmud tarafından, Topkapı Sarayı'nda imha edilmişlerdi. İstanbul saraylarını yıkan asiler, bir Rum kasabını, rüşvet karşılığında Romanya prensliğine tayin etmişler, birkaç hafta için, dünyanın birinci devleti olan Türk İmparatorluğunda devlet otoritesini, asayiş ve huzuru ortadan kaldırmışlardı.

15 KASIM 1808

157 yıl önce, Sadrâzam Alemdar Mustafa Paşa, asi Yeniçeriler'in eline düşmemek için, barut fıçılarını ateşlemek suretiyle intihar etmiş ve şehit olmuştu. Kendisiyle beraber 500 kadar Yeniçeri de havaya uçmuştu. Bu suretle Türkiye, yenileşme devresinde, her türlü ıslahata düşman olan Yeniçeriler tarafından yıllarca vaktin kaybına mahkûm edildi.

17 KASIM 1918

47 yıl önce, İngilizler, Kuzey Âzerbaycan'ın merkezi olan Bakû şehrini, Türkler'den almışlardı. İngilizler'in gelmesi üzerine, Birinci Cihan Savaşı'nı kaybetmiş olan Osmanlı İmparatorluğunun IX. ordusuna ait birlikler, Bakû'yu boşaltmışlardı. Hazar Denizi kıyısında olan Bakû, bugün dünyanın İstanbul'dan sonra 2. büyük Türk şehridir. «Çırpınırsın Karadeniz» diye başlayan «Selâm Türk'ün bayrağına» nakaratlı türkü, Âzerî Türkleri tarafından, Bakû'nun Ruslar'dan kurtarılması münasebetiyle yakılmıştır. Fakat bu saadet devresi, pek kısa sürmüştür.

22 KASIM 1861

104 yıl önce, Keçeci-zâde Büyük Fuad Paşa, arkadaşı Âli Paşa'nın yerine, ilk defa sadrâzam olmuştu. Sultan Abdülaziz, henüz tahta geçmişti. Türk tarihinin en büyük diplomatlarından olan Fuad Paşa, Reşid ve Âli Paşalar'dan sonra Tanzimat'ın 3 numaralı şahsiyetidir. O da Âli Paşa ve birçokları gibi Reşid Paşa tarafından yetiştirilip yükseltilmiştir.

30 KASIM 1846

119 yıl önce, Türk musikisi tarihinin en büyük bestekârlarından kısaca «Dede Efendi» diye anılan Hammâmî-zâde İsmail Dede Efendi, hac için gittiği Mekke'de ölmüştü.

Eski bir Türk konağında
çerez yiyen İstanbul hanımları.
Fotoğraf: Tamer Güvenç

Nihad Sami Banarlı ile bir konuşma

"Türk Edebiyatı Öğretimi Kifayetsizdir!"

RÖPORTAJ:
ORHAN YÜKSEL

Büyük edebiyat tarihçimiz Nihad Sami Bey, İstanbul Enstitüsü'ndeki odasında, beni her zamanki nezaketiyle kabul etti.

Suallerime, ecele etmeyerek, arada bir fiş dosyalarına ve bazı kitaplara bakıp söyleyerek ve daima yazı üslûbundaki düzgün cümlelerle konuşarak, tane tane cevap verdi. İlk sualim kendi talebelik ve meslek hayatı hakkındaydı:

— *Doğum yer ve tarihiniz, tahsiliniz, vazifeleriniz hakkında bilgi verir misiniz?*

— 1907 nisanının 18. günü, İstanbul'da doğdum. Lise tahsilimi İstanbul'da yaptım. İstanbul Dârülfünunu Edebiyat Fakültesi'nden ve Yüksek Muallim Mektebi'nden mezunum. Edirne lisesinde, Kız ve Erkek Muallim Mektepleri'nde, İstanbul'da Kabataş, Boğaziçi, Galatasaray liselerinde, İstanbul Eğitim Enstitüsü, Yüksek Öğretmen Okulu ve Yüksek İslâm Enstitüsü'nde Türk Dili ve Edebiyatı dersleri okuttum. 1957-58 yılında İlköğretmen Okulu, Eğitim Enstitüsü ve Yüksek Öğretmen Okulu müdürlüğünde bulundum. 1930 yılından bu yana Edirne, İstanbul, Ankara, Konya v.b. gazete ve dergilerine ilmî-edebî makaleler yazdım. 1948'den 1963'e kadar Hürriyet gazetesinde her hafta edebî sohbetler neşrettim. 1958'den beri, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul ve Yahya Kemal Enstitüleri müdürüyüm. Hayatım ve eserlerim hakkında daha geniş bilgi, **Türk Meşhurları Ansiklopedisi** ile **İstanbul Ansiklopedisi**'nin **Banarlı** maddesindedir.

— *Başlıca basılı eserleriniz ve hazırladıklarınız?*

— Neşredilen ilk eserlerim, Maarif Vekâleti'nin cumhuriyetin 10. yılı müsabakasını kazanan iki mektep piyesidir. İlmî çalışmalarımın ilki dârülfünun mezuniyet tezimdir. Bu kitap 1939'da Türkiyat Enstitüsü tarafından yayımlanmış ve milletlerarası alâka görmüştür. **Dâstân-ı Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osman** adlı bu eserde, Osmanlı Türkleri tarafından yazılan ilk Osmanlı tarihinin édition critique'i ile dahilî tenkidi ve XIV. asır şairi Ahmedî'nin, tarafımdan bulunarak ilim âlemine sunulan **Cemşid-ü Hurşid** mesnevisi hakkında bilgiler vardır. Aynı eser, zamanın Maarif Vekâleti tarafından bir kıdem zammı ile mükâfatlandırılmıştır. Kitap, ya da ayrı basım halindeki diğer neşriyatım şunlardır:

Nihad Sami Banarlı, İstanbul Enstitüsü'ndeki çalışma odasında.

Edebî Bilgiler (1942), Namık Kemal ve Türk - Osmanlı Milliyetçiliği (1947), Resimli Türk Edebiyatı Tarihi (1948), Metinlerle Türk Edebiyatı, I-II-III, (1950-54), Metinlerle Türk ve Batı Edebiyatı, I-II-III, (1954 - 1965), Fâtih'in Zafer Sırları (1959), Yahya Kemal Yaşarken (1959), Yahya Kemal'in Hatıraları (1960), Yahya Kemal Enstitüsü Mecmuası (1959), Büyük Nazireler (1962), Süleymaniye'de Bayram Sabahı (1964).

Şimdi, 15 yıldan beri tükenmiş bulunan **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**'nin ikinci ve daha geniş baskısını hazırlıyorum. Ben fiş metodu ile çalıştığım için ayrıca 20'ye yakın eser üzerinde çalışmaktayım.

— Türkiye'de edebiyat tarihi çalışmalarının umumî tarihçilik içindeki yeri ve değeri nedir?

— Türkiye'de tarih çalışmaları, edebiyat tarihi çalışmalarından zengindir. Çok sayıdaki kalitesiz veya popüler tarih yayınlarını ve okul kitaplarını bir yana bırakırsak, son 50 yılın tarihçiliği, monografi, ansiklopedik neşriyat ve terkibî eserler olarak ciddî ve kıymetli kitaplar yayımlamıştır. Bu eserlerin pek çoğu edebiyat tarihi çalışmaları için de faydalıdır.

Edebiyat tarihi, büyük medeniyet ve içtimaiyat tarihinin bir şubesidir. Onun araştırma sahası, sosyal ve medenî tarihle paralel bir dil, kültür, fikir ve sanat tarihidir. Bu sebeple edebiyat tarihi, umumî tarihle ne ölçüde işbirliği halinde ise o ölçüde doğru ve verimli olur.

Buna paralel olarak ciddî ve kaliteli bir edebiyat tarihçiliği de bizzat tarih üzerine altın ışık tutacak bir çalışmadır. Çünkü bir edebiyat tarihçisi incelediği dil, kültür ve edebiyat metinlerinde, bu metinlerin meydana geldiği tarih devirlerinin birçok sosyal, moral, estetik, psikolojik v.b. problemlerini çözmeye, ya da aydınlatmaya yarayacak çok kıymetli çizgiler bulur.

— Türk edebiyatı tarihçiliğinin Türkiye'de ve dış ülkelerdeki başlıca devreleri ve bu konuda yazılmış büyük eserler nelerdir?

— Türk edebiyatı tarihçiliği, ciddî, metotlu ve mukayeseli olarak doğrudan doğruya büyük âlim Fuad Köprülü'nün eserleriyle başlamıştır. Köprülü'den evvel, hatta sonra yazılmış eserlerin çoğu eski tezkirelerin yolundan ayrılmış sayılamaz. Ancak bu sözüm eski tezkirecilerimizin hizmetini inkâr mahiyetinde değildir. Eski Türk tezkirecileri dilden, şiirden, hulâsa edebiyattan çok iyi anlar, tanıttıkları şahıslar ve eserler üzerinde çok vâkıfane hükümler verirlerdi.

Edebî eser ve şahsiyetleri, yetiştikleri çağların medenî - içtimaî hayatı içinde; mensup oldukları edebî çığırlar ve sanat anlayışları çerçevesinde inceleyerek onları yetiştiren ve onların yetiştirdikleri yazar, eser ve ekollerle birlikte, bir bütün halinde tanıtmak mahiyetindeki geniş ve terkibî edebiyat tarihçiliği, bizde, mutlak olarak Fuad Köprülü ile başlamıştır.

Köprülü'nün **Türk Edebiyatı Tarihi, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri** gibi çok sayıda eserleri, bizde ciddî ve metotlu edebiyat tarihçiliği'nin örnek eserleridir. Diğer edebiyat tarihi denemeleri arasında Nihal Atsız'ın, kaynaklarını bizzat inceleyerek yazmaya başladığı, yarım kalmış **Türk Edebiyatı Tarihi** önemlidir. Tezkire tipi eserler arasında İbnülemin Mahmud Kemal'in **Son Asır Türk Şairleri** ile Sadeddin Nüzhet'in maalesef tamamlayamadığı **Türk Şairleri** kitabı, nevilerinin son mühim örnekleridir.

Batı'da Türk edebiyatı ile ilgili hayli mühim eserlere önce İtalyan edebiyatında rastlanır: G. B. Donado'nun **Türk Edebiyatı Üzerinde Görüşler**'i (Venedik, 1688) ile

G. Toderini'nin **Türk Edebiyatı** isimli kitabı (Venedik, 1787) bunlar arasındadır. Batı'da Türk şiiri ve tarihi üzerinde diğer kıymetli bir eser, İngiliz şarkiyatçısı Mr. Gibb'in **Osmanlı Şiiri Tarihi (A History of Ottoman Poetry** London, 1900 - 1909) adıyla yazdığı, 6 ciltlik kitabıdır. Edebiyat tarihi olarak, İtalyanca'da daha yeni ve mühim bir eser de Alessio Bombaci'nin **Storia della Letteratura** (Milano, 1956) adlı **Türk Edebiyatı Tarihi**'dir. Bu son eser, Türk edebiyatını, Ortaasya'daki başlangıcından zamanımıza kadar bir bütün halinde mütalâa etmesi bakımından, bütün eksiklerine rağmen, mühim ve kıymetli bir tanıtmadır.

Batı dillerinde Türk edebiyatı konusunda bazı monografiler, Türk edebiyatından tercümeler, bu arada antolojiler de vardır. Bir örnek olarak 1952' de, Münih'te neşredilen **Lyrik des Ostens: Şark Lirikleri** isimli kıymetli çalışmadan bahsetmeliyim. Bu eserin Türk şiirine ayrılan bölümünde Prof. Annemarie Schimmel tarafından yapılan Türkçe - Almanca şiir tercümeleri, ya Alman aruzuyla, yahut Yunus Emre'deki nakaratlı Türk dörtlüklerine benzer dörtlüklerle ve asıllarına çok uygun bir ahenk ve anlayışla çevrilmiştir.

— Türk Edebiyatı Tarihi'nin hangi alanlarında, hangi çeşit eserlere ihtiyacımız vardır?

— Önce eski Türk tarihi ve edebiyatı hakkında bilgi veren ilk kaynakları, meselâ Çin kaynaklarını bizzat inceleyebilmek için eski Asya dillerini bilen ilim adamları yetişmelidir. Bu dillerden Türkçe'ye, meselâ Çince - Türkçe, Mogolca - Türkçe v.b. gibi sözlükler hazırlanmalıdır. Türkçe'nin bütün tarih boyunca yarattığı ve başkalarından alıp kullandığı her kelimenin, örnekleriyle, sözlüğü yapılmalıdır. Meselâ bizim dilcilerimizin öz Türkçe zannederek, yeni kelimeleri onlardan, ya da onlarla türettikleri nice kelime ve eklerin Türkçe'ye Çin, Hind, Soğd, Moğol, İbrânî, Rum ve Ermeni dillerinden girdiği meydana çıkmıştır. Dilimizin, tarih ve edebiyatımızın, durmaksızın yanılmaması için bugünkü alaylı çalışmalara bir son vermek zaruridir.

Diğer taraftan bütün eski eserlerimizin tıpkı basımları, şerhli ve izahlı neşirleri, édition critique'leri yapılmalı, bütün divan'lar ve diğer eserler ilmî neşir'ler haline konulmalıdır. Ayrıca, başta şahıs monografileri olmak üzere, zümre edebiyatları, edebî devirler, çığırlar, şiir, roman, tiyatro v.b. edebî neviler üzerinde gene ilmî, edebî monografiler yazılmalı, şimdiye kadar bu yolda yapılmış olan bazı güzel çalışmalar tamamlanmalıdır. Böyle monografiler, edebiyat tarihçisinin işini, birçok ilim adamıyla bir iş birliği yapmış gibi, kolaylaştırır.

Bu mevzuda belirtilmesi gereken mühim bir nokta da şudur: Unutmamalıdır ki, Türk Edebiyatı, diğer milletlerde olduğu gibi ya tek bir vatanda, ya da en çok 5 - 10 asırlık hayatı olan bir edebiyat değildir. Türk Edebiyatı'nın 27 asırlık büyük ve müselsel bir mazisi vardır. Bu edebiyat, Uzak Doğu medeniyeti, İslâm medeniyeti, Avrupa medeniyeti gibi belli başlı ortak medeniyetlerle kader birliği yapmış bir milletin, çok çeşitli ve çok devreli edebiyatıdır. Onun Halk edebiyatı, Divan edebiyatı, Tekke edebiyatı, v.b. gibi başlı başına mühim zümre edebiyatları vardır. Nihayet Türk Edebiyatı, bazen aynı asırda, dünyanın üç kıtası üzerinde ve beş ayrı vatanda, ayrı ve müstakil Türk devletleri sahalarında, ayrı lehçelerle eserler vermiştir. Bütün bu genişlik ve çeşitlilikleri dolayısıyla tetkikı ve yazılması, dünya ölçüsünde en zor edebiyatlardan biri, belki birincisidir.

— Yahya Kemal Müzesi nasıl kuruldu? Ve gelecekte nasıl bir yön verilmek isteniyor? Müzenin İstanbul Enstitüsü ile ilgisi nedir?

— Yahya Kemal Müzesi, Yahya Kemal Enstitüsü tarafından kurulmuştur. Gerek İstanbul Enstitüsü, gerek Yahya Kemal Enstitüsü, İ. Fetih Cemiyeti'nin kurduğu ve finanse ettiği ilim organlarıdır.

Büyük şairin vefatının ikinci günü, İstanbul Fetih Cemiyeti idare heyetine bir Yahya Kemal Enstitüsü kurmamızı teklif ettim. Bunu millî bir vazife bildiler. Elimde Yahya Kemal'in hayatta iken bana verdiği şiir müsveddeleri, el yazısıyla hatıraları ve gene el yazısıyla başka yazıları vardı. Birçok yerlerini bana dikte ettirdiği **Yahya Kemal'le Konuşmalar** adlı, zengin notlara sahiptim. Birçok şiirlerinin kendisi tarafından yapılmış tahlilleri de bende bulunuyordu. Bütün bunlarla büyük bir Yahya Kemal monografisi hazırlayacağımızdan emindim. Enstitü kurulduktan birkaç gün sonra, şairin birinci derecede vârisi Reşat Beyatlı, Yahya Kemal'in bütün eserlerinin tarafımızdan neşrini istedi. Yahya Kemal vârislerine büyük şairin evrak ve metrûkâtını, bir Yahya Kemal Müzesi kurulmak üzere Cemiyet'e devretmelerini söyledim. Büyük anlayış gösterdiler. Zamanın hükümetinin de müzaheretiyle 1959' da müzeyi açmaya muvaffak olduk. Bundan bir sene sonra bugünkü yerine naklettik.

Yahya Kemal Enstitüsü büyük şairin

Yukarıda Yahya Kemal Müzesi'nden bir köşe: Üstadın çalışma masası, koltuğu, sandığı ve kitapları. Aşağıda, bir şiirinin müsveddesinin fotokopisi.

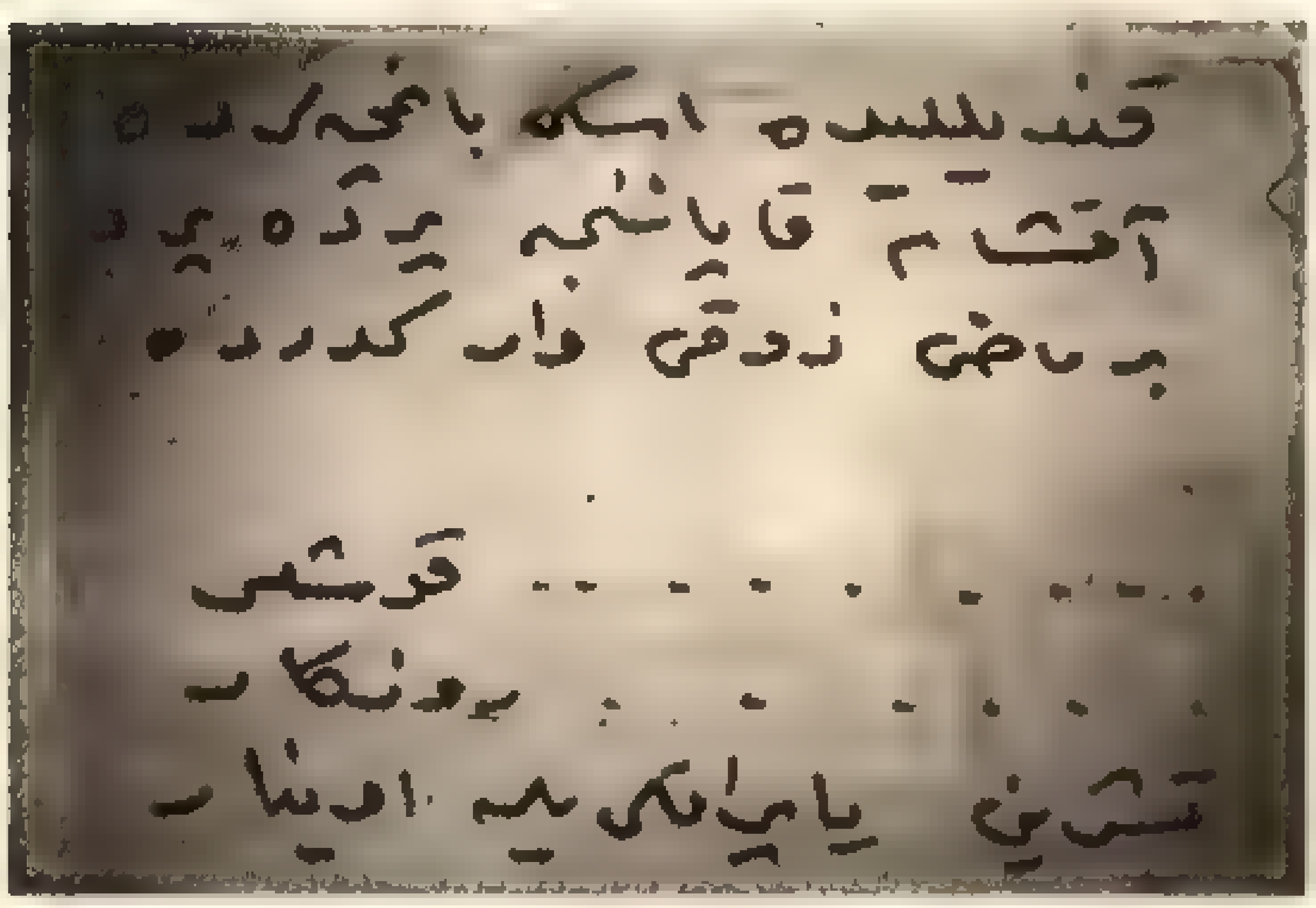

قندیللیده اسکی باغچه لرده
آقشام قپانینجه پرده پرده
بر ماضی ذوقی وار کدرده
. . . . قوشلر
. . . . روزکار
تشرین یاپراقلریله اوینار

Kandilli'de eski bahçelerde
Akşam kapanınca perde perde
Bir hâtıra zevki var kederde
. . . . kuşlar
. . . . rüzgâr
Teşrin yapraklariyle oynar

Kendi Gök Kubbemiz (1961, 1963), **Eski Şiirin Rüzgârıyla** (1962), **Rubâîler** (1963), **Hayyam Rubâîlerini Türkçe Söyleyiş** (1963) ve **Aziz İstanbul** (1964) kitaplarını, uzun çalışmalar ve etraflı incelemelerle, hiç yanlışsız olarak yayımladı. Bu eserlerin, bugün İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin bazı kıymetli hocaları tarafından, sırf bu doğrulukları ve güzellikleri dolayısıyla ders kitabı gibi okutulduğunu teşekkür ve iftiharla söyleyebilirim.

— Türk şiir ve nesrinin ve Türk edebiyatının diğer çeşitlerinin dünya edebiyatı ve tarih çerçevesinde bir değerlendirmesini yapar mısınız?

— Türk edebiyatında XIX. asırda beliren ve körüklenen bir aşağılık duygusuyla gittikçe çok kötü ve geri bir edebiyat gibi gösterilen eski Türk edebiyatı, hakikatte dünyanın sayılı büyük edebiyatlarından biridir. Her ortak medeniyet edebiyatında olduğu gibi, bu edebiyatın da İslâm medeniyeti edebiyatlarıyla ortak tarafları vardır. Fakat Türk milleti bu iştirak noktaları içinde kendi dehasını göstererek başta divan şiiri olmak üzere bu edebiyatın her alanında ölümsüz eserler vermiştir. Geniş bilgi, görgü, tefekkür, dil ve sanat değerleriyle zengin bu edebiyatın bir gün kendi sosyal, kültürel ve estetik değerlerini yeniden tanıtacağını ümit edebiliriz. Yeni Türk edebiyatı böyle millî kaynaklardan alacağı hızladır ki, Batı edebiyatı karşısındaki aşağılık duygusundan kurtulacaktır.

— Türk dili hakkında kısa fikriniz?

— Türk dili son 25 yıldan beri birtakım kaprisli hareketlere kurban edilmektedir. Arı dil veya öz Türkçe gibi çekici adlar altında Türkçe'ye vurulan ilim dışı darbe büyük olmuş, Türkçemiz herhangi bir medenî dil ölçüsündeki ifade kudretini ve ses güzelliğini kaybetmiştir. Bunun devamı millî kültürümüz için felâket olacağından, biz bu hatanın da millî şuur ve iradeyle düzeleceği inancındayız. Türkçemiz dünyanın en zevkli ve şuurlu dil anlayışına sahip bir milletin millî lisanı olarak gene büyük ve güzel bir dil olacaktır.

— Liselerdeki edebiyat öğretimini kifayetli buluyor musunuz?

— Liselerimizde edebiyat programı, yukarıdaki maddelerde de arz ettiğim sebeplerle kifayetsizdir. Lise öğrencilerine Batı kültürü verilmesi yerindedir. Fakat bunun Türk edebiyatıyla bir arada ve Türk edebiyatı ölçüsünde bir genişlikle verilmesi, her bakımdan kendi dil ve edebiyatımızın zararınadır. Dünya edebiyatının hatta bugünkü kadar geniş çapta okutulması, Türk edebiyatını kendi elimizle mağlûp duruma düşürmemiz demektir. Dünyanın hiç bir memleketinde Türkiye'deki kadar geniş bir yabancı edebiyat dersi yoktur ve olamaz. Buna harcanan zamanı Türk dili ve edebiyatını daha sağlam şekilde öğretmeye sarf etmeliyiz. Batı edebiyatı da eskiden olduğu gibi yeri ve sırası geldikçe gösterilmelidir. Hele Türk Edebiyatı Tarihi'ni bazı karanlık sebeplerle lise programlarından kaldıran anlayışın hâlâ düzeltilmemesi, Türk kültür ve tefekkürü adına başlı başına zararlı ve yanlış bir davranıştır.

Yanından ayrılmadan önce Nihad Sami Bey, bana, bizzat Yahya Kemal Müzesi'ni gezdirmek nezaketinde bulundu. Büyük şairin paha biçilmez hatıralarıyla baş başa geçirdiğimiz dakikalardan sonra kendilerine veda ederek ayrıldım.

Sultan Aziz'in
Mâbeyn
Başkâtibi
Âtıf Bey'in
Hatıraları (*)

Aferin Murahhas Efendi

Şam olayında yabancıları susturmak için vali bulunan Müşir Ahmed Paşa'nın ve bazı memurlarla askerî ümeranın idamlarıyla, tazminata ve zarar gören kimselere harcandı denilen paranın hesabını kim soracak?... Sadrâzamın arz etmesi üzerine çıkan irade ile hazine kayıtları kapatılmıştı. Artık bundan sonra Şirvanlı Rüştü Paşa şöhret bularak birkaç kere maliye, evkaf, hazine-i hassa nazırı ve ahkâm-ı adliye reisi oldu. Bir aralık Mahmud Nedim Paşa'nın ilk sadâretinde muhakemesiz Amasya'ya sürüldü. Hattâ Mahmud Nedim Paşa'nın bu gibi keyfî icraatının Tanzimat usullerine ve adalete aykırı olduğunu Yusuf Kâmil ve Mütercim Rüştü Paşalar vükelâ meclisinde ileri sürdükleri için onlar da memuriyetlerinden azlettirilmişlerdi. Sonra Midhad Paşa sadrâzam olunca, Şirvanlı affedilip serbest bırakılmıştı.

AFERİN MURAHHAS EFENDİ

Rüştü Paşa ikbal zamanında babası merhum Şirvanlı İsmail'e türbe ve cami ve civarına bir dairecik yaptırıp hademe tâyin etmiş ve hazineden masrafına karşılık belli bir miktar maaş bağlatıp tevliyetini büyük evlâda şart etmiş. Erzincanlı İzzet Paşa adında vezirlerden bir zat vardı. Hali ve tavrı pek tuhaf ve Nasreddin Hoca gibi lâtifeleri gayet zarif, fazıl ve nüktedan, kâtip ve şair ve hoşsohbetti. Harput valisi iken bir gün pantolonunun düğmesi açık kalıp uçkuru çıkmış. Vilâyet nezdindeki Ermeni murahhası teklifsiz bir kimse imiş. Yavaşça durumu haber vermiş. Paşanın, belki kırk kere:

— Aferin murahhas efendi... Aferin murahhas efendi... diye tekrarladıktan sonra:

— Dost başa, düşman ayağa bakar. Siz ikisinin ortasını buldunuz! demiş olduğu yâran meclislerinde söylenirdi.

İşte bu zat, Şirvanlı'nın ikbalde bulunduğu zamanlarda birkaç kere yol uğrağı olarak Amasya'dan geçmiş. Bu sıralarda adı geçen türbenin hizasına geldikçe bilhassa atının başını o tarafa çevirip iki ellerini kaldırarak yüksek sesle Fâtiha okuyup şeyhin ruhuna gönderirmiş. Şirvanlı'nın vefatından sonra gene bir keresinde oradan geçerken yalnız bir elini kaldırıp avucuna üfleyerek:

— O demler geçti!... tavrını ima ile iltifat etmeden geçip gittiğini Amasyalılar naklederler.

İzzet Paşa'nın Erzincan'da mükemmel bir camii ve başka hayır eserleri vardır. Dairesinde güzel yüzlü hizmetkârlar bulundurmak âdeti imiş. Trablusgarp'a valilikle giderken hamamlardan güzel çocuklar seçip yanına almıştır. Bütün bunlarla beraber iffet sahibi ve eteğine temiz olduğu

---

[*] Bu hatıraların baş tarafı 7. sayımızdadır.

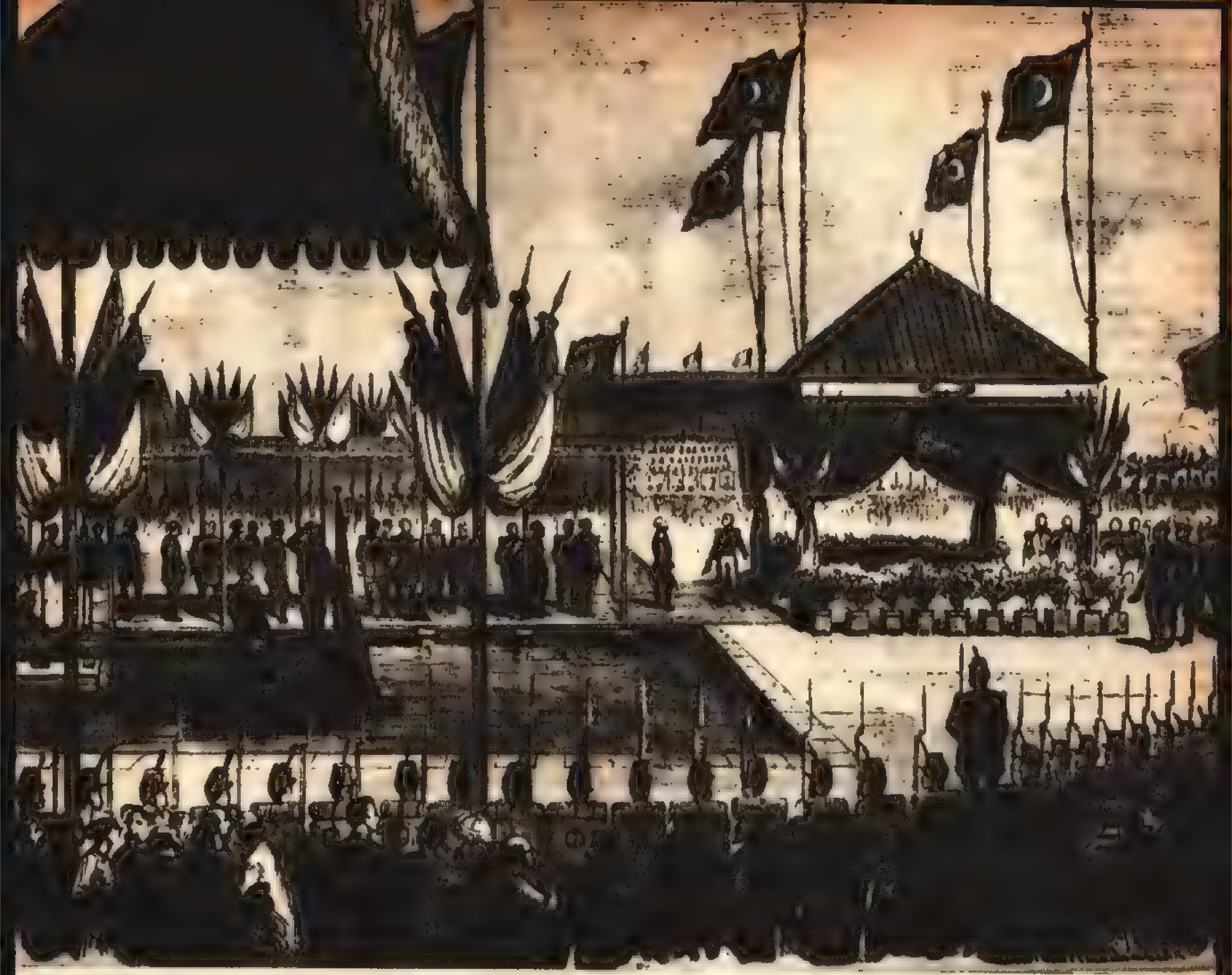

Abdülaziz'in Toulon'da karaya ayak basışı.

herkes tarafından söylenmiştir. Çok zaman güzel yüz, güzel huya delâlet eder. Bazı kimseler görünüşte güzel yüzleri seyretmekten Cenâb-ı Hakk'ın meydana getirdiği eserleri düşünerek mâna denizlerine dalıp gitmişlerdir. İzzet Paşa da yalnız üstün güzelliğe meyyal olup el şakasıyla iktifa edermiş. Aslında Erzincan han-zâdelerinden asîl, doğru, hali ve tavrı acayip, garip bir zat idi. Edirne valisi iken vefat etti.

AVRUPA SEYAHATİ

Paris'te büyük bir sergi tertip edilip Fransa İmparatoru Napoléon tarafından hükümdarlar davet olunduğu sırada Sultan Abdülaziz Hazretleri de daveti kabul edip Paris'e gittiler. Murad ve Abdülhamid ve Yusuf İzzeddin Efendiler'i de birlikte götürdüler. Sadrâzam ve Serasker Fuad Paşa ve diğer bendegân ve Başkâtip Emin Bey ve Başimam Hayrullah Efendi Padişah'ın maiyetinde bulundular. Sonra Londra'da Kıraliçe ile buluştular. Viyana'da Avusturya İmparatoru ve Prusya'ya civar bir yerde Prusya Kralını ziyaret ederek Tuna yoluyla Rusçuk ve oradan Varna iskelesinde hazır bulunan Sultaniye vapuru ile İstanbul'a döndüler. Mısır'dan dönüşlerinde olduğu gibi gene İstanbul'da geceli gündüzlü şenlik ve donanma yapıldı.

SADÂRET DEĞİŞİKLİĞİ

Her ne sebepten ise Fuad Paşa bu aralık gözden düşmekle kendisinden mühür geri alınıp Mütercim Koca Rüştü Paşa'ya ihsan buyrulmuştur 12 muharrem 1283 (5 haziran 1866). Şeyhulislâm Hüsameddin Efendi'nin iyi hali malûm ise de, eski sadrâzama mensup olması ayrılmasına sebep olup yerine südûrdan Refik Efendi yeni sadrâzamın sevkiyle tâyin buyruldu. Refik Efendi uzun müddet fetva eminliğinde bulunmuş iffeti, bilgisi ve sakınganlığı herkesçe kabul edilmiş kimselerdendir. Gayet vakar sahibiydi. Bir şey sorulsa evvelâ bir müddet düşünüp sonra tatlılıkla cevap verirdi.

Gerçi acele cevapta yanlışlık vukuu çok olacağından düşünmek lâzımsa da, bunda da itidal icap eder. Efendi hazretleri ise, galiba bu hususta ifrata kaçıyorlardı ki, böyle düşünceye daldıkça eski sadrâzam Kâmil Paşa:

— Efendi gene vahiy bekliyor... diye şaka ederlermiş.

Kaldırılan kâğıt paranın yerine çıkarılan eshamın yıllık faiz ve bedelleri için iki taksitte verilmesi kararlaştırılan iki milyon liradan yarısının ödenmesi zamanı gelmişti. Fuad Paşa'nın tuttuğu yol ise, hazine açığını gene borç alarak kapatmaktan ibaretti. Ancak Sadrâzam Rüştü Paşa buna muhalifti. Gümrüklerden faize karşılık ayrılmış olan gelirden kâfi gelmeyen miktarı bazı tasarruflar ve umumî ağustos maaşı ile borç almadan kapattı. Bu sırada Sırbistan Beyliği'nin Belgrad ile öbür kalelerin[4] kendisine terki isteği yüzünden çıkan meselenin halline de karar verilmişse de, Rüştü Paşa'nın âdeti daima sonunda itirazlara sebep olacak böyle meselelerde ortaya çıkmamak olduğundan meselenin ilânından evvel yolunu bulup istifa ederek yerine Âlî Paşa sadrâzam oldu. Fuad Paşa, hariciye nezaretine, kendisi ise Rıza Paşa'nın azledilmesi üzerine seraskerliğe tâyin olunmuştur. 6 şevval 1283 (11 şubat 1867).

⁂

Padişah Hazretleri muallimleri Hasan Fehmi Efendi'yi taltif ederek hocalık hakkına riayet ve haklarında saygı ve mürüvvet göstermek niyetiyle Refik Efendi'yi müftülükten affedip onu şeyhulislâm tâyin buyurdular 7 muharrem 1285 (1 mayıs 1868). Hoca efendi ders vekili iken yetmiş sekiz senesi ramazanındaki (şubat 1862) derslerin birini verirken, güzel ders okutuşu Padişah tarafından takdir edilmiş ve muallimliğe seçilmişti. Hakikaten ilim ve fazilet sahibi, yüzü nurlu, saygı değer bir ihtiyardı. Padişah kendisinden yedi yıl kadar ilim tahsil etmiştir. Ders sırasında bazan Zât-ı Şahane tarafından sorulan meselelere verdiği cevapları bir araya toplayarak güzel bir risale meydana getirmişti ki Beşiktaş sarayındaki kütüphanede saklanmaktaydı. Zât-ı Şahane'nin evvelce muallimleri Vidinli Hoca denilen meşhur zat olup onun ölümünden sonra dersi bir müddet bırakmışlardı. Sonra cülûslarında kaybettiklerini Hasan Efendi'den telâfi etmiş oldular.

ŞÛRAY-I DEVLET VE AHKÂM-I ADLİYENİN TEŞKİLİ

Meclis-i Vâlâ, mühim devlet işlerinin başvurulacak yeri ve hükümete ait büyük meselelerin temyiz merkezi hükmünde idi. Mevzuları itibarıyla birbirinden ayrı olan bu iki büyük işin ayrılması ve devrin icabına göre mahkemeler tanzimi lâzım geldiği için (şûray-ı devlet)ve (ahkâm-ı adliye) teşkil edildi. Tuna Valisi Mithat Paşa ahkâm-ı adliyeye reis oldu. Sonradan ahkâm reisliği nazırlığa çevrildi. Mithat Paşa şûray-ı devleti yolunda kurdu ve memurlarını iyi seçtiyse de, Cevdet Paşa — Bâbıâlî'de sanki kimse yokmuş gibi — Halep mektupçuluğundan getirtip ahkâm-ı adliye başkâtipliğine tâyin ettiği Hâlet Bey kötü ahlâk ve hal sahiplerinden olduğu için ve daha bu gibi sefihler sebebiyle ahkâm-ı adliyeyi istenen ve gereken şekilde tertipleyemediğinden orası hâlâ bozuk düzen gider. Cevdet Paşa'nın ilmine diyecek yoksa da, devletlinin yaptıkları söylediklerine uymazdı. Halk ise bu gibilerin söylediklerinden çok yaptıklarından hizmet bekler. Biraz müddet sonra Mithat Paşa Bağdad'a vali olup şûray-ı devlete Kâmil Paşa getirilmiştir

⁂

Hariciye Nazırı Fuad Paşa'nın vücudunun ârızası meşguliyetine engel olduğundan hava tebdili için Yakacık'a naklettiyse de bundan da fayda göremediği için doktorların sevkiyle İtalya'da Nis'e gitmişti. Lâkin, kalp hastalığı artarak 30 şevval 1285'te (12 şubat 1869) orada vefat etti. Na'şı İstanbul'a gönderilip Yeni Cami'de bütün vükelâ ve diğerleri hazır bulunduğu halde cenaze namazı kılınarak Fazlı Paşa'da yaptırmaya başlamış olduğu konağının civarında gömüldü. Sonra torunları tarafından türbe yapılmıştır.

Kendisi, Sıvas'a sürgün edilerek orada vefat eden namlı şair ilmiye ricalinden Keçeci-zade İzzet Efendi'nin oğludur. Âlî Paşa ile birlikte meşhur Sadrâzam Reşid Paşa'nın gözüne çarpanlardandır. Çeneli, akıllı, dirayetli, herkese iltifat eder ve lâtifeyi sever bir zattı. Sadâreti pek parlaktı. Fakat halk kendisine din hususunda kötü zanda bulunurlardı. Bir de alâyişe meyli

XIX. yüz yıl kıyafetleri:
(Soldan sağa) başkarakullukçu,
karakullukçular ve orta sakası.
Bu seriden diğer renkli gravürler 47, 59 ve
63. sayfalarımızdadır.
Fotoğraflar: Hasan Âli Göksoy

---

[4] *Fethulislâm, Şabac (Böğürdelen) ve Semendire.*

olup masrafı çokça bulunduğu ve zaten servetle meşhur olmadığı için Şam hâdisesindeki fevkalâde masrafların kendi sadâreti sırasında incelenmeden irade alınarak kapatılmasından ve istikrazlardan alınan komisyonlardan dolayı şahsî çıkarını tutuyor zannı hâsıl oldu. Bu yüzden umumun nefretini kazandı. Hakikaten Fransız bir bahçıvan başısı vardı. Elli altın verirmiş. Ölünce aynı maaşla bahçıvan başı saraya alındı. Öbür masrafları da ona göre. Kendisinin irfanı, iman dairesinden çıkmasına engeldi. Amelde kusuru, yapmacılığa ve riyakârlığa tenezzül etmeyişi ve serbestliği, hakkında fena şeyler düşünülmesine sebep olsa gerek. Hattâ ramazanda bir gün sadrâzam ve serasker bulunduğu halde yanında olması âdet olan kimselerle Beyazıd Camii'ne geldi. Lâkin kalabalıktan içeriye girmek kabil olamadığı için son cemaat yerinde namaza duracağı sırada arkasına dönüp yaverlerine:

— Namaza durunuz, dedi. Yaverler:

— Aptestimiz yok efendim, karşılığını verince güldü:

— Kimin aptesti var ki...

Sonra, imama uyup namaza durdu.

İşte, böyle hafiflikleri ve şakaları halkın diline düşmesine sebep olmuştur. Öldüğü zaman elli altı yaşlarında bulunuyordu. Allah kusurlarından geçsin.

⁂

Galata Sarayı tamir ve tanzim olunarak seksen beşte (1868) Mekteb-i Sultanî [5] haline getirilmiş olduğu için fakir ve kimsesiz bulunan çocuklar için de bahriye feriklerinden (koramiral) Mâşuk Paşa'nın Sultanselim civarındaki arsasına Darüşşafaka adlı bir mektep inşasına başlanıp bitirilmiş olduğu gibi, Sultanahmed civarında da bir sanayi mektebi[6] teşkil edildi.

⁂

Zât-ı Şahane Avrupa seyahatinde Viyana'yı da ziyaret ettiği için Avusturya İmparatoru Fransuva Jozef de karşılığında İstanbul'a geldi. Beşiktaş Sarayı'nda Mâbeyn Dairesi'nde kendisine münasip bir yer ayrıldı. Gerekli saygı ve riayet gösterildi. Sonra imparator memleketine döndü. Fransa İmparatoru Napoléon kendisi gelmeyerek İmparatoriçe Öjeni'yi gönderdi. Ona da Beylerbeyi Sarayı tahsis edilerek ziyadesiyle saygı ve riayet gösterildi. Padişah hazretleri kendisini bir gün Beykoz Köşkü'ne götürdü. Arabadan inildikte alafranga usule göre sol koltuğuna girip köşke çıkardı. Sağ tarafına aldı. İstanbul'da alenî olarak padişahın bir kadını koltukladığı ilk defa görülüyordu. Beykoz çayırı kadın ve erkeklerle doluydu. Alafranga zatlar bu hali takdir ettiler.

Günden güne rahatsızlığı artan Sadrâzam Âlî Paşa, 1288 (1871) tarihinde vefat etti. Âlî Paşa'nın ilk sadâreti, Reşid Paşa'nın sevkiyle olduğu ve kendi yetiştirmesi bulunduğu halde sonraları ona gücenikti.

Vaktiyle Avrupa'ya giden meşhur Ziya, Kemal[7] ve Ali Suavi ve diğerleri birtakım gazeteler neşrediyorlardı. Bu gazeteler İstanbul'a geliyor ve herkes tarafından okunuyordu. Bunlar her ne kadar yasak ise de, nasılsa gene geliyor ve bütün memurlar vesaire bilhassa okumaya hevesli bulunuyorlardı. Çoğunun cebinden eksik olmazdı. Bu gazeteler, Âlî ve Fuad Paşalar hakkında pek çok hakaretler yazarlardı. Onlar da elbette bunları okur ve üzülürlerdi. Âlî Paşa'nın Girit'te memuriyetine ve icraatına dair Ziya Paşa'nın küçük düşürücü Zafername adlı eseri vardır. Ziya burada iken Derviş Mehmed adlı bir herif vardı. Her daireye girer, çıkar. Bilmeyen yok gibidir. Ziya'nın öğretmesiyle bir cuma günü Âlî Paşa'nın yalısına kara tarafından girer. Paşa da yalının arkasındaki köşke çıkarken kapının önünde Derviş'e raslar. Herif, paşanın yüzüne bakmaya başlar. Paşa:

— Bir şey mi söyleyeceksiniz? diye sorar. Derviş ise:

— Sizin için ... diyorlar!, diye sırıtmaya başlar. Paşa, başını iki tarafa sallayarak:

— Bunu sana öğreteni biliyorum! diyerek çekilip gider.

Bu herif Amasya'dan Gümüş köylü birisidir. Arkasında başlıklı bir aba, kış, yaz böyle gezer. Politikadan, vükelânın ve diğer memurların gidişinden bahseder. Bakılsa sözleri çok zaman doğru ve kendisi de anlayışlı. Cemaatla namaza ve bilhassa kış ve yaz sabah namazına devam eder. Çok zamanı da oruçla geçer. Fakat pek fazla bitli olduğu için gittiği dairelerde hademeler odalarına almazlar ve şikâyet ederler. Burasını kendisi de bildiği için izbe bir yer bulup orada geceyi geçirir. Yaz ise binek taşının bir tarafında abasıyla uykuya dalıp erkenden kalkar ve camie gider. Böyle nefsine galebe çalmış ve cefakeş bir adamdı. Sonraları memleketine gönderildi.

Âlî Paşa'nın cenazesi Bebek'teki yalısından Sirkeci iskelesine ve oradan Bâbıâli Caddesi'yle Süleymaniye Camii'ne getirilip

---

[5] *Galatasaray Lisesi.*

[6] *Teknik okul.*

[7] *Ziya Paşa ve Namık Kemal.*

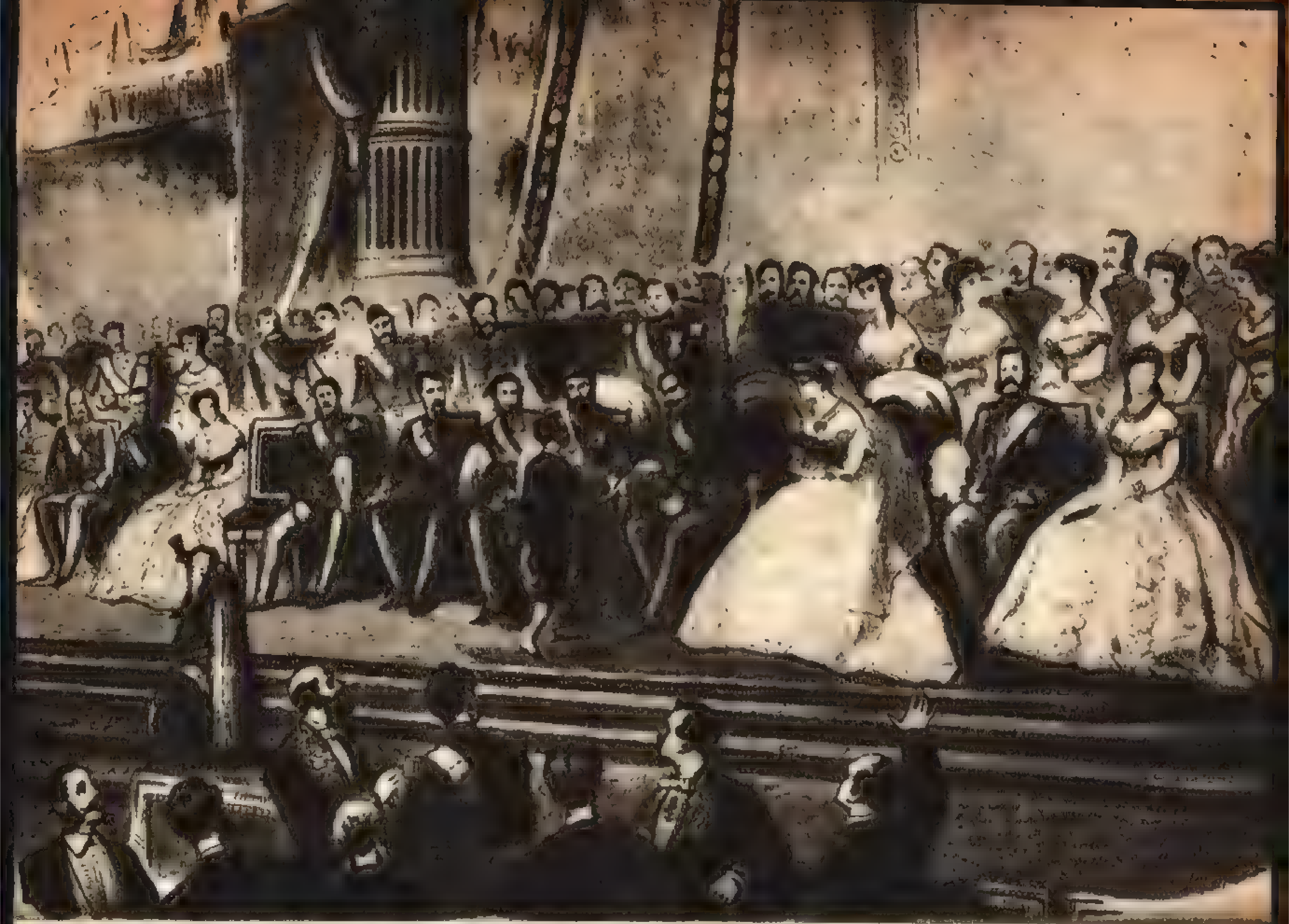

Abdülaziz'in huzuruyla 1867 Paris Sergisine iştirak edenlere mükâfat dağıtılması.

namazı kılındıktan sonra mihrabın sağ tarafına raslayan yere gömülmüştür. Fuad ve Âlî Paşalar aleyhinde adı geçenlerin bu kadar yürümesine sebep, bunların keyfî hükümet taraftarı olmaları idi. Avrupa devletlerinde olduğu gibi hükümeti halkın reyine uydurmak isterlerdi. Görünüşte dâvaları bu idi. Lâkin, böyle nefislerine esir olan kimselerin niyetleri gizli maksatlardan uzak değildir. Kemal'in inşası ve Ziya'nın şiiri ve kâtipliği makbul ise de, sonraları bulundukları memuriyetlerde sözleri gibi işleri görülemedi. Ziya'nın Amasya mutasarrıflığında iş göreyim derken haddi aştığı meşhurdur. İmara dair bazı eserler vücuda getirmişse de, hepsi mahvolmuştur.

Zulm ilê âbâd olan â'hırî vîrân olur keyfî hükümete aleyhtar olan kimselerin, keyfî icraatını halktan çok dinledik.

MAHMUD NEDİM PAŞA'NIN SADÂRETİ

Merhum Âlî Paşa'nın hastalığı uzayıp sıhhatinden ümit kesilmişti. Kendisi de galiba bu hali anlamış olduğu için ölmeden evvel padişahla görüşmeyi arzu ederek kararlaştırılan bir günde saraya geldi. Paşanın sarayın yukarı katına çıkması güç ve kendisi için ağır yorgunluğu mucip olacağından Zât-ı Şahane orta kata inerek paşayı orada kabul etti. Aralarında geçen konuşmanın ne olduğu bilinmiyorsa da, kendisinden sonra Mahmud Nedim Paşa'yı tavsiye ettiği rivayet olunmuştur. Ya bundan, ya zaten bahriye nazırlığında bulunduğu için Padişah'ın savaş gemilerine olan merakını anlayıp mizacına uygun şekilde davrandığından sadârete tâyini kararlaştırılmış olmalı ki, Âlî Paşa'nın vefatı sabahleyin haber verilince Mahmud Nedim Paşa Başkâtip Emin Bey vasıtasıyla Bebek'teki yalısından Mâbeyn'e çağırıldı. Müftü Hasan Efendi de gelmiş bulunduğundan merhum paşanın cenazesinden sonra mutat alayla ve Müftü ile birlikte Bâbıâlî'ye geldi ve Başkâtip Emin Bey'in getirmiş olduğu hatt-ı hümâyûn Arz Odası'nda okunup ilân olundu. 22 cemaziyelâhır 88 (7 eylül 1871). Hariciye nazırlığı da Âlî Paşa'da idi. Oraya da gene Âlî Paşa'nın yetiştirmelerinden Server Paşa tâyin olundu.

Merhum Âlî Paşa Girit'ten dönüşünde Avni Paşa oranın kumandasında kalmış ve sonra seraskerliğe memur olmuştu. Yemen vilâyetine memur olan Esad Paşa gitmek üzere vapura bindiği anda hususî yaverle Mâbeyn'e çağırılıp seraskerliğe tâyin edilmiştir 26 cemaziyelâhır 88 (11 eylül 1871).

Şeyhulislâm Hasan Efendi Padişah nezdinde itibarlı bir kimse ise de oğlu ile damadı kendisini bir dereceye kadar dile düşürmüş bulunuyorlardı. Sadrâzam ise, Âl-i İslâm dâvasında olup böyle bir ipucu yakalayınca zaten o makama kendisinin itimat ettiği bir kimseyi tâyin ettirmek için böyle bir fırsatı kaçırmayacağından vâki olan arz ve istirhamı üzerine Hasan Efendi azledildi ve yerine Sadrâzam'ın öteden beri yakını olan molla beylikle meşhur Ahmed Muhtar Bey tâyin olundu. 2 recep 88 (17 eylül 1871). Avni Paşa[8], Âlî ve Fuad Paşalar'a intisap etmiş bulunduğundan ve yeni sadrâzamı hafif gördüğünden Mahmud Paşa kendisinden hoşnut olmayarak memleketi olan Isparta'da oturmaya memur ettirmişti. Avni Paşa, hastalığını bahane ettiyse de, Mâbeyn tabiplerinden Macar Ömer Bey gönderilip muayene ettirilerek gitmesine engel bir hali görülememiş ve ısrarla gönderilmiştir. Bu yüzden Mahmud Paşa'ya Avni kin bağlamıştır. Ahkâm-ı adliye başkanlığına getirilip oradan açıkta kalan Şirvanî[9] de biraz sonra Amasya'ya sürgün edilmiştir.

Tanzimat'tan evvel sadrâzamların rakîplerinden bazılarını nefiy ve idam ettirdikleri sık olan şeylerden ise de, elli beşten (1839) sonra yoktu. Bunun için Şirvanlı ile Avni Paşalar'ın sürgün edilmelerine mâkul bir sebep olsa bile herkesçe bilinmediğinden muhakeme edilmeden sürülmeleri hoş görülmedi. Sadrâzam, başkâtip Emin Bey' den emin olamadığı için azlolundu ve Mâbeyn başkapı çuhadarı Mahmud Efendi de Emin Bey'le merhum sadrâzamın aralarında haberleşme vasıtası olduğundan o da hizmetinden atıldı. Emin Bey'in maliyeye ait Yanya taraflarındaki bir çiftliği kapatmak suretiyle uhdesine geçirdiğini Sadrâzam Padişah'a bildirdiği için Kıbrıs'a sürgün edildi. Zaptiye nazırlığından ayrılma merhum sadrâzama intisabı olanlardan Hüsnü Paşa'nın da bazı kötü işleri vükelâ meclisinde görüşülürken Kâmil ve Mütercim Rüşdü Paşalar:

— Hükümsüz zanlara dayanılamaz! dedikleri için Mahmud Paşa kızıp şikâyet edip ikisi de azledildiler. Sadrâzam:

— Serkurenâ Ziver Bey'den emin değilim. Bazı arzlarım ve ifadelerim duyuluyor. Kapı önünde bekleyen bir babayani kulları olmalı... dediğinden Kuşçubaşı Hurşid Bey'in sakalı tıraş ettirilerek serkurenâ tâyin olundu.

Sadrâzamda büyük bir faaliyet görülmekte idi. Rumeli'ne ve Anadolu'ya ıslahat fermanları neşredilip jurnalcılar gönderilerek memurların durumu tahkik olunuyor, buna göre aziller ve değişiklikler oluyor, lâkin bu değişiklik çokluğundan bazıları hoşnut kalmıyordu. Bu arada gerek açıkta kalan ve gerekse maaş bakımından zarara uğrayanlardan pek çok kimsenin kırılmış olması tabiî idi. Vilâyetler ve devlet şûrası ile ahkâm-ı adliye teşkilâtı yakında yapılmış olup tâyin edilen memurların maaşları vükelânın uygun bulması ve irade çıkması ile kararlaştırılmış iken kısa zamanda muvazenenin değiştirilmesi için bu usul ihlâl edilmiş ve nice kimseler açıkta kalmıştır.

Şu aralık mevcut konsolide[10] yirmi milyon daha ilâve edilerek hazineye geçici bir genişlik gelmiş ve Üsküdar'dan İzmit'e kadar da bir demiryolu vücuda getirilmişti. Buna karşılık bazı esham çıkarılmış, fakat Âlî Paşa'nın sadâretinde İstanbul'dan Edirne'ye kadar yapılan demiryolu şartlarında pek zararlı şeyler olduğundan o da değiştirilmişti. Tuhafı şu ki, Mahmud Nedim Paşa'dan sonra onun yaptığı değişikliği Âlî Paşa'nın mukavelesinden daha zararlı bulanlar olmuştur. Bu istikrazı pek ehven yapıldığı ve sadrâzam tarafından komisyon(!) alınmadığı için bu hizmete karşılık padişah tarafından Mahmud Nedim Paşa'ya yüz bin lira ihsan olunduğunu Hurşid Bey irade ile müjdeleyip Mahmud Paşa'nın serkurenâya beş bin lira hediye ettiğine dair olan isteğine padişahça müsaade olunmuştur.

Merhum Âlî Paşa'nın son sadâretinde Mithat Paşa şûray-ı devlet başkanlığından ayrılıp Bağdad valisi olmuştu. Ordu müşirine söz geçiremeyip Tuna'daki gibi işgüzarlık göstermesine engel olunduğundan askerî kumandanlığın da valilik ile birleştirilmesini arzu etmiş ise de, Serasker Avni'nin karşı koyması yüzünden bunu yürütememiş ve o vakitten beri Bağdad vilâyetine rağbeti kalmamış, fakat istifa da

---

[8] *Hüseyin Avni Paşa, Abdülaziz'in hal'i sırasında seraskerdi.*

[9] *Şirvanî-zâde Rüşdü Paşa.*

[10] *Birleştirilmiş devlet borçları tahvilleri.*

Osmanlı İmparatorluğunda asker tipleri: (Soltan sağa) keçeli, Nizâm-ı Cedid binbaşısı, topçu başı, binbaşı. ▶

edememişti. Âlî ve Fuad Paşalar göçüp ve o devirler geçip Avni ve Şirvanî gibiler de uzaklaştırılmış ve sadrâzam esip savurmaya başlamıştı. Mithat Paşa Bağdad'dan uzağı görüşüyle bu hali sezip tam İstanbul'da bulunarak külâh kapmak sırası olduğunu görünce istifaya kalkıştı. Sadrâzam da kızıp kendisini azledince İstanbul'a geldi.

MİTHAT PAŞA'NIN SADÂRETİ

Mithat Paşa geldikten sonra serkurenâya vasıta ile bazı itirazlarda bulundu. Esasen ahbaplıkları olduğu rivayet edilir.

Sadrâzam, evhamı ve kötü zannı galip bir adam olup Mithat Paşa'nın İstanbul'da oturmasını doğru bulmayarak Edirne vilâyetine memuriyetini arz etti ve iradesini aldı. Böyle valiler, sefirler veyahut fevkalâde memuriyetlerle taşraya gidecek kimselerin veda için huzura çıkmaları usulden olduğu için Mithat Paşa da izin alıp belli bir günde huzura çıktığı zaman devlet işlerine dair konuşmalar sırasında söz sadrâzamın icraatına gelince sırasını bularak Mahmud Paşa'nın kötülüklerinden pek çok bahseder. Mithat Paşa döndükten sonra Zât-ı Şahane Serkurenâ Hurşid Bey'den meseleyi sorar. O da Mithat Paşa'nın söylediklerini teyit edince akşam üzeri mühür Hurşid Bey'in vasıtasıyla Mahmud Paşa'dan geri alındıktan sonra o gece Hurşid Bey de azlolunur. Çünkü kendisi bir müddet Mahmud Paşa'nın lehinde konuştuğu halde sonradan dönüp Mithat Paşa'nın istediği gibi konuşması garazkârlığına verildi ve Zât-ı Şahane kızdığı için uzaklaştırıldı. Ertesi günü mühür Mithat Paşa'ya ihsan ve sadâreti ilân olundu. 25 cemaziyelâhır 89 (31 temmuz 1872).

Paşa, serkurenâlığa mâbeyn kâtiplerinden birinin seçilmesini hatırlattı. Padişah da İzzet Bey'i seçip sakalı kesilerek bu makama getirildi.

İzzet Bey sonradan maliye meclisi âzası bulunduğu halde vefat etti. Bilgili ve kitap meraklısı bir zattı. Ahbaplarından birisine ve onun da bana naklettiğine göre, kendisi serkurenâ iken müntesip bulunduğu Sarıyerli meşhur hoca Sadık Efendi bir kış gecesi kendisini Sarıyer'deki evine davet eder. O da gece yarısı kayıkla Beşiktaş'tan oraya gider. Hoca efendi cübbesini başına çekmiş, önüne bir toprak mangal alarak oturuyormuş. Yanına girince:

— İzzet... Şimdi git Padişah'a söyle. Mithat başına işler açacak. Sonra pişman olacak ama, iş işten geçecek. Şimdiden çaresine baksın, der. İzzet Bey, Padişah'ın gazabından ürkerek ve Mithat'ın kendi hakkında olan teveccühünü düşünerek bu meseleyi arza cesaret edemez. Bununla beraber, fırsat buldukça Mithat'ın aleyhinde söylenmeye başlar. Mithat Paşa da Padişah'a istirham ile onu azlettirir.

5 ramazan 89 (7 aralık 1872) tarihinde Şeyhulislâm Ahmed Muhtar Bey azledilip yerine Turşucu-zâde Ahmed Muhtar Efendi tâyin olundu. Kendisi Ayasofya'da dersiâm [11] idi. Huzur dersinde ders verişi takdir olunmuş ve bir ara Yusuf İzzeddin Efendi'nin okutulmasına memur edilmişti.

Sadrâzam Mithat Paşa, Mahmud Nedim Paşa'yı Kastamonu valiliğine tâyin ettirmişti. Mahmud Paşa, vilâyet merkezine vardığı zaman Şişman Said'i orada defterdar bulmuş. Bu Said Efendi bahriye muhasebecisi iken Mahmud Paşa bahriye nazırı olunca görünüşü ve halini beğenmeyip azlettirmiş. Said Efendi'nin ise azlinden haberi olmadığı halde akşam üzeri nazırın odasına gelip:

— Bir emriniz var mı? diye oturunca, Mahmud Paşa midesinden şikâyet ederek cebinden bir hap kutusu çıkarmış ve faydasını anlatıp Said Efendi'ye yutmak üzere bir tane vermiş. Said Efendi bunu yuttuktan sonra evine dönünce azli bildirilmiş olduğundan:

— Meğer nazır bize hapı yutturmuş. Haberimiz olmadı, demiş. Mahmud Paşa sadrâzam olunca Said Efendi'yi Kastamonu'ya defterdar tâyin ettirmiş. Teşekküre gittiği zaman paşa ne zaman yola çıkacağını sormuş. O da:

— Erbain içindeyiz. Biraz havaların açmasını bekliyorum, der demez:

— Ben öyle hava filân bilmem. Memuriyetine hemen git. Yoksa mesul olursun, diye bir çıkışmış ki, zavallı:

— Oda başıma yıkıldı sandım. Birtakım ziyaretçiler de vardı. Pek mahcup oldum, diye anlatırdı. Sonra orada bir araya gelmeleri Mahmud'a bir nevi ceza olmuştur. Çünkü oraya gidişinin lûtuf kabîlinden olmadığı malûmdur. Sonra Mahmud İstanbul'a dönmek üzere sadâretten bir telefon alınca meraklanarak sevmediği Said Efendi'yle dertleşmeye ve:

— Acaba bana ne yapacaklar?... Çağrılmamdan maksat nedir? diyerek telâş etmeye başlar. Said Efendi:

— Bazı teselli edecek şeyler söyledim, derdi.

GELECEK HAFTA :

BAŞ MÂBEYNCİLER VE MISIR İŞLERİ

---

[11] *Medrese talebesine ders okutmaya yetkili kimse.*

Istanbul Saraylarında Adım Adım

Topkapı Sarayı

Silâh Müzesi

RÖPORTAJ: ERDOĞAN SEVGİN

FOTOĞRAFLAR: TAMER GÜVENÇ

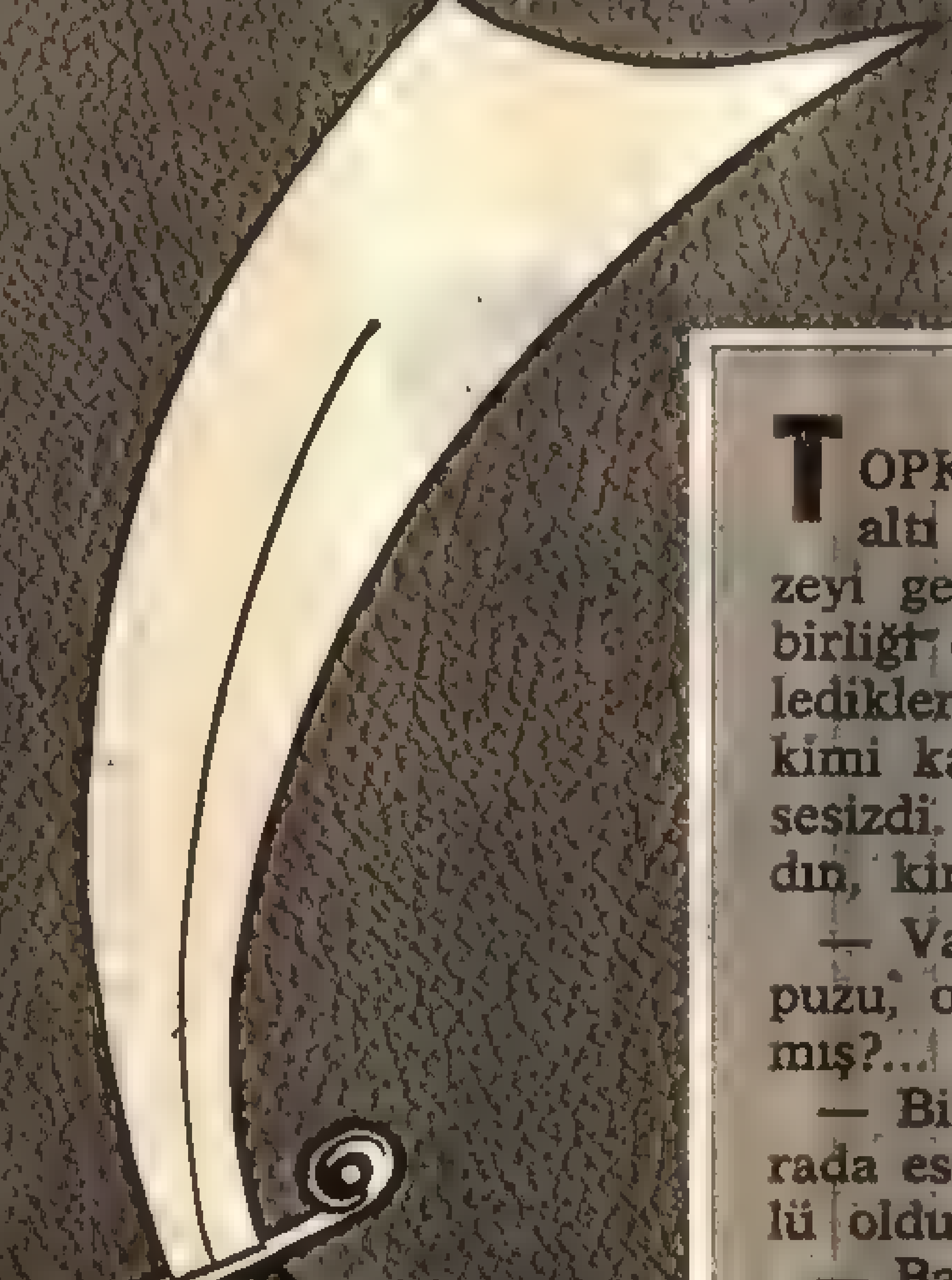

TOPKAPI Sarayı «Silâh Müzesi» ne tam altı defa gittim. Her gidişimde de müzeyi gezen değişik insanların sanki ağız birliği etmişlercesine aynı cümleleri söylediklerine şahit oldum... Kimi şehirli, kimi kasabalıydı. Kimi iriyarı, kimi cüssesizdi. Kimi yaşlı, kimi gençti. Kimi kadın, kimi erkekti:

— Vay canına, diyorlardı, şu koca topuzu, o zamanın insanları nasıl kaldırırmış?...

— Biliyor musun arkadaşım, insan burada eski insanların bizden ne kadar güçlü olduğunu daha iyi anlıyor!...

— Bak bak... Şurada duran kılıca bak. Bunu düşmana sallayan insan, muhakkak ki, dev gibi bir babayiğittir.

— Aman kardeş, şimdiki savaşlar da savaş mı yani... Bas tetiğe, öldür düşmanı. Çocuk bile yapar bunu...

Bu ve buna benzer cümleleri sarfeden müze ziyaretçileri, yerden göğe kadar haklıydılar. Vitrinlerden taşıp duvarlara yayılan çeşitli silâhlar, eski insanların bize nazaran ne kadar güçlü, kuvvetli olduklarını ve eski savaşların yanında, şimdikilerin, insan gücü bakımından ne ka-

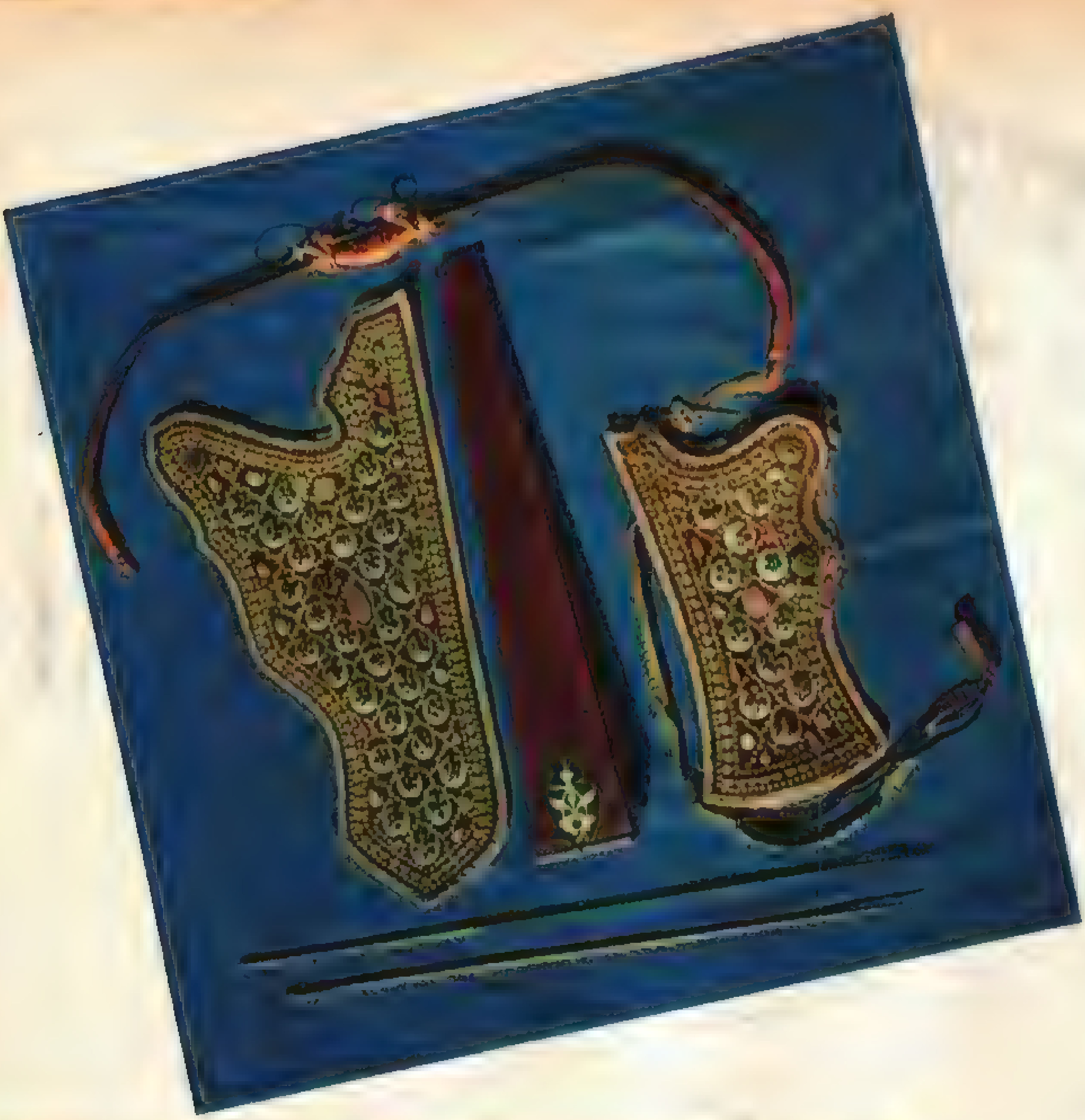

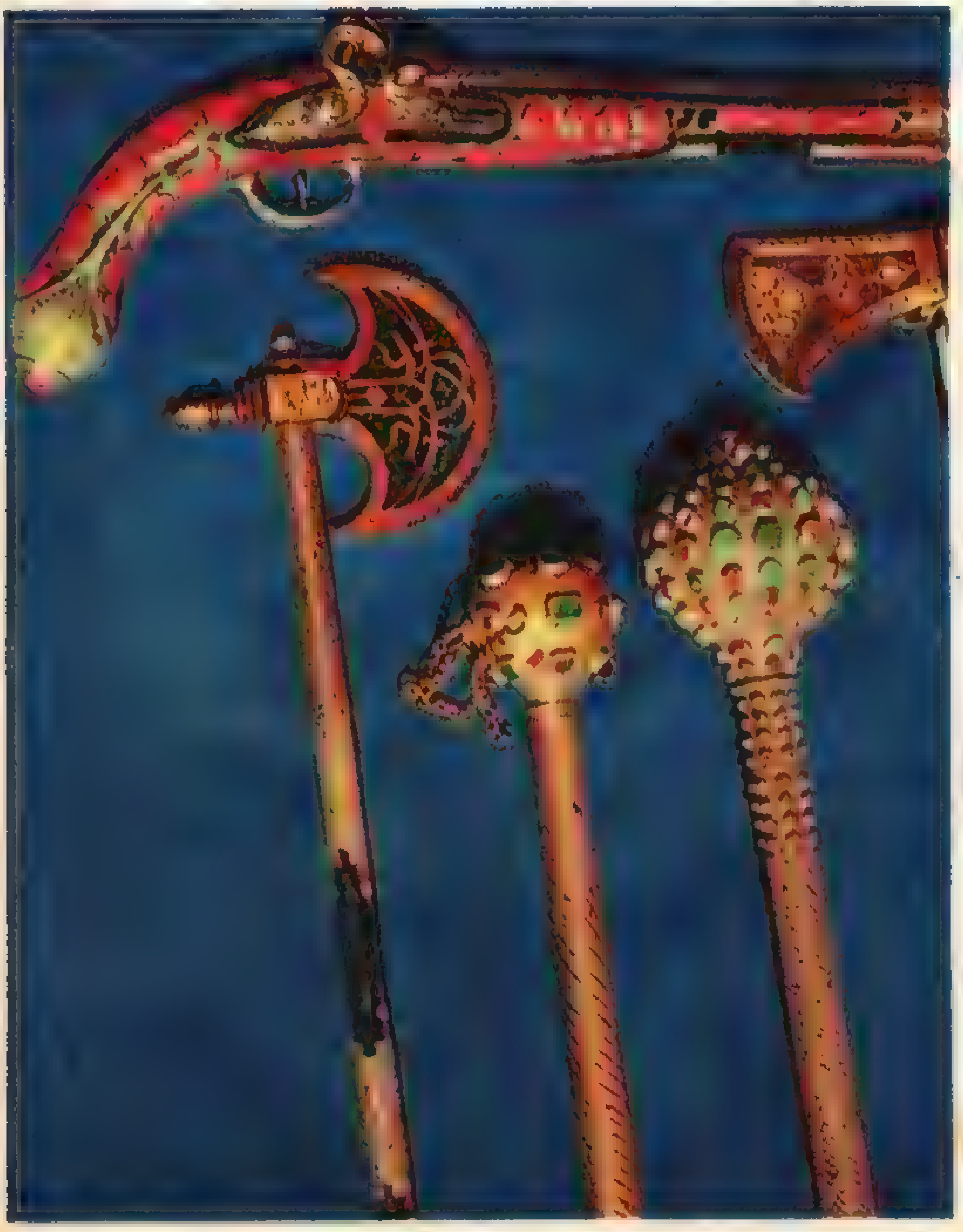

Üstte :
XV. asırda yapılmış Türk yayı, oklar, sadaklar ve bir gedeleç.
Altta :
Silâh müzesinden bir köşe : Topuz ve salık (XVI. - XVII. yüzyıl). Balta (XVI. yüzyıl), teber (XIX. yüzyıl) ve tabanca (XVIII. yüzyıl). Hepsi Türk eseridir.

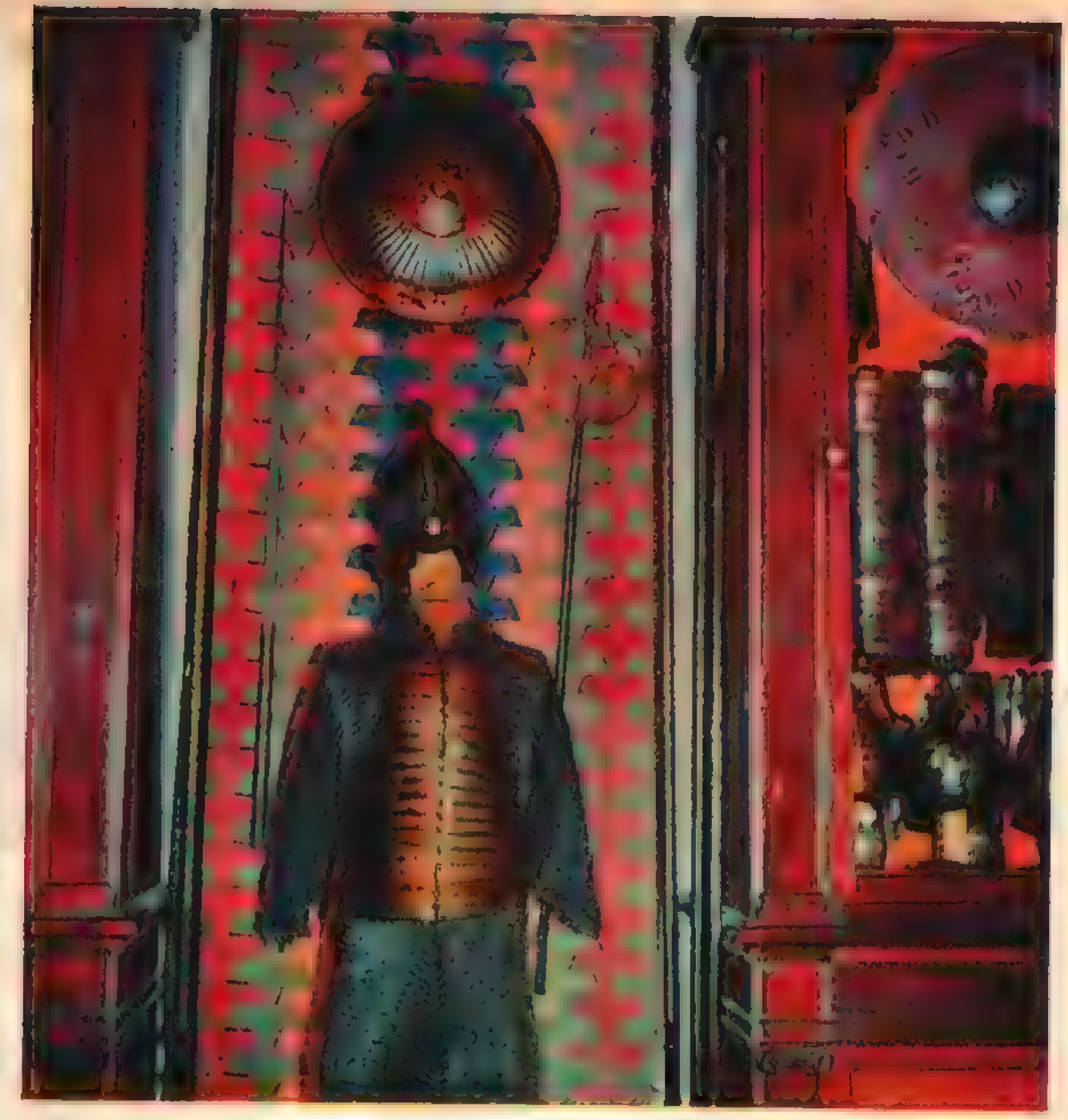

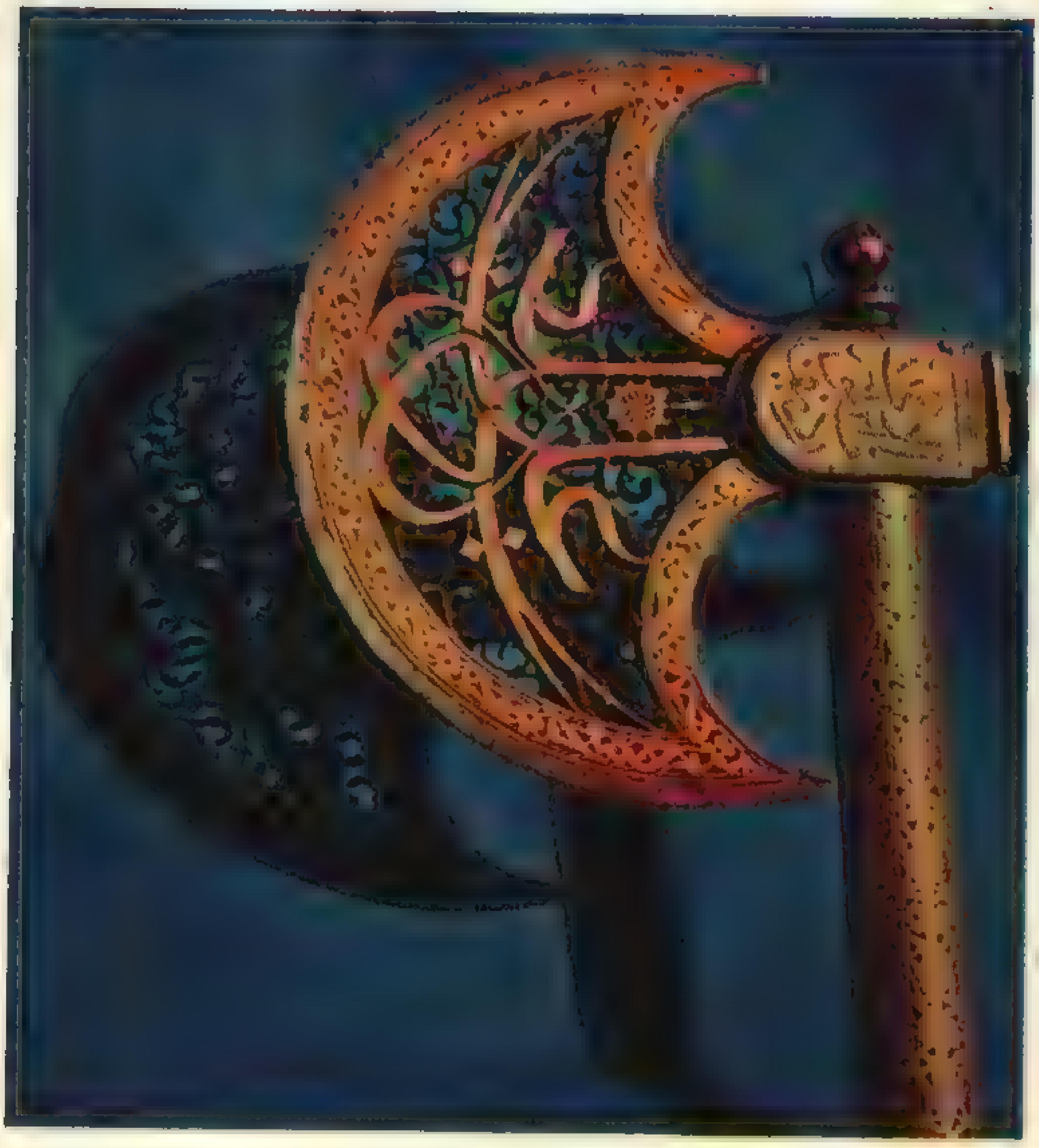

Üstte:
Mısır - Memlûk
Sultanı Kayıtbay'ın
zırhı ve miğferi.
Altta:
Bir alay ustası
tarafından XIX.
yüzyılda yapılmış olan
bu baltanın redif
taburuna ait olduğu
üzerindeki kitabeden
anlaşılmaktadır.

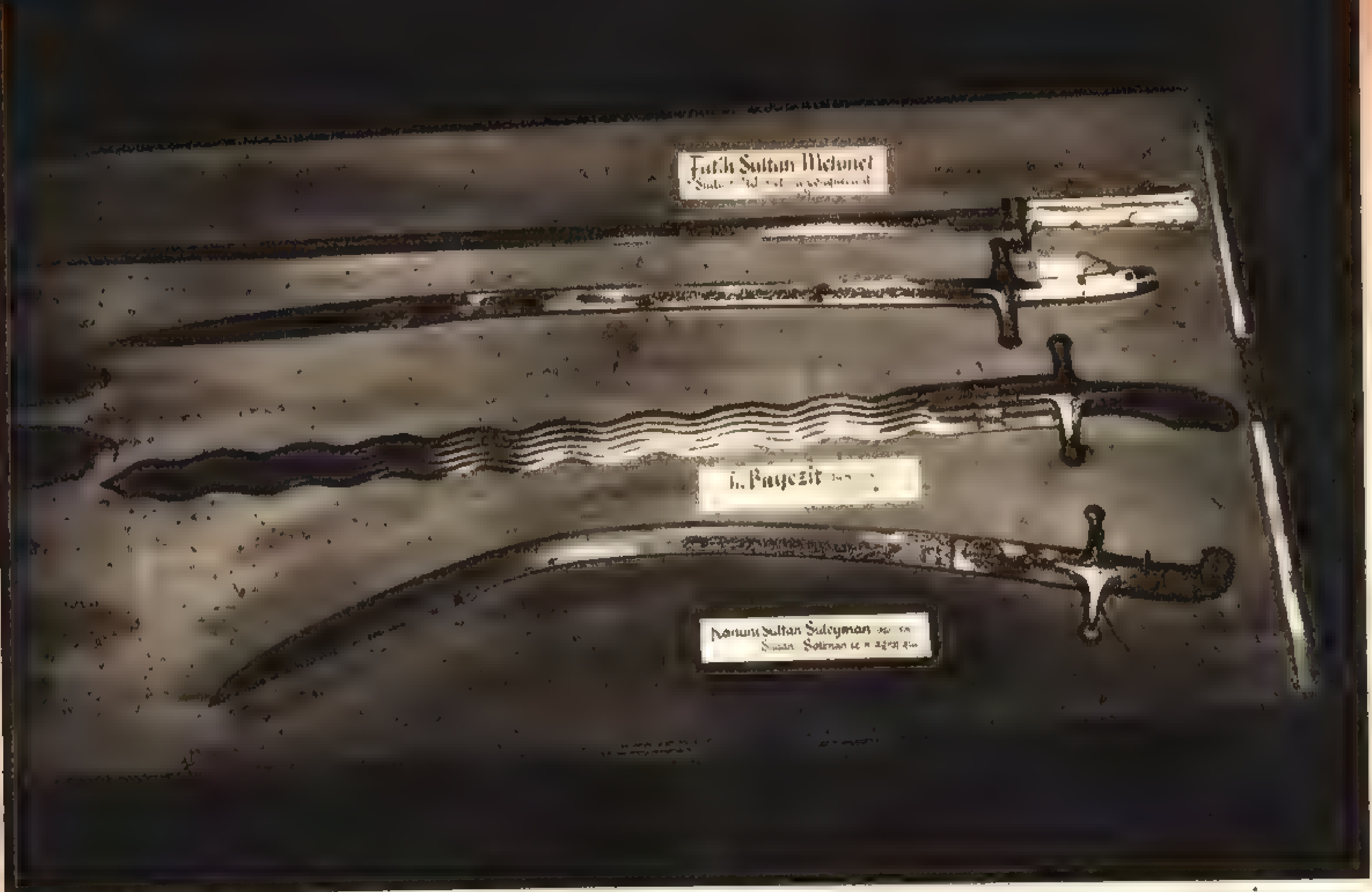

Fâtih Sultan Mehmed, II. Sultan Bâyezid ve Kanunî Sultan Süleyman'a ait olan bu kılıçlar, Silâh Müzesi'nin en kıymetli eşyalarıdır.

dar önemsiz kaldığını gözlerimizin önüne seriyordu...

■

Topkapı Sarayı'nı gezen bir ziyaretçi, her seksiyonda başka bir his duyar... Müze girişinin sol tarafındaki binaların en dibinde bulunan Silâh Müzesi ise, insanın doğrudan doğruya kahramanlık tarafına hitap ediyor. Kapıdan içeri girer girmez, yıllar öncesinin silâhları ile burun buruna geliyorsunuz. Kılıçlar, gürzler, mızraklar, kalkanlar, oklar, tüfekler... Vitrinlerin üzerinde kendi kaderi ile baş başa bırakılmış tuğlar... Muharebe meydanında askere şevk veren kösler... Bir tanesini ele geçirebilmek için binlerce askerin kan akıttığı alemler... Ve daha neler, neler... Kısım şefi Ahat Bikkul'la beraber müzeye girdiğim zaman dikkatimi çeken ilk malzeme bunlar oldu. Sonra Ahat Bikkul söze başladı:

10 000' DEN FAZLA SİLÂH

— Müzemizde on binden fazla silâh var. Bir kısmı burada teşhir ediliyor, bir kısmı ise depoda teşhir edilecekleri günü bekliyorlar.

— Acaba müzede bulunan silâhlar yalnız bize mi ait?

— Hayır. Müzemizde çeşitli devletlere ait, çeşitli silâhlar var. Koleksiyonumuz bilhassa Türk - İslâm silâh tarihi bakımından çok zengin... Elimizde bulunan silâhların bir kısmı padişahların şahıslarına ait. Büyük bir kısmı ise hediye, ganimet ve müsadere suretiyle bize intikal etmiş... Bir kısım silâhlar da sarayın inzibatında kullanılırmış... Bundan yıllar önce bu silâhların en önemlileri «Büyük Hazine» ile «Silâhdar Hazinesi» nde saklanırdı. 1924 yılında Topkapı Sarayı müze haline getirilince muhtelif yerlerde ve dağınık bir halde bulunan silâhlar bir araya getirildi. İlmî esaslara göre tasnif edildi. Sonra da sarayın bu bölmesinde teşhire açıldı...

ON ÜÇ ASIRLIK BİR TARİH

Topkapı Sarayı Silâh Müzesi'ni gezen bir ziyaretçi, on üç asır boyunca muhtelif milletlerin askerlerinin kullandığı silâhlarla karşı karşıya gelir. Silâh müzesinde Arap, Emevî, Abbâsî, Mısır, Memlûk, İran, Türk, Kırım - Tatar, Kafkas, Avrupa, Hind, Kuzey Afrika ve Japonlar'ın kullandığı silâhların en güzel örnekleri bulunur. Bu silâhların en eskileri, yedinci yüzyıldan, en yenileri ise on dokuzuncu yüzyıldan kalmadır.

Teşhir edilen silâhlar arasında Osmanlı imparatorlarından başka, birçok yabancı devlet hükümdarlarının ve kumandanlarının silâhları da var. Silâh Müzesi kısım şefi Ahat Bikkul'un da belirttiği gibi müze zenginlik yönünden Hazine Dairesi ile pekâlâ yarışabilir...

Bir taraftan vitrinleri dolduran bu nadide eserleri tetkik ediyor, bir taraftan

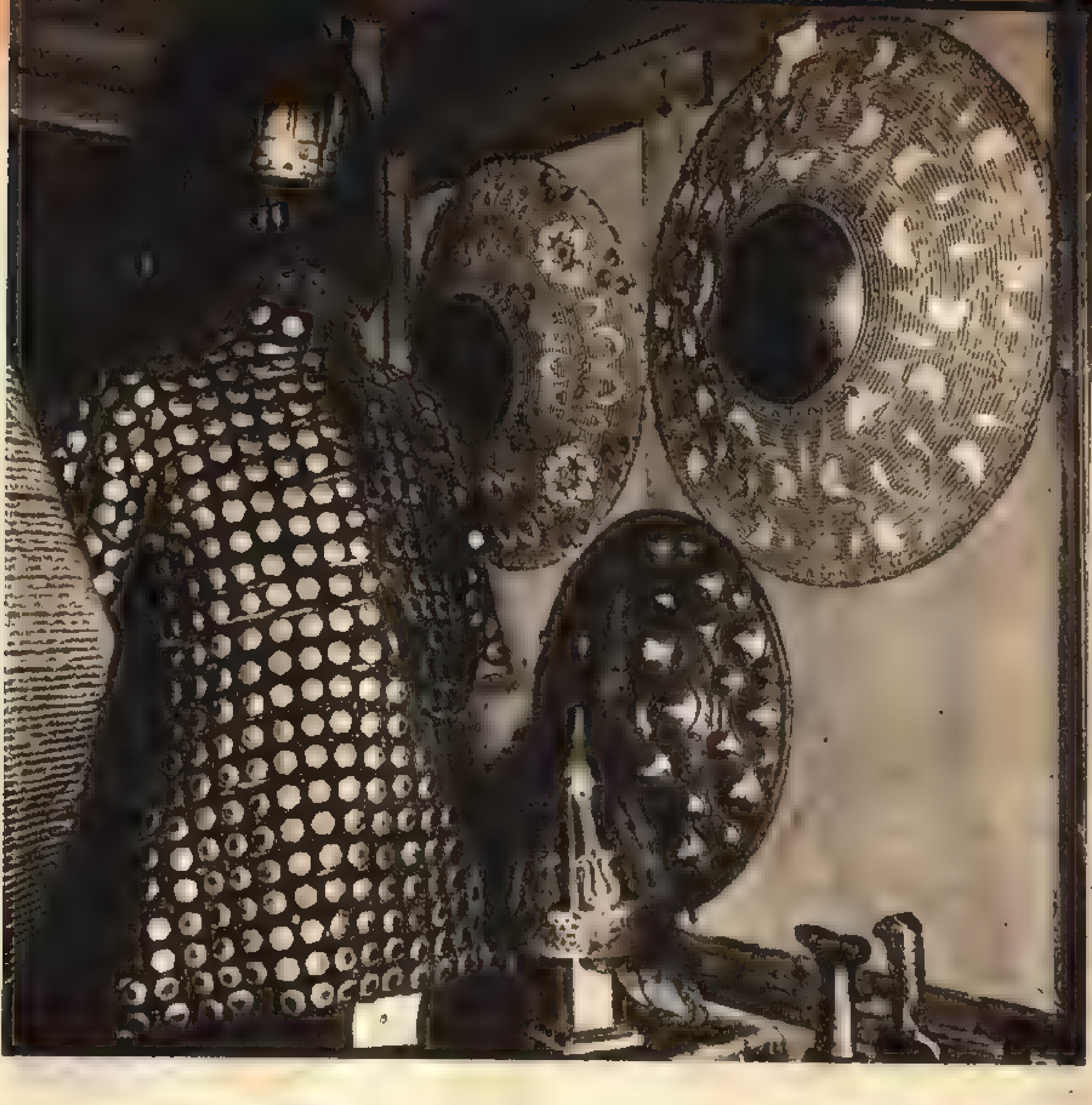

XVI. yüzyıla ait bir Türk zırh gömleği, miğferi ve kalkanları...

da, her parça hakkında kısım şefinden bilgi istiyordum... Sorduğum her soruya cevap veren Ahat Bikkul bir ara:

— Bu şekilde başa çıkamazsınız, dedi. Burada bulunan silâhları teker teker değil, vitrin vitrin anlatmaya kalkacak olsanız, yüzlerce sayfa yazı yazmanız gerekir. Çünkü burada gördüğünüz silâhlar hakkında tarih, sanat yönünden anlatacak o kadar çok şey var ki... İsterseniz, müzede bulunan silâhları cinslerine göre inceleyelim...

İkazı çok yerindeydi.... Kendisinden burada bulunan silâhları nasıl sınıflandıracağımı sordum.

— Müzemizde altı cins silâh var, diye cevap verdi. Bunlar vurucu silâhlar, dürtücü silâhlar, kesici silâhlar, atıcı silâhlar, koruyucu silâhlar ve teçhizattır.

VURUCU SİLÂHLAR

Silâh Müzesi'nde bulunan bu tip silâhlar, ağırlıklarına göre bir veya iki elle kullanılırmış. Bunlar topuz, yahut diğer bir söyleyişle **bozdoğan, şeşper** ve **salık** olmak üzere üçe ayrılıyor.

Topuzlar küre biçiminde. Başı; demir, tunç veya başka bir madenden yapılmış. Şeşper'ler ise, yuvarlak olmayıp dilimli. Müzede bulunan şeşperlerin dilim sayısı, 6 ilâ 9 arasında değişiyor. Salık ise, üst tarafına zincirlerle çok sayıda kürecik bağlı olan bir nevi topuz.

Silâh Müzesi'nde, vurucu silâhlara ait çok nefis örnekler var. Meselâ kapıdan girer girmez, sağ duvarda asılı duran idman topuzları bunlardan biri. Baş tarafı bir kafa büyüklüğünde olan bu topuzlar, isminden de anlaşılacağı gibi, adaleleri kuvvetlendirmek için kullanılırmış. İnsanın, yerinden bile güçlükle kaldıracağı bu topuzları, yıllar öncesinin insanı havada defalarca çevirirmiş.

Müzede bulunan vurucu silâhlar, insana âdeta dehşet veriyor. Süvarilerin eyerlerinin sol tarafında taşıdığı «Topuz Askısı» na astıkları ağır topuzların düşmanın kafasına inişini düşünmek bile, insanın içini bir tuhaf ediyor.

Kapıdan içeri girildiği zaman ortadaki camlı vitrinin içinde birbirinden güzel topuz, şeşper ve salıklar duruyor. Birinin başı, hayvan heykeli, diğeri haşhaş başı biçiminde olan iki Memlûk topuzu; yekpare yeşim taşından yapılmış Türk topuzu, altın yaldızlı ve kitabeli XVI. asır Türk şeşperi gerçekten görülmeye değer. Fakat bunların içinde en kıymetlisi, hiç şüphe yok ki, III. Sultan Mehmed'e ait olan bir salıktır. Tepesindeki yuvarlak kısma, zincirlerle 34 küçük küre iliştirilmiş olan bu salık, ilk bakışta diğerlerinden hemen ayrılıyor. Bu salığı padişahın havada nasıl sallayabildiğini ve bir vuruşta insanı ne hale getirebileceğini düşünürken, yanımda duran kısım şefi:

XVI - XVII. yüzyıl Türk kılıçları. Silâh müzesinde buna benzer yüzlerce kılıç vardır.

— Bakın, dedi. Üzerindeki kitabe, bu salığı III. Sultan Mehmed'in bir defada tam 300 kere salladığını yazıyor.

Bu bilgi üzerine ne söyleyeceğimi şaşırdım. Sadece yutkunmakla yetindim!...

DÜRTÜCÜ SİLÂHLAR

Topkapı Sarayı Silâh Müzesi'nde dürtücü silâh olarak mızrak ve ciridi görüyoruz. Bir süvari silâhı olan mızrak 3 ilâ 5 metre uzunluğundaki bir sırığın ucuna «temren» denilen bir sivri uç ilâvesi ile meydana getirilmiş. Silâh Müzesi'nde bulunan Türk ve İran mızraklarının sapı ağaçtan. Memlûk mızrakları ise daha başka şekilde. Sap, içi boş demirden yapılmış, uç tarafı, yani temreni ise sapın devamından ibaret.

Cirit ise mızrağın yavrusu. Boyları 130 - 140 cm. arasında değişiyor.

Silâh Müzesi'nin muhtelif vitrinlerinde, Türk ve İranlılar'a ait mızraklar, yekpare demirden yapılmış Memlûk ciritleri ve çok güzel bezenmiş birkaç Türk ciridi var. Kapıdan içeri girer girmez sağ duvarın dibinde duran küçük camlı mahfazanın içinde bir mızrak ucu var. Dikkat edince üzerinde II. Sultan Bâyezid'in adını görüyorsunuz.

KESİCİ SİLÂHLAR

Topkapı Sarayı Silâh Müzesi, bilhassa kesici silâhlar yönünden çok zengin bir koleksiyona sahiptir. Müzenin vitrinlerinde, akıl almayacak kadar çeşitli kılıçlar; tek, yahut çift ağızlı meçler; palalar, tek ağızlı, eğri tabanlı gerçek bir Türk silâhı olan yatağanlar, hançerler, sadece Araplar'ın kullandığı eğri tabanlı bir nevi hançer olan cenbiyeler, aya benzediği için Türkler tarafından «aybalta» adı ile anılan teberler ve türlü biçim ve cüssede baltalar dolu.

Müzede bulunan Türk kılıçları, gerek sanat değeri ve gerek öldürücülük vasıfları bakımından diğerlerinden daha mükemmel. Çok eski çağlardan beri atalarımız kılıca büyük önem verdikleri için, onlara yalnız öldürücü silâh nazarıyla bakmamış, bir süs eşyası gibi süslemişler de. Müzeyi gezerseniz, göreceğiniz kılıçların çoğunun, usta bir hattat elinden çıkmış, âyetlerle, hadîslerle, dualarla veya her biri bir hayat felsefesini ortaya koyan mısralarla süslenmiş olduklarını görürsünüz. Hem de bunları kılıcın demir kısmının üzerine yazmışlar. Kabzalardaki bezemeler, kınlarındaki işlemeler, insanı hayretler içersinde bırakıyor.

Bir tek kılıcın yapılması için, devrin hattatı, nakkaşı, kuyumcusu ve nihayet kılıç ustası iş birliği ederek, ortaya nefis sanat eserleri çıkarmışlar. Bilhassa padişahlara ait olan kılıçlar bu yönden incelenecek olursa, atalarımızın, bu silâha karşı ne kadar hassas davrandıkları ortaya çıkar.

Silâh Müzesi koleksiyonunda, üzerinde Osmanlı sultanlarının isimleri yazılı olan bir hayli kılıç var. Bunlardan 6 tanesi Fâtih Sultan Mehmed'e, 6'sı II. Sultan Bâyezid'e, 1'i Yavuz Sultan Selim'e, 29'u Kanunî Sultan Süleyman'a, 2'si III. Sultan Murad'a, 4'ü III. Sultan Mehmed'e, 1'i II. Sultan Osman'a, 2'si IV. Sultan Murad'a, 4'ü III. Sultan Selim'e, 2'si II. Sultan Mahmud'a, 1'i Sultan Abdülmecid'e, 2'si Sultan Abdülaziz'e, 4'ü II. Sultan Abdülhamid'e ve 2'si de Sultan Mehmed Reşad'a ait.

Müzede bulunan Türk kılıçlarının çoğu eğri. Bazılarının üzerinde kan oluğu tabir edilen ince bir şerit var, bazılarının üzerinde ise yok. Türk kılıçlarının niçin bu şekilde eğri olarak yapıldığını kısım şefi Ahat Bikkul'a sorduğum zaman:

— Savaşta daha müessir olması için, diye cevap verdi. Düz bir kılıcı hasmınıza sapladığınız zaman, eğri kılıç kadar tesir etmez. Sadece girdiği yerde yara açar. Tabiî bu yara vücudun öldürücü noktasına isabet ederse o başka. Halbuki eğri kılıç öyle değil. Vücuda saplanan bir eğri kılıç, geri çekildiği zaman, bütün vücudu parçalar. Atalarımız bu kılıç şeklini bulabilmek için asırlar boyunca düşünmüşler. Türk kılıçları biçimi ile öldürücü, yapılış metotları ile de çok sağlamdır. «Kılıç yumurtası» adı verilen, 3-5 kilo ağırlığında, 5-8 cm. çapında ve 8-12 cm. yüksekliğinde üstüvane biçimindeki bir çelik külçesi dövülerek kılıç meydana getirilir; sonra da türlü formüllerle bu kılıca su verilirdi. Kılıca su verme işi başlı başına bir sanattı. Elimizde birçok formül var. Kılıç ustaları, bu formülleri, başkasının eline geçmesin diye, köşe bucak saklarmış... Bu şekilde yapılan Türk kılıçları, havaya fırlatılan yaş pamuktan yapılmış bir yumağı sanki tereyağını kesen bir bıçak gibi keser...

— Müzede bulunan diğer milletlere ait kılıçlar hakkında da bize bilgi verir misiniz?

— Memnuniyetle. Koleksiyonumuzda çok güzel Emevî ve Abbâsî kılıçları var. Bunlar çoğunlukla iki ağızlı, küt uçlu, genişçe; düz tabanlıdır. Tezyinat olarak da, sayıları 3 ilâ 6 arasında değişen, 4-5 mm.

III. Sultan Selim'e ait bir miğfer.

çapında kakma altın noktadan başka bir şey ihtiva etmez. Yazı sanatı bakımından çok iptidaidir. Kabzaları tahtadandır. Siyah meşinle kaplanmıştır. Memlûk kılıçları ise iki çeşittir. Birisi düz, diğeri ise eğri. Bazılarının tabanları, altın kakmalı bitki motifleri ile süslüdür. Eli koruyan kısım, yani balçak, gümüştendir. Kimisinde haç şeklinde, kimisinde stilize edilmiş hayvan başı şeklindedir. Kabzaları ise, boynuz, fildişi ve üzeri meşin kaplı tahtalardan yapılmıştır. Kınları tahtadan olup, siyah meşin kaplıdır.

Silâh Müzesi'nde, sözü edilecek birçok kılıç, yatağan, pala, hançer, cenbiye ve balta var. Hepsi devirlerine göre tasnif edilip vitrinlere yerleştirilmiş.

Kapıdan içeri girer girmez, ortada duran iki küçük cam vitrin en kıymetli kılıçları muhafaza ediyor. Bunların birinde Mısır Memlûk sultanı Tumanbay, Kansu Gavri, Kayıtbay, son Bağdad Halifesi Mustâsım Billah ile I. Muâviye'ye ait olup Emevî halifesi mer İbni Abdülaziz, Abbâsî halifesi Harunürreşid ve Memlûk hükümdarı Kayıtbay tarafından kullanılmış olan kılıçları görürüz. Bunların yanıbaşında, Osmanlı hükümdarlarının kılıçları yer almış. İşte uzun bir üçgen şeklinde Fâtih'in kılıcı, II. Bâyezid'e ait olan iki kılıç. Ve nihayet Kanunî Sultan Süleyman'ın kılıcı... Bu vitrinde bulunan kılıçların içinde en ilgi çekeni hiç şüphe yok ki, tabanı yıldırım şeklinde olan kılıçtır. II. Sultan Bâyezid'e ait olan bu kılıcı ziyaretçiler uzun uzun tetkik eder.

Bu küçük vitrinin hemen karşısında bulunan diğer bir vitrinde de Kanunî Sultan Süleyman'la I. Sultan Ahmed'in meçleri görülür. Diğer vitrinlerde, Türk, Emevî, İran, Abbâsî, Memlûk ileri gelenlerine ait kılıçlar yer almaktadır.

ATICI SİLÂHLAR

Müzede bir zamanların en tesirli silâhı olan yay ile, onun kurşunu sayılan oklara ait pek çok nümune var. Türk yayları geniş ve ortası içeriye doğru basık; İran yayları âdeta bir yarım daire şeklinde, Tatar yayları ise, her iki tipten de daha genişçe.

Bu yayların içinde en tesirlisi Türk yayları imiş. Ağaç, boynuz, sinir ve balık tutkalı olmak üzere dört maddenin karışımından meydana gelen Türk yayı, oku 800 metreye fırlatırmış. Bir yayın yapılması için birkaç yıl uğraşıldığını ve esnekliğini 200 yıl muhafaza ettiğini söylersek, Türk yaylarının ne kadar kıymetli olduğu kendiliğinden ortaya çıkar.

Silâh Müzesi'nde, II. Bâyezid'e, III. Ahmed'e, III. Selim'e ve Sultan Abdülaziz'e ait yaylar bulunmaktadır. Bizzat II. Sultan Bâyezid tarafından yapılmış olan bir yay da Silâh Müzesi'nin en nadide parçalarından biri.

Yayların teşhir edildiği vitrinin tam karşısında, XV. ve XIX. asra ait Türk okları teşhir ediliyor. XV. asra ait olan okların sapı kamıştan, diğerlerinin ise çam ağacından yapılmış.

ATEŞLİ SİLÂHLAR

Köroğlu'na:

Tüfek icad oldu mertlik bozuldu
Eğri kılıç kında paslanmalıdır

diye feryât ettiren ateşli silâhların pek çok örneğini Silâh Müzesi'nde görebiliriz. Zamanımızın silâhları yanında pek gülünç duran bu tüfeklerin bir kısmı maşalı, bir kısmı ise çakmaklı. Bunların içinde en önemlileri, III. Selim ile, II. Mahmud'a ait olanlar.

Ayrı bir kısımda fitilli Türk tüfeklerini görüyoruz. Namlularındaki altın kakma bezemeleri, dipçiklerindeki fildişi ve sedef süslemeleri göz alıyor.

Türk ve Avrupa tabancaları içinde en ilgi çekeni, iki basamakla çıkılan bölmede teşhir edilen kılıç, yatağan, baston ve kazma biçiminde olan tabancalardır. Evet, ilk bakışta kılıcı, yatağanı, bastonu ve kazmayı andıran bu acayip silâhların; kabzalarına yakın yerlerine birer çakmaklı tabanca yerleştirilmiş. Müzeye gelen yerli ve yabancı ziyaretçiler bilhassa bu 4 silâhı uzun uzun tetkik ediyorlar.

KORUYUCU SİLÂHLAR

Topkapı Sarayı Silâh Müzesi'nde, en çok bulunan eşyalardan biri de zırh, miğfer, kalkan gibi koruyucu silâhlardır. Hemen her vitrinde bunlara ait bir nümune görürüz.

Çepçevre bütün vücudu örten, üzeri işlemeli zırhlar, ön, arka ve iki yanı birer büyük madenî levhadan meydana gelmiş zırhlar, zincir örgülü zırhlar. Elbiseye dikilmiş zırhların kimi akıl almayacak derecede şahane motiflerle süslü, kimi sade... Ayrıca çok çeşitli miğferler. İran miğferinden tutun, Kırım Türkleri'ne, Avrupa şövalyelerinden tutun, Japonlar'a kadar boy boy, şekil şekil miğferler. Ve nihayet çeşitli milletlere ait çeşitli maddelerden yapılmış çeşitli şekillerde kalkanlar... Kimi ağaç, kimi deri, kimi madenî... Kimi yuvarlak, kimi dört köşe, kimi beyzî... Kiminin üzerinde sedef kakmalı av sahneleri var; kiminin üzerinde söğüt dalına ibrişim sarmak suretiyle lâle, karanfil, bulut motifleri yapılmış.

Zırhlar içinde sözü en çok edileni, ka-

İşte Silâh Müzesi'ndeki bir vitrinin üzeri: Sıra sıra dizilmiş zırhlar ve kalkanlar...

pının karşısındaki vitrinde duran Fâtih Sultan Mehmed'in zırhı, en dipteki duvarın ortasında açıkta duran Kayıtbay'ın zırhı ve IV. Sultan Murad ile, Kara Mustafa Paşa'nın zırhlarıdır. İki basamakla çıkılan bölmenin sağ ucunda ise bir Japon zırhı durmaktadır. Yalnız gözleri ve ağzı açık olan bu zırha dikkatle bakacak olursanız, bunu giyen muharibin, harpte yaralandığını hemen anlarsınız...

Müzede teşhir edilen miğferler içinde en ilgi çekeni ise hayvan resimleri ile süslenmiş İran Şahı Tahmasb'ın ve III. Selim'in miğferidir. Kalkanlar içinde en çok göze batanı ise, kapının yanındaki vitrin içinde duran, XVII. asır İran kalkanıdır. Üzeri tamamen sedef kakmalıdır. Birbirinden güzel av sahneleri ile bezenmiştir...

TECHİZAT VE TEFERRUAT

Bu bölümde, muharibin yayını taşıdığı gedeleç'i; içine ok koyup, kemerinin sağ tarafına taktığı sadak'ı; kemankeşlerin yayı gererken sağ elinin baş parmağına taktıkları zıhgır'ı; gene ok atarlarken, daha sıhhatli nişan almak için, sol bileklerinin üzerine kayışla bağladıkları siper'i; nişan sehpasını; topuz askısını; barut kertesini, barutluğu ve kurşun yapan kalıpları sayabiliriz. Bunlar müzenin sağında, solunda durmaktadır. Müzenin çıkış yerinde bir otağ-ı hümâyûn direği var.

SİLÂH MÜZESİ'NİN DEPOSU

— Söylemiştim size. Elimizde on bini aşkın silâh koleksiyonu var. Yerimizin yokluğundan bunların hepsini teşhir imkânını bulamıyoruz. Teşhirde olan silâhların sayısı 4000 civarında... Depoda da 7 000 kadar eşya var... Şimdi bu eşyaları göreceksiniz...

Bunları, müze deposuna giden yolda, Ahat Bikkul söylüyordu. Depoya girince şaşırdım.

Sanki, muazzam bir oyuncakçı dükkânına girmiş çocuk gibiydim. Müzede dokunamadığım silâhları burada rahatça tuttum. Koca topuzu yerinden kaldırmayı denedim. Kılıcı kınından çekmeye savaştım... Tüfeklerin ağırlığını ölçmeye kalktım... Yayları germeye uğraştım... Sonunda kollarımda büyük bir ağırlık hissedince bütün bir gününü bize ayıran Ahat Bikkul'dan müsaade isteyip, kendimi dışarıya attım... Tıpkı bir kışladan çıkmış gibiydim... Ama asırlar öncesinin kışlasından... Kafamın üzerinde oklar uçuşuyor, önümde zırhlara bürünmüş süvariler mızraklarla birbirine giriyor, az ileride palabıyıklı Türk yiğitleri yerinden güçlükle kaldırabildiğim gürzleri, havada fır döndürüyorlardı. Birden yürüyüşümün değiştiğini, göğsümün kabardığını hissettim... Ve bu his Topkapı Sarayı'ndan çıkıncaya kadar devam etti...

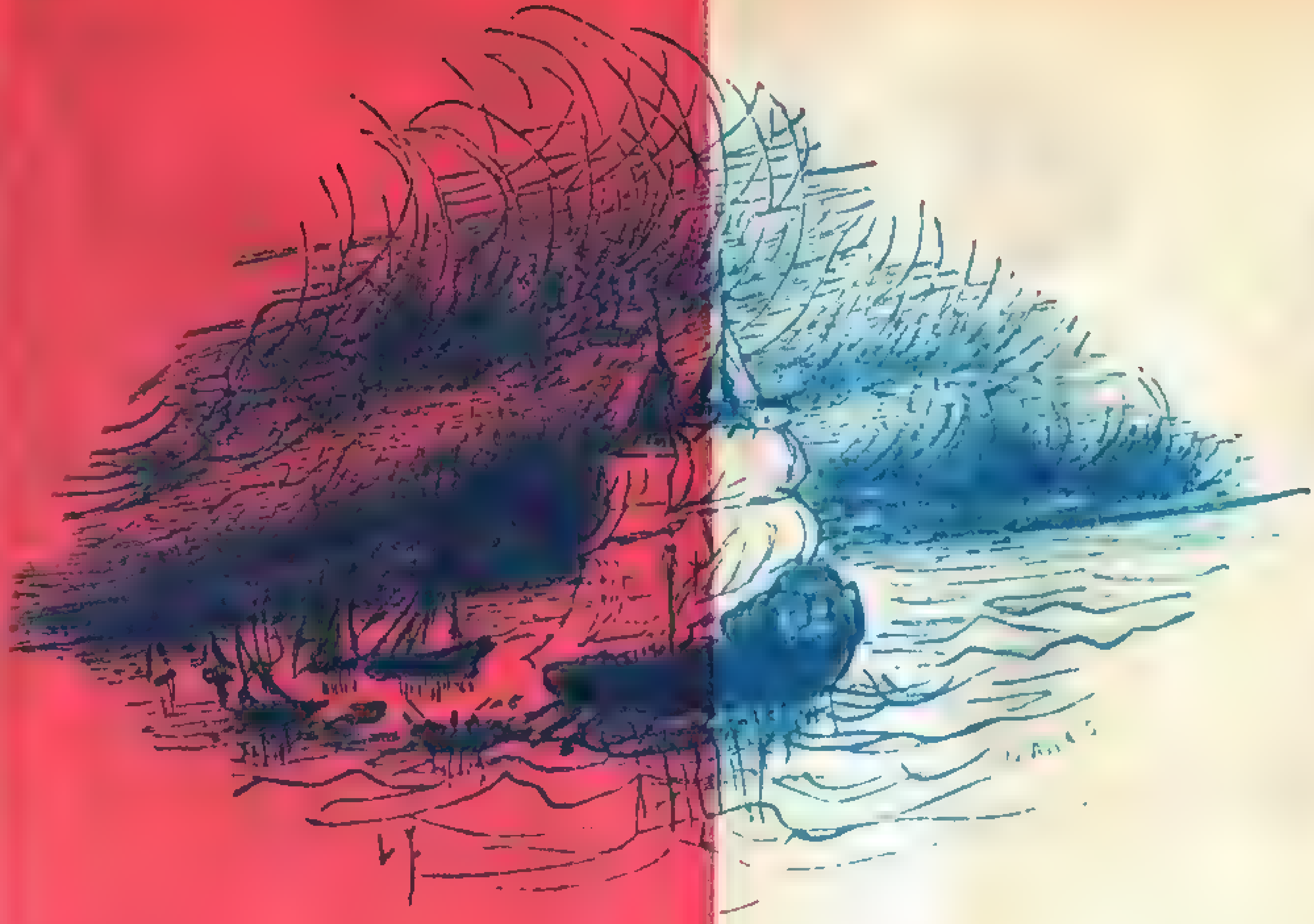

BARBAROS HAYREDDİN PAŞA'NIN HATIRALARI

Karlos'un Cezâyir Bozgunu

ÖZET: Cezâyir Beylerbeyisi olan Barbaros, İstanbul'a gelerek Kanunî'yi ziyaret eder. İstanbul dönüşünde Doria'yı yenerek Preveze savaşını kazanır. Ancak Kral Karlos (Charles-Quint) Cezâyir'i ele geçirmek için Barbaros'u kandırmaya çalışır.

Bir Kaptan Paşa (Ortada), Sağda kazasker, solda çuhadar.

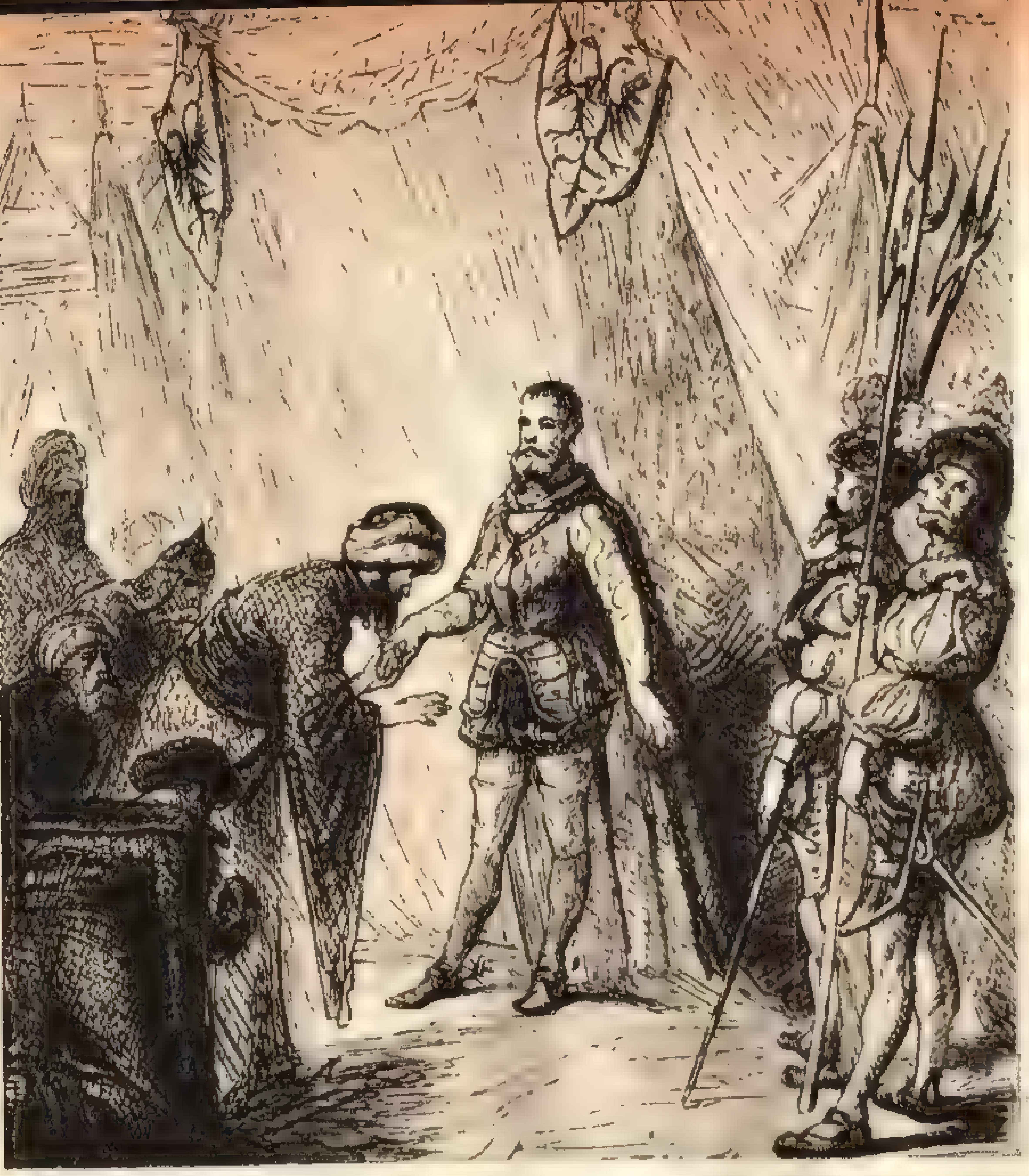

Tunus Sultanı Mevlây Hasan, Kral Karlos'un huzurunda.

GİZLİDEN bana gönderdiği nâmede, «Senin gibi Cezâyir Kralı olan bir adamın Büyük Türk'ün alelade bir beylerbeyiliğine tenezzül etmesi züldür. Sultan Süleyman'ın hizmetinden ayrılırsan, seni Kızıldeniz'le Atlas Okyanusu arasındaki bütün Afrika kıtasının tek meşru hükümdarı sayacağım. Ayrıca benimle ittifak etmeni bile istemiyorum. Yalnız bizimle dost ol ve Osmanoğulları ile ilgini kes, o kadar.»

Bu maskaralığı derhal Dîvân-ı Hümâyûn'a bildirdim ve bir müddet önce beraberce İtalya seferine çıktığımız Vezîr-i Âzam Damat Lûtfi Paşa'ya:

— Zinhâr gaafil olmanız paşam, dedim; çünkü Karlos Kral, bu mezbûhane teşebbüsünün de netice vermediğini anlayınca mutlaka başka bir hınzırlık düşünecektir. Fikrim oldur ki, benim gaybubetimden faydalanıp Cezâyir'e bir sefer aça!

Lûtfi Paşa bir an düşündü; sonra dedi ki:

KARLOS'UN İHANET TEKLİFİ

— Paşam, Kral Karlos'u benden iyi tanırsın. Bütün hayatın onunla mücadeleyle geçmiştir. Tedbir nedir, Cezâyir nasıl muhafaza olunmak lâzımdır, benden iyi bilirsin. Donanma da elindedir. Ancak tavsiyem budur ki, Kral Karlos'un ihanet teklifine hemen ret cevabı verme, oyalayabildiğin kadar oyala. Bakalım akıbet ne olsa gerek!

Bunun üzerine Karlos'un benimle müzakereden mesul tuttuğu Andrea Doria'ya haber uçurttum. Müphem bir ifadeyle bildirdim ki, kralının tekliflerini müzakereye hazırım. Ancak bu iş İstanbul'da olmaz, padişah haber alır. Elçilerini Cezâyir'deki vekilim ve oğulluğum olan Hasan Bey'e göndersin. Doria kâfiri kim bilir devletime ihanet edeceğimi sanıp ne kadar sevinmiştir!

Hasan'a gereken buyrukları gizlice gönderdim. Karlos Kral'ın elçilerini oyalamasını, bu müddet içinde de ülkeyi büyük ölçüde bir çıkartmaya karşı hazırlamasını yazdım. Bir müddet sonra Karlos Kral'ın elçileri Cezâyir'e geldi. Bunlar Alonso dö Alarkon ve Kaptan Vergara adlı iki İspanyol kâfiri ile Tabip Romeo adlı Türk tebaası bir Yahudi idi. Bir müddet müzakereden sonra Hasan, iki İspanyol kâfirini Cezâyir'den kovdu. Fakat Yahudi'yi Türk tebaası olduğu için tevkif ettirip İstanbul'a gönderdi. Yedikule'ye hapsettirdim. Karlos Kral'ın bu acı tecrübeden sonra artık boş hayallerle oyalanmaması gerekti. Fakat ne kadar olsa Frenk aklı, Türk aklına benzemez. Bu sefer de, sonradan Hasan'ın bana yazdığına göre, Hasan'a Cezâyir Krallığı teklif etmiş. Hatta Hasan'ı ihanete teşvik etmek için Vahran Umumî Valisi Kont Alkodet'i vazifelendirmiş. Alkodet'i tanırdım, gayetle mutaassıp bir İspanyol kâfiri olmakla beraber, hakkaa ki yiğit bir ihtiyardı ve benim oğulluğum ve vekilim olan bu adamın bir krallık tacı için hakanına ve devletine ihanet etmeyeceğini bilirdi. Fakat adamcağız ne yapsın, emir büyük yerden geliyordu. Hasan'a, Kont'u ne şekilde oyalaması icap ettiğini yazdım ve bu hususta Vezîr-i Âzam Paşa ile mutabık kaldım. Hasan, Kont'a demiş ki:

— Benim Cezâyir'i Sultan Süleyman'dan koparacak gücüm mü var sanırsınız ki, bana böyle teklifte bulunursuz? Elbet krallar arasına girmek isterim. Fakat böyle bir şey için bir tek adım attığım takdirde, Cezâyir'deki Türk donanmasının binlerce levendi beni zincire vurup gemiye koyar, İstanbul'a yollarlar. Ancak kralınız Karlos, büyük bir ordu ve donanmayla Cezâyir önüne gelirse, ben şehri müdafaa etmem ve buradaki Türk donanması da mahvolur. Şehri ele geçirdiniz mi, bütün ülke sizin olur!

Kont'un, Doria'nın ve koskoca İspanya Kralı'nın bu zokayı yutacağına doğrusu az ihtimal veriyordum. Fakat gördüm ki, benim ve oğulluğumun ihanet edebileceğini uman bu adamlar, Hasan'ın bu teklifini de ciddiye almak çılgınlığını yapmışlar. Hasan'a, Karlos'u Cezâyir'de mümkün olduğu kadar hırpalamasını, sonradan Donanmay-ı Hümâyûn ile İstanbul'dan gelip bütün kâfir gemilerini deryaya gömeceğimi yazdım. Hemen Cezâyir'e gidemezdim. Çünkü Donanmay-ı Hümâyûn, Batı Akdeniz'de görününce Kral Karlos değil Cezâyir önlerine gelmeye cesaret etmek, korkusundan en muhkem kalesi hangisiyse, ona sığınırdı. İşte Preveze zaferiyle Karlos'un Cezâyir seferi arasında geçen üç yıldan fazla müddet, bu çeşit siyasî maskaralıklarla geçmiştir.

Hakanımız Sultan Süleyman Han, 9. sefer-i hümâyûnlarından İstanbul'a dönerlerken, Karlos Kral da, sahip olduğu Avrupa kıtasının yarısından topladığı kuvvetleri Cezâyir'e çıkarmaya hazırlanıyordu. Cezâyir'i alırsa, Kuzey Afrika'daki Türk hâkimiyetinin temellerinden sarsılacağını biliyordu. Haçlı donanmasında 516 tekne vardı, 274'ü kadırga ve sair cenk teknesiydi. 65 dev galer bilhassa korkunç birer kale gibi derya üzerinde yüzüyordu. Haçlı teknelerine forsalar dışında 12 330 denizci ve 23 900 kara askeri, cem'an 36 230 muharip bindirilmişti. Ayrıca yardımcı sınıflar da vardı. Bizzat Karlos Kral'ın kumandanlık ettiği bu seferin neticesinde Cezâyir'in alınacağından şüphe bile edilmiyordu ve Avrupa'nın en tanınmış amiralleri, generalleri, asılzadeleri, krallarının yanında zafere katılabilmek için büyük arzu göstermişlerdi. İspanyol, Alman, İtalyan, Flaman, Maltız asılzadelerinin en büyükleri, Karlos Kral'ın yanındaydı.

KRAL KARLOS'UN MEKTUBU

Hasan Bey'in 600 Türk levendi ve 2 000 Arap gönüllü atlısı vardı. Donanmasını, imha edilmemesi için, Cezâyir önlerinden hareket ettirmeye mecbur olmuş, tabiatıyla leventlerin çoğu da teknelerine binip gitmişlerdi. Karlos Kral, Cezâyir'e çıktığı gün [*] Hasan Bey'e Türkçe olarak şöyle bir nâme gönderdi:

«Bu gördüğün kuvvete karşı koymaya, değil senin, Gran Senyör'ün bile takatı yetmez. Gözün açık ve zerre kadar aklın varsa, kılıcını çıkar, başına mendil bağla, Cezâyir kalesinin anahtarlarını bana getir. Huzurumda yer öpüp af dilersen, hayatını bağışlarım. Ben, İspanya'nın, Napoli'nin, Sicilya'nın, Holanda'nın, Belçika'nın, Amerika'nın kralı, Almanya'nın imparatoruyum. Senin baban ve efendin olan Barbaros bile Tunus'ta benim önümden pabuçsuz kaçmıştır. Zinhâr bana silâh çekmek gibi bir çılgınlığa kapılmayasın. Yoksa İsa aşkına, senin her parçanı Cezâyir burçlarının birine asarım.»

Oğulluğum Kara Hasan Bey, şöyle cevap verdi: «Kale ve ülke benim değildir ki, sana vereyim. Sultan Süleyman'ın ülkesini sana teslim edip dünya ve âhırette bednâm olamam. Senden de zerre kadar pervâm yoktur. Hayatın, babam Hayreddin Paşa'dan dayak yemekle geçmiştir. Yüce Tanrı elbette bana da zafer verecektir!»

Karlos, yel götürmez askeriyle kaleye taarruza geçti. Ancak daha ilk gün öyle bir mukavemet gördü ki, şaşırdı. Akşama doğru yorgun askerini çadırlara sokup, ertesi sabah taarruzunu yenilemek üzere çekildi. Ey mübarek gece! Ne olacaksa bu gece olacaktı. Ağam Oruç'un binlerce Anadolulu ve Rumelili yoldaşıyla şehit olup toprağına karıştığı Cezâyir, bizde mi kalacaktı, kâfirin eline mi düşecekti? Her şey bu gece belli olacaktı.

---

[*] *20 ekim 1541.*

Kâfirler, ertesi gün Cezâyir'i alacakları fikriyle gemilerinden yüzlerce fıçı şarap getirdiler. İçip eğlendiler ve sızdılar. Cezâyir kalesine sığınmış 600 leventten zerre kadar korkuları yoktu.

Hasan, casuslarını şövalye kılığına bürüyüp, düşman çadırlarına kadar sokmuştu. Bizim leventler içinde İspanyolca'yı ve başka kâfir dillerini ana dili gibi konuşanlar çoktu. Hatta içlerinde on yıldan fazla İspanyol gemilerinde forsalık yapmış olanlar vardı. Bunlar vaziyeti hemen Hasan'a bildirdiler. Oğulluğum, anladı ki, bir şeyler yapılabilirse, bu gece yapılacaktır. Yoksa yarın sabah, iş yaman olur. Leventlerini ve gönüllülerini dağ yolundan geçirtip kâfir ordugâhının arkasına düştü. Ay, bulutların ardına gizlenmişti. Gece kapkaranlıktı. Yağmur başladı ve gittikçe şiddetlendi ve testiden boşalır gibi yağmaya başladı. Nihayet hava fırtınaya çevirdi. Bütün bu alâmetler, Cenâb-ı Hakk'ın, biz mücahit kullarının yanında olduğunu gösteriyordu. Leventlerim, düşmanın burnunun ucuna kadar gelmişti. Fakat düşmanın gözü yalnız gece karanlığından ve fırtınadan dolayı kapalı değildi. Gözlerine Tanrı tarafından gaflet perdesi de çekilmişti. Sarhoş köpekler gibi, çadırlarında sızmışlardı. Nöbetçileri, fırtınanın şiddetinden nöbet yerlerini bırakıp şuraya buraya sığınmışlardı. Hey Ulu Tanrı! Nerelere kaadir değilsin! Bir avuç mücahit kulunu, Karlos kâfirinin yel götürmez ordusuna ve deryayı kaplayan donanmasına karşı muzaffer eder misin? Bu da senin lûtfuna bağlıdır.

«BÜYÜK TÜRK GELMİŞ»

Tanrı, cemal yüzünü göstermeye başladı. Semadan yumurta büyüklüğünde dolular yağıyordu. Çadırına sığınmayan tek kâfir kalmamıştı. Derya cûş-u hurûşa gelmiş, kaynıyordu. Kâfir donanmasında, teknelerini sulara gömdürmemek için büyük bir faaliyet başlamıştı.

Tam gece yarısı Hasan Bey, düşman ordugâhını tarumar etmeye başladı. «İstanbul'dan Barbaros, belki Büyük Türk gelmiş!» diye feryat eden kâfirlerden üç bini, leventlerin palaları altında can verdi. Kâfirler sabaha kadar uyuyamadılar. Bitkin bir halde güneşin doğduğunu gördüler. Ancak yeni gelen gün, haklarında daha hayırlı âkıbetler getirmiyordu. Kral Karlos, asabiyet, tereddüt ve korku içindeydi. Her an Donanmay-ı Hümâyûn ufukta görünür telâşındaydı. Ancak oğulluğum Kara Hasan Bey'in vaziyeti de iyi değildi. Cezâyir halkı, birkaç yıl önce Tunus şehri halkının başına gelenleri hatırlıyor, Türkler'i teslime zorlamak istiyordu. Hangi taraf sebat gösterirse, o taraf kazanacaktı. Kral Karlos, bu sebatı gösteremedi. Gittikçe bozan hava, yabancı topraklarda bulunan kâfirlere, Tanrı'nın bir gazabı gibi görünüyordu.

Karlos Kral, askerine, donanmaya dönmek ve Doria'ya, donanmayı harekete hazır tutmak emrini verdi. Düşmanın mevzilerinden çıkıp sahile yığınlaştığını ve teknelerine binmek için birbirini çiğnediğini gören Hasan, taarruza geçti. Kâfirlerin çekildiğini görüp çılgınlar gibi sevinen Araplar da artık yüreklenmişler, binlercesi, ganimet aşkıyla gönüllü olarak leventlerin arasına karışmıştı. Kâfir askeri, aç, susuz ve yorgundu. Karlos Kral'ın bile, ben deryanın hangi tarafından çıkarım, diye korktuğunu hisseden kâfirlerin mâneviyatı büsbütün bozulmuştu. Düşman, üzerinde bulunduğu araziyi de tanımıyor, birçok hata yapıyordu. Hasan, fırsatı tam zamanında yakaladı. Düşman armadasının yarısından fazlası fırtınadan karaya oturmuştu. Leventler, kâfirleri teker teker bağlamaya yetişemeyip, birbirlerine bağlayıp Cezâyir'e sevk ediyorlardı. Üstelik Karlos Kral'ın bıraktığı bütün topları, cephaneyi ve mühimmatı da onlara taşıttılar.

Bu suretle 20 000 kâfir ya fırtınada boğuldu, ya leventlerin kılıcı altında can verdi, veya esir düştü. Düşman armadasında 4 000 safkan süvari atı vardı. Bunların boğulmayanları, erzakları kaybolan kâfirler tarafından kesilip yenildi. Binlerce akçaya alınamaz çok güzel hayvanlardı. Topların hepsi leventlerin eline geçti. Dehşet içinde kalan düşman, kitle halinde gelip teslim oluyordu. Düşmanın barutu ve silâhları ıslanmış, ateş almıyordu. Zırhlı İspanyol kâfirleri, yağmurdan batak ollan arazide gömülüp kalıyor, adım atamıyorlardı. Cezâyir sahilleri, binlerce arşın boyu, gözün alabildiğine kâfir cesetleri, hayvan leşleri, parçalanmış gemi enkazı ile doluydu. Haçlılar, en küçük ağırlıklarını bile gemilerine bindiremediler. Hepsi leventlerin eline geçti. Cezâyir şehri, bu ganimetten bir kat daha zenginleşti. Generaller, amiraller, dukalar, prens-

XIX. yüzyıldan tipler: (Soldan sağa) pırpırı esnaf, usta, kalyoncu, tulumbacı.

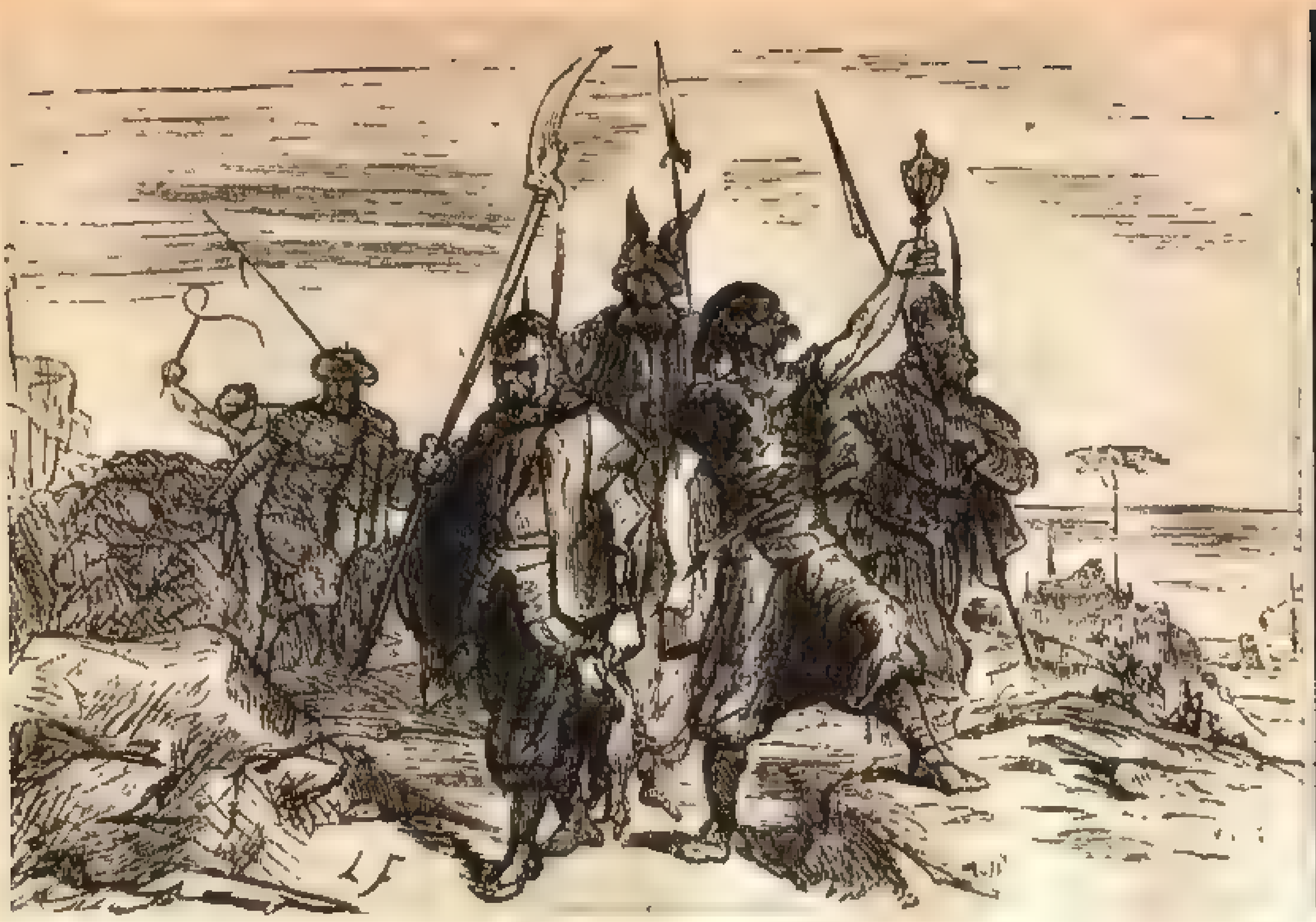

Kral Karlos'un askerleri başarı kazanacaklarını sanıyordu.

ler, kontlar, şövalyeler ve Cezâyir'in fethini görmek için gelen Avrupa saraylarının en asil kadın ve kızları, esir düştü. Doria ile Kortez, güçlükle canlarını kurtardılar. Bu Kortez denen zalim, Yeni Dünya'da yüz binlerce insanı ateşte kızartan gayretle melun bir kâfirdi. Cezâyir'i Yeni Dünya sanıp buraya da musallat olmak istemişti. Vay bir Müslüman ülkesi bu zalimlerin eline geçseydi ne olurdu? Misalini birkaç yıl önce Tunus'ta vermişlerdi.

ATINI YİYEN KRAL!

Doria, Hasan Bey'in leventlerinin üzerine kadırgalardan gülle yağdırıyor, fakat bu, leventleri daha fazla kızdırmaktan başka bir işe yaramıyordu. Haçlı kadırgalarındaki binlerce Müslüman forsa boğuldu. Ancak 1 800'ü, Hasan Bey'in gayretleri neticesinde derya yüzünden toplanıp kurtarıldı. Bizzat Doria'nın bindiği baştarda battı ve Cenevizli kâfir, canını başka bir kadırgaya atarak halâs etti.

Haçlılar'ın vaziyeti, kelimelerle anlatılamayacak derecede kötüydü. Bizzat Karlos Kral, ki Avrupa'nın yarısına sahipti, değerine paha biçilemez atını kestirip afiyetle yedi. Cezâyir'den kaçarken, başındaki tacı fırlatıp deryaya attı. Hakanımız Sultan Süleyman Han'a özenip ordusunun başına geçmek istemişti. Fakat hakanımız gibi asker olarak yetişmiş bir hükümdar değildi. Ömründe tek başına bir orduya kumandanlık etmemişti. Askerlik ve derya ilimlerinin küllî cahiliydi. Karlos Kral, az daha esir düşüyordu. Ancak kendisini koruyan Malta şövalyeleri sayesinde ve Hasan Bey'in askerinin az olması yüzünden kurtulup kaçtı.

Haçlı armada, ancak 13 gün Cezâyir'in bereketli topraklarında kaldı ve mahvolması için 3 gün kâfi geldi. İspanya ve İtalya limanları, Türk kılıç artıkları olan perişan Haçlılar'la dolup taştıkça, bütün Avrupa teessüründen kan ağladı.

Oğulluğum Hasan Bey'e bu büyük zaferinden sonra «Gazi» unvanı verildi. Zaferden az sonra Cezâyir'e geldim. Karlos Kral'ın bu kadar erken geleceğini tahmin etmediğim için gecikmiştim. Muharebe sahalarını gezdim. Hasan'ın rütbesi bahriye sancakbeyi idi. Hakanımızın değil, Vezîr-i Âzam'ın değil, bir vezirin, hatta bir beylerbeyinin değil, bir sancakbeyinin, Avrupa'nın asırlardan beri görmediği en büyük hükümdarı perişan etmesi, bütün tarihte çok tesadüf edilen vakalardan değildir. Bu Karlos Kral, Fransa Kralı Fransuva gibi büyük bir kâfir hükümdarını, birkaç saatlik bir muharebeden sonra esir almış bir hükümdardı.

Sonradan oğulluğum Hasan, Cezâyir önlerinde batan kâfir kadırgalarından 150 top çıkardı. Deryadan çıkarılan bu toplar onarılıp Cezâyir'e getirildi. O kadar fazla esir alınmıştı ki, bunların bir kısmı hediye kabilinden şuna buna dağıtıldı. Esir pazarlarındaki fiatlar büyük ölçüde düştü. Hasan, şevketlû hakanımıza ve bana yollayacağı hediyeleri, 30 kadırgaya doldurup İstanbul'a gönderdi. Cezâyir'den hareketten 21 gün sonra 30 kadırga, İstanbul'a geldi. Birçok Frenk kralını hasedinden çatlatacak bir donanma idi. İstanbul halkı şenlik yaptı. Kadırgaların başında Deli Mehmed Reis vardı.

Mehmed Reis, önce beni ziyaret etti. Elimi öptü. Hatırını sordum. Oğulluğum Hasan'ın nâmesini verdi. Okudum. Mesrûr oldum. Mehmed Reis'in önüne düştüm. Cihan saltanatının eşiği olan Saray-ı Hümâyûn'a geldim. Ardımızdan 30 kaptan ve bir sürü levent geliyor, leventler, hakanımıza sunulacak hediyeleri taşıyorlardı. Hepsi altın sırmalara boğulmuştu.

«TERSANE-İ HÜMÂYÛN'DA ON BİNLERCE İŞÇİ ÇALIŞIYORDU»

Sultan Süleyman Han, benimle beraber yalnız Mehmed Reis'i ve kaptanların ileri gelenlerinden dört, beşini huzuruna kabul buyurdu. Diğerleri dışarıda beklediler. Hasan Bey'in nâmesini hakanımıza verdim. Usul harici olarak bizzat açıp okudular. Yüzleri aydınlandı. Kaptanlara 200 altın, leventlere 100 altın, huzura girenlere hıl'atler verilmesini buyurdu. Hasan'ın forsa olarak gönderdiği 1 000 kâfir bilhassa makbule geçti. Hasan'a beylerbeyilik ve paşalık pâyesi verdi ki, hayatımda oğulluğumun bu saadetini görünce gözlerim yaşardı. Çünkü benim de rütbem beylerbeyi idi.

Cezâyirli leventlerin bir kısmı ilk defa İstanbul'a geliyorlardı. Çoğu Anadolu'nun küçük karyelerinden Cezâyir'e gitmiş çocuklardı. Büyük şehirlerden olan azdı. İstanbul'u görünce şaşırdılar. Boğaziçi'ni ve Hisarlar'ı gezdiler. Tersâne-i Hümâyûn'da on binlerce kişinin yüze yakın gemiyi inşa etmek için karınca gibi kaynaştıklarını görünce, hayretlerinden dilleri tutuldu. Bu derece kudretli bir devletin tebaası oldukları için Tanrı'ya şükürler ettiler. Leventlere çok iyi baktım. Yemeklerinden börek ve baklavayı eksik etmedim. Kaptanlar, İstanbul'un konuksever zenginlerinin konaklarında paşalar gibi ağırlandı. Anadolu'dan levent yazılmak için bir sürü genç gelmişti. Bunlardan denizcilik bilen 300'ünü Cezâyir'e gönderdim. Diğerlerini, denizcilik öğrenmeleri için Tersâne'de alakoydum. 5 parça kadırgayı ağızlarına kadar cephane ve gemi malzemesiyle doldurup Cezâyir'e götürmek üzere Deli Mehmed'e teslim ettim. Mehmed Reis, 35 pâre tekneyle İstanbul'dan ayrıldı. Sultan Süleyman Han Hazretleri, seyir için Sarayburnu'na inmişlerdi. Kadırgalar, bütün toplarını ateşleyerek Cihan Hakanı'nı selâmladılar. 17. günde Cezâyir'e vardılar.

Hakanımız birkaç gün sonra Hasan Paşa'ya 5 kadırga daha gönderdi. Şahsı için de mücevherli kılıç, kavuğuna takması için zafer çelengi, mücevherli saat, tek taşlı yüzük, sancak ve hıl'at yolladı. Bu suretle oğulluğum, resmen «Gazi Kara Hasan Paşa» oldu. Hasan, bana hediye olarak 500 esir göndermişti. Bu kadar adamı ne yapacaktım? Hepsini devlete hibe ettim.

Diğer taraftan Karlos Kral'ın aylarca kiliseden çıkmadığı haberi geldi. Hatta kederinden öldüğü bile şâyi oldu.

Hatıralarıma burada son veriyorum. Bana dinime, devletime ve hakanıma âcizane hizmet etmek için birçok fırsat veren Yüce Tanrı'ya şükürler ederek sözümü bitiriyorum [*].

— SON —

---

[*] *Barbaros Hayreddin Paşa bundan sonra 1543 - 44 Fransa seferine çıkmıştır ki, hatıralarda bu bahis yoktur. 4 temmuz 1546' da 74 yaşlarında İstanbul'da ölmüştür. Beşiktaş'taki türbesi, yüzyıllar boyunca, Türk Donanması'nın her seferine hareketinde yüzlerce topla selâmlanmıştır. Bugün de her yıl Preveze'nin yıl dönümü gününde millî ve askerî tören yapılmaktadır. Hamidiye kahramanı Rauf Orbay'ın bile: «Şüphe yok ki ben, Barbaros'un dümen neferi olamam» demesi, Türk milletinin büyük denizciye karşı duyduğu hislerin derecesini gösterir. Hayat Tarih Mecmuası, GAZAVÂT-I HAYREDDİN PAŞA'yı geniş okuyucu kitlesine bugünün diliyle sunduğu için bahtiyardır. Eserin ilmî bir edisyonunu yapmak, tarihçilerimize düşen ve tez zamanda başarılması icap eden bir iştir. Arapça'ya, Macarca'ya, İtalyanca'ya, İspanyolca'ya ve Fransızca'ya çevrilen bu eserin Türkçe metninin günümüze kadar basılmamış olması, hayret ve teessürle kaydedilecek bir şeydir.*

Çağlar Boyunca Türk Bayrağı

Yazan: ERTAN ÜNAL

ELİMİZDE mevcut kaynaklara göre, bayrak kelimesi çok eski çağlardan beri mevcuttur. Kelimenin ilk şeklinin «Batrak» olduğu Dîvânu Lûgaati't-Türk' ten anlaşılmaktadır. Batrak bu eserde, «Ucuna bir ipek parçası takılan ve savaşlarda kullanılan mızrak» şeklinde izah olunmaktadır.

O çağlarda ünlü savaşçılar, taşıdıkları mızrağın ucuna «yak» denen yaban öküzü ve at kılından, ya da ipekli kumaştan bir alâmet, bir işaret takarlardı. Her savaşçının kendisine has bir işareti vardı ve onunla tanınırdı. Ancak sonraları savaşçılar kendi alâmetleri yerine kabilelerinin, ya da birliklerinin alâmetlerini takmaya başladılar. İşte bayrak kavramı böyle doğdu.

Gene aynı eserden alınan aşağıdaki şiirde XI. asırda Oğuz Türkleri'nin bayrak kelimesini kullandıkları anlaşılmaktadır.

«Ağdı Kızıl Bayrak
Toğdı kara toprak
Yetşü gelip «uğrak»
Tokşip anın giçtimiz»

Şiirde, kızıl bayrak, yükseldiği zaman kara toprağı havalandıran ve bütün bir savaşçı topluluğunu arkasından sürükleyen bir kudret, bir alâmet olarak ifade olunmaktadır. XI. asırda Oğuz Türkleri'nin kızıl renkli bir bayrağı vardı ve ona bugün de olduğu gibi bayrak deniyordu. Bu örnek, kelimenin hiç bir değişiklik geçirmeden zamanımıza kadar geldiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Çağatay lûgatinde bayrak «baydak» şeklinde zikredilir. Bu kelime de Âzerî lehçesinde bayrak karşılığını taşımaktadır.

Bütün bu örneklerden anlaşılacağı veçhile bayrak kelimesi çok eskidir ve hiç bir değişikliğe uğramadan zamanımıza kadar gelmiştir. Bayrak sözü önceleri, sadece savaşçıların, savaşlarda taşıdığı mızrağın adıyken, devlet teşkilâtları kuvvetlendikçe devletin, milletin ve millî varlığın timsali olmuştur.

Kullanılan ilk bayrakların çoğunlukla kırmızı renkli olduğunu biliyoruz. Kırgızlar'ın «Manas» destanında bayrak, «kızıl» renkli olarak tasvir edilmektedir. Keza, Şamanlık devrinde ruhların şerefine dikilen bayraklar da aynı rengi taşımaktadır. Ancak, bu ilk bayrakların şekilleri pek bilinememektedir.

İSLÂM'DAN EVVEL TÜRK BAYRAĞI

Türkler, eskiden beri bayrağa büyük önem vermiştir. Birçok kelime zamanla kaybolup yerini Arap ve Fars kelimelerine bıraktığı halde, bayrak sözü benliğinden hiç bir şey kaybetmeden zamanımıza kadar gelmiştir.

İslâm'ın doğuşundan evvel mevcut olan muhtelif Türk devletlerinin bayrakları hakkında elimizde kesin ve yeterli bilgi yoktur. O çağlarda yazılan eserlerin de bu konuda verdiği bilgi yetersizdir. Ancak o sıralarda Türkler'le sıkı siyasî ve iktisadî bağlar kurmuş olan muhtelif devletlerin bayrakları bize Türkler'in de çeşitli bayraklara malik olduğu intibaını vermektedir.

Hun İmparatorluğu'nun çeşitli tuğ ve bayrakları mevcuttu. Ancak bunların şekilleri bugüne kadar çözülememiş meçhuller arasında kalmıştır. Bazı tarihler Attila'nın üzerinde başı taçlı, bir tuğrul kuşu resmi bulunan bayrağı olduğunu yazar.

Asya Hunları'nda hükümdarların altından yapılmış kurt başlı bayrakları bulunduğu ve hâkimiyeti altında bulunurken isyan eden devletlere bu bayrağı gönderdiği de bugün bilinen gerçekler arasındadır.

Aynı çağlarda hüküm süren Kırgızlar'ın kırmızı renkli bir bayrağı vardı. Diğer Türk halklarından İdil ve Tuna Bulgarları, at kuyruğundan yapılmış tuğlar kullanırdı. Ancak daha sonraları bunların yerini bayraklar aldı.

Peçenek Türkleri'nin de çeşitli bayrakları vardı. Bazı tarihçiler bu bayrakların çoğunlukla Osmanlı devrindeki yeniçeri bayraklarına benzediğini ileri sürerlerse de bu iddiaları ispatlayacak deliller bulunamamıştır.

Bugün bile tarihçiler arasında münakaşa mevzuu olan bir hususu burada kaydetmekte fayda görüyoruz. Firdevsî Şehnâme'sinde Türk - İran savaşlarından bahsederken, Saka Türkleri'nin hükümdarı Alp Er Tunga'nın bayrağının siyah renkli olduğunu zikreder ve bu bayrağın üstünde kurt, ejderha, kaplan, arslan gibi türlü şekiller bulunduğunu açıklar. Ancak bu malûmatın doğruluğu bugüne kadar tespit edilememiştir. Bir kısım tarihçiler, Firdevsî'nin kendi yaşadığı devrin bayraklarını, Saka Türkleri'nin bayraklarıymış gibi gösterdiğini kaydeder.

İSLÂM'DAN SONRA TÜRK BAYRAĞI

Türkler, İslâm dinini kabul ettikten sonra da kendi ananelerine sadık kalmasını bildiler. Esasen, Arap kabileleri İslâm'dan evvel de bayrak kullanırlardı. O çağlarda hükümdara, kumandana ve askerî kıtalara ait çeşitli bayraklardan başka büyük şehirlerdeki esnaf teşekkülleri-

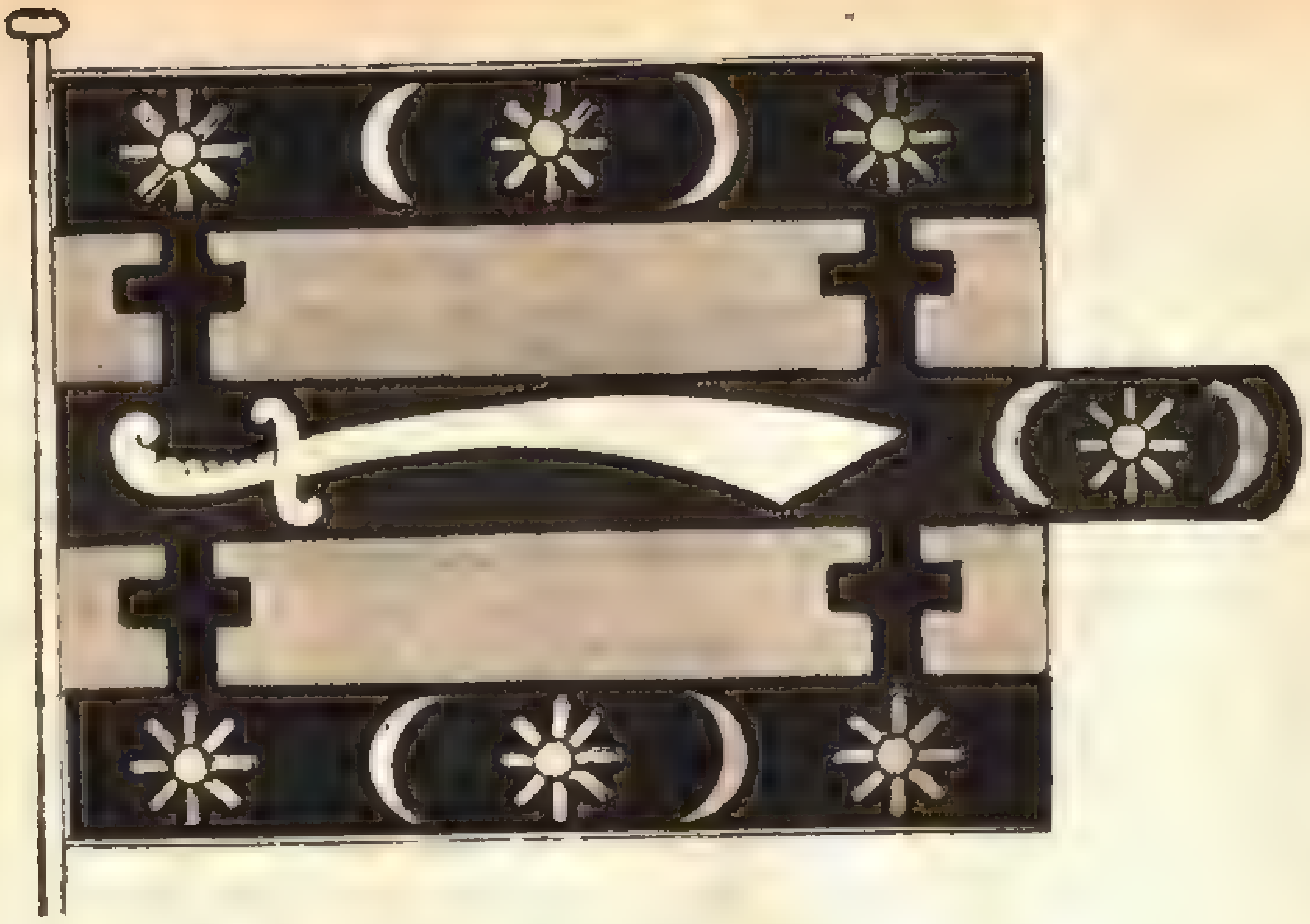

Bir Moğol bayrağı.

nin de bayrakları vardı.

Hazret-i Muhammed'in, Hicret'in birinci yılında bir mızrağın ucuna düz ve ak renkli bir kumaş takarak bayrak olarak kullandığını biliyoruz. «Livây-ı Beyzâ» adı verilen bu ak bayrak, Hayber savaşına kadar kullanılmış, ondan sonra ise siyah renkli büyük bir bayrak, alâmet olarak alınmıştı. Buna da «Râyet» adı verilmişti.

Emevîler ve Abbasîler zamanında bu bayraklar türlü renkler almaya başladı. Emevîler beyaz, Abbasîler ise siyah bayrak kullanıyorlardı. Bu bayraklar üzerinde hükümdarın unvan ve alâmetleri de işleniyordu.

İlk Müslüman Türk devletlerinden olan Gazneliler de siyah renkli bayrak kullanmışlardır. Abbasîler ile geniş temaslarda bulunan Gazneliler'in onların tesiri altında kalarak bayraklarına siyah rengi seçmiş olmaları, yakın bir ihtimaldir. Bu bayraklar üzerine kumandanların ve hükümdarların isimleri yazılır, ayrıca ay ve arslan şekillerine de yer verilirdi.

Karahanlılar'ın bayrağı hakkında bilgimiz çok azdır. Dîvânu Lûgaati't-Türk'te Karahanlılar'ın çeşitli tuğları bulunduğu zikredilir. İlk defa bu devirde devlet bayrağı «Al» adı verilen turuncu kumaştan yapılmıştır. Ancak bundan sonra kırmızı bayrakların kullanıldığı mevcut kaynaklardan anlaşılmaktadır.

Selçuklular'da, Büyük Selçuklu İmparatorluğu kurulmadan evvel her kabilenin kendisine has bayrakları mevcuttu. Siyah renkli bu bayraklar üzerinde kabile reislerinin alâmetleri yer alıyordu. Ancak devletin kurulmasından sonra hâkimiyet sembolü olarak bir tek bayrak kullanılmaya başlandı. Bu bayrağın üzerinde ok ve yayın yer aldığı ileri sürülmekteyse de, bu, katiyetle tespit edilememiştir. Ancak bulunan bazı Selçuklu paralarında görülen ve daha sonraları da fermanlarda tuğra olarak kullanılan ok ve yay bu iddiayı kuvvetlendirmektedir.

Daha sonraları Anadolu Selçukluları da siyah bayrak kullandılar. Orduda ayrıca sarı ve kırmızı renkli bayraklar da kullanılıyordu. Bunların üzerine hükümdarın unvan ve alâmetleri yazılıyor ve öldüğü zaman bayrağı da türbesine konuyordu.

Orduda kullanılan bayraklar arasında üzerinde ejderha resmi olanlar da vardı. Bu da Selçuklular'da eski Türkler'den kalma bir ananenin (bazı hayvanları uğurlu saymak) devam ettiğini göstermektedir. Bayrağın üzerine altın olduğu tahmin edilen bir madenden hilâl şekli konuyordu.

Eyyûbîler, Fâtımî ve Selçuklu ananelerinin tesiri altında kaldıklarından, bayraklarına renk olarak sarıyı seçmişlerdir. Bunun üzerinde diğer Müslüman Türk devletlerinde görüldüğü gibi hükümdarın adı bulunurdu. Batı kaynakları daha sonra bu bayraklarda hilâl kullanıldığını zikreder. Gerçekten de Haçlı seferleri sırasında kaleme alınmış eserler Hıristiyanların haç işaretine karşı, Eyyûbîler'in hilâlli bir bayrak kullandığını belirtir.

Memlûk mparatorluğu'nda da sarı bayrak devam etmiştir. O devirde bayrakların çok kıymetli taşlar ve mücevherlerle süslenmeye başladığını görüyoruz. Gene Eyyûbîler'de olduğu gibi bayrakların tepesinde hilâl bulunuyor, bu hilâl altın veya gümüş gibi değerli bir madenden yapılıyordu. Bunun dışında üzerine zafer ayetleri işlenmiş, orduda kullanılan yüzden fazla bayrak vardı. Memlûk'ların baş şehri olan Şam'da sarı zemin üzerine beyaz hilâlli bir bayrak kullanıldığı ele geçen vesikalardan öğrenilmiştir.

Moğollar'da önceleri eski Türkler'de olduğu gibi yak kuyruğundan yapılmış tuğlar kullanılırdı. Bu tuğ dokuz perçemliydi. Perçem sayısının dokuz olmasına sebep, bu rakamın Türkler arasında uğurlu sayılmasıdır. Bu ananenin izlerine de daha sonraki devirlerde rastlanmıştır. Bazı kaynaklarda Cengiz'in bayrağının beyaz zemin üzerine siyah bir hilâl olduğu zikredilir. Ancak bunun ne dereceye kadar doğru olduğunu tespit etmek mümkün olmamıştır. Bugün tarihçilerden bazıları bu bayrağın varlığını kabul, bazıları da reddetmektedir. Ancak Cengiz devrinde hilâlsiz, beyaz bir bayrak kullanıldığı katiyetle bilinmektedir.

Timurlular'da çok çeşitli bayraklar vardı. Timur, hükümdarlık alâmeti olarak beyaz bayraktan başka sarı, kırmızı ve mor renkte bayraklar kullanmıştır. Bu bayraklardan Timur'un meşhur Anadolu seferini yazan eserlerde bahsedilmektedir. Gene bu kaynaklar Timur'un bayrağında şahsına ait bir damga olan üç küçük yuvarlağın bulunduğunu zikretmektedir. Bayrakların tepesinde ise madenî hilâller bulunmaktadır.

Karakoyunlular ile Akkoyunlular'ın bayraklarında birer kara ve ak koyun bulunmaktaydı. Karakoyunlu hükümetinin bayrağı beyaz zemin üzerine kara bir koyun resmi taşıyordu ve bu koyun, devlete ismini vermişti. Akkoyunlular ise beyaz üzerine, gene aynı renkli bir koyun resmi bulunan bayrak kullanırlardı. Bunlardan başka orduda kullanılan ve üzerlerine zafer ayetleri işlenmiş bayraklar da vardı.

XII. asırda Anadolu'da kurulmaya başlanan Anadolu beyliklerinin bayrakları hakkındaki bilgimiz azdır.

Aydınoğulları'nın yeşil bayrak, Sinop ve civarında kurulmuş bulunan Candaroğulları'nın kırmızı renkli ve sarı aylı bir bayrak kullandıklarını biliyoruz.

Keza, Tekeoğulları'nın beyaz zemin üzerinde altı köşeli yıldızı bulunan bir bayrağı vardı. Menteşeoğulları'nın ise elinde bayrak tutan bir arslan resmini ihtiva eden bayrak kullandıkları, bazı eserlerde zikredilmektedir. Bu bayrağın üzerinde bütün ortaçağ ve İslâm devletlerinde beylerin isim ve lakapları yazılıydı.

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA BAYRAK

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk bayrak ve sancakları hakkında bugün elimizde kesin bilgi yoktur. Ancak, daha sonraki devirlerde yazılmış bazı eserlerde Osmanlılar'ın ilk bayrağının beyaz renkli olduğu kaydedilir.

Âşıkpaşazâde tarihi de Sultanhisarı'nı fetheden Osman Bey'e Selçuklu hükümdarı tarafından bir bayrak gönderildiğini ve daha sonraları bu bayrağın kullanıldığını yazmaktaysa da bayrağın şekil ve rengi hakkında bilgi vermemektedir.

Neşrî, tarihinde aynı şeyleri yazar ve bayrağın beyaz renkli olduğunu zikreder. XIV. asırda Osmanlılar'da kırmızı renkli bayrağın kullanıldığını Âşıkpaşazâde'nin şu satırlarından okuyoruz:

«Alaşehrin kızıl eflatisini sancak ederlerdi, hıl'at anı giydirirlerdi.»

Daha sonraları Osmanlı İmparatorluğu'nda çeşitli bayraklar kullanılmaya başlandı.

Hükümdara ait bayraktan başka devlet ricalinin, beylerbeyi ve sancak beylerinin,

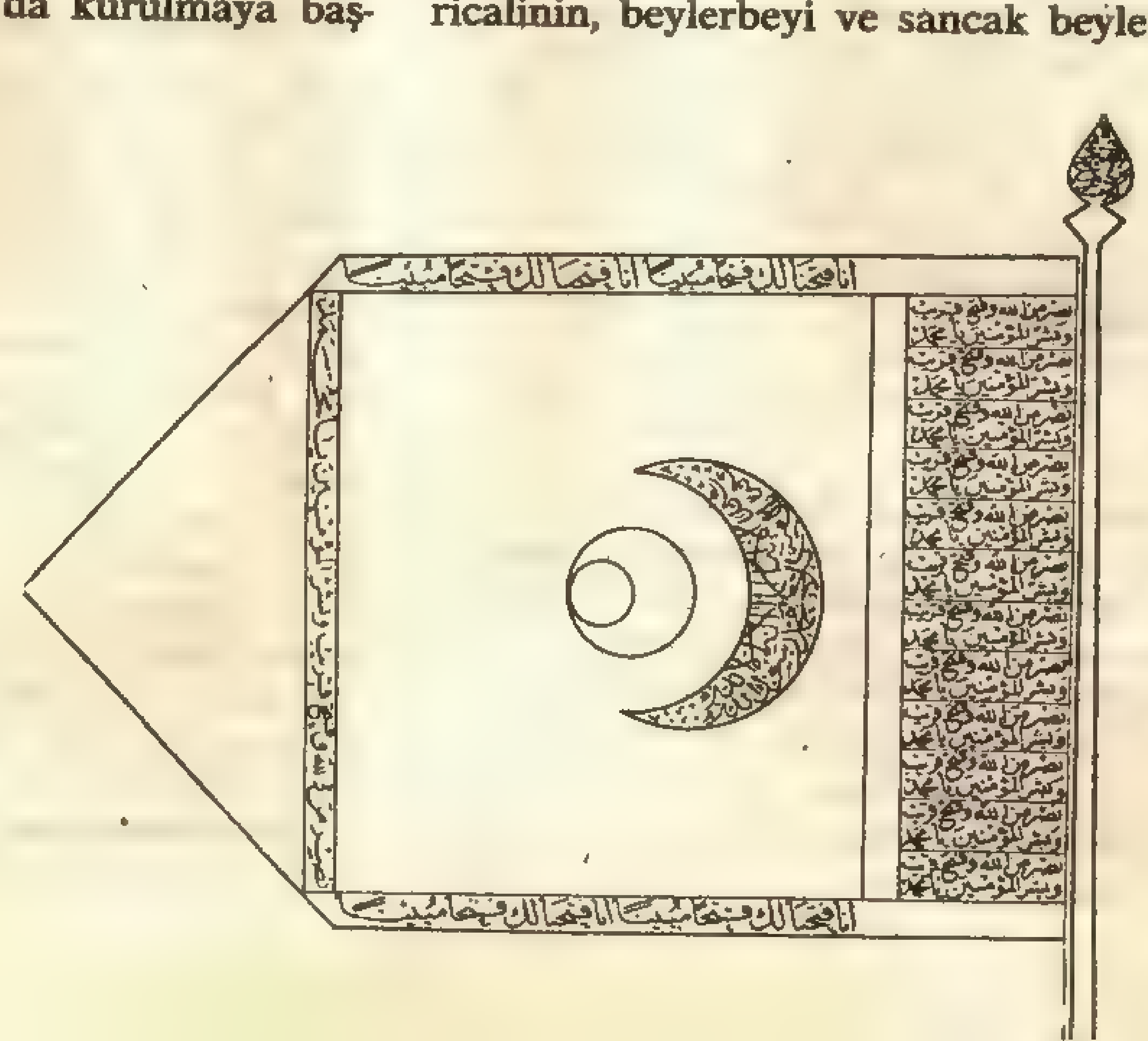

Osmanlı İmparatorluğunda kullanılan bayraklardan: Ak Sancak (Topkapı Sarayı müzesinde).

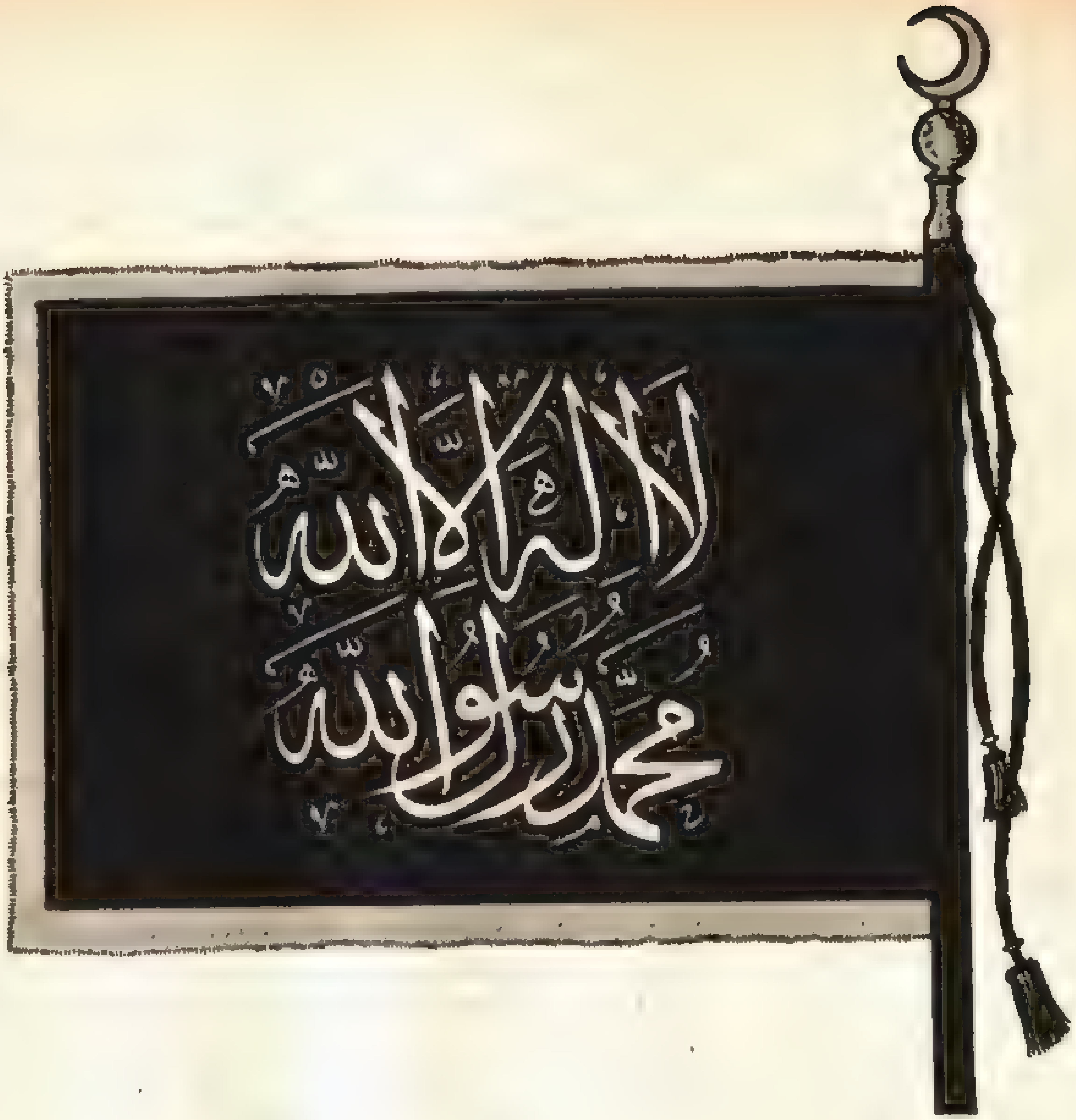

V. Mehmed devrinde kullanılan alay sancaklarından birinin, bir yüzü.

donanma kumandanlarının kendilerine has bayrakları olurdu. Yeniçeri ocaklarının da çeşitli bayrakları vardı. Yeniçeri bayrağı, yarısı yeşil, yarısı kırmızı renkli olup, ortasında sarı sırma ile işlenmiş, bir zülfikar bulunuyordu.

Topçu ocağının bayrağı kırmızıydı ve bir top resmini ihtiva ederdi. Humbaracıların bayrağında gene aynı zemin üzerinde bugünkü havana benzeyen bir şekil yer alıyordu.

Silâhtar bölüğünde sarı, sipahi bölüğünde ise kırmızı renkli, üzerlerinde ikişer beyaz hilâl bulunan bayraklar vardı. Kapıkulu ve eyalet askerlerinin kullandıkları bayraklar da değişikti.

Kapıkulu süvarisinin mızraklarının ucunda, yarısı kırmızı, yarısı yeşil, uç tarafı yırtmaçlı bir bayrak mevcuttu.

Dursun Bey, tarihinde, Fatih devrinde kırmızı bayrak kullanıldığını şu şiiri ile açıklar:

«Eğer görse Gazi Umur Bey
Deye olmaya bu donanmadan yek
Mavnalar, kadırgalar bu üzere
Sanasın dağlar yürür su üzere
Cüdadan herbiri ol neyistan
Kızıl bayraklardan bir gülistan.»

Beyaz sancağın sadece padişaha ait olduğunu ve Fâtih'ten sonra II. Bâyezid, I. Selim zamanında da devam ettiğini mevcut kaynaklar yazar. Yavuz Selim'den sonra, Osmanlı soyuna geçtiği ileri sürülen mukaddes dinî bayrak da kullanılmaya başlandı. Kanunî devrinde bu bayraklara ilâveten yeşil ve siyah renkli bayraklar da kullanıldı.

Esasen yeşil renk Osmanlılar'da eskiden beri mevcuttu. Çaldıran savaşında yeşil bayrak kullanıldığını Lûtfi Paşa tarihinde okuyoruz. Kanunî zamanında, Kapıkulu ocaklarında bu renk bayrakların kullanıldığı bilinir.

Fakat yeşil renk, donanmada, sancaklarda daha çok kullanılmıştır. Barbaros'un zülfikarlı bayrağının rengi yeşildir. Keza, Rumeli süvarilerinin de akılna giderken yeşil bayrak çektiklerini Evliya Çelebi kaydeder.

Bugün Topkapı ve Deniz Müzesi'nde yüzden fazla bayrak ve sancak mevcuttur. Umumiyetle beyaz, kırmızı ve yeşil olan bu bayraklardan bazılarında hilâl, bazılarında zülfikar, ay ve yıldız şekilleri bulunmaktaysa da bayrakların kime ve hangi devirlere ait olduğu —çoğunlukla— bilinmemektedir. Ancak bunlar arasında bulunan hilâlli, güneşli ve yıldızlı bayraklar bize bu şekillerin Osmanlı İmparatorluğunda kullanıldığını katiyetle göstermektedir.

Fevzi Kurdoğlu, «Bayrağımız» adlı eserinde muhtelif müzelerde bulunan bayraklarımızı inceledikten sonra Osmanlı hükümdarlarının kara, ak, yeşil ve kırmızı olmak üzere dört renkli bayrak kullandıklarını belirtir. Yazara göre bayraklar şu şekilde tasnif edilmiştir:

Kara Bayrak: Hz. Muhammed'in Râyet denen bayrağına benzeyen bayraklardır.

Ak Bayraklar: Beyaz renkli olup üzerlerinde çeşitli ayetler bulunmaktadır.

Yeşil Bayraklar: Bu bayraklar, kaynaklarını dinî düşüncelerden alır ve üzerinde hilâl ve şualı güneş motifleri ile birlikte Kelime-i Şahadet, Sûre-i Fetih'ten parçalar bulunur.

Kırmızı Bayraklar: Bu bayrakların üzerinde zülfikar, güneş ve ay vardır.

Doğruluğuna inandığımız bu tasnifi buraya alırken, hakkında herhangi bir iddia ileri sürmekten kaçınıyoruz. Fevzi Kurdoğlu'nun tasnifi elde mevcut bayraklara dayandığı için gerçektir. Ancak o da hangi bayrakların, hangi devirlerde kullanıldığını bildirmediği için tetkiki, umumî bir tasnif olmaktan ileri gidememektedir.

I. Mahmud'dan sonra donanmamızda özellikle yeşil renkli sancaklar kullanılması dikkati çekmektedir. Bu sancakların üzerinde üç hilâl bulunduğu ve bazılarının da zülfikar resmini ihtiva ettiği bilinmektedir.

Bayrak, ıslahatçı bir padişah olan III. Selim devrinde yeniden ele alınmıştır. O zamana kadar bayraklarda muhtelif şekiller kullanılırken sekiz köşeli bir yıldız ilâve edilmiştir.

III. Selim'in bayraklarda yaptığı ıslahat, bu kadarla kalmamış, muhtelif yerlerde kullanılmak üzere yeni bayraklar ihdas edilmiştir. Ticaret limanlarına, Karadeniz ve Akdeniz tüccarlarına has bayraklar gene bu devirde kullanılmaya başlanmıştır. Meselâ Akdeniz'de sefer yapan tüccarların kalyonlarında alt alta üç renkten mavi, sarı, kırmızı müteşekkil bir bayrak kullanıldığı bilinmektedir. Keza limanlara ait bayraklar arasında İstanbul limanı üç hilâlli yeşil bayrağı ile hemen dikkati çekmektedir. Trablusgarp Beylerbeyi'nin bayrağı da aynıdır. Bu meyanda hükümdara ait taht gemisine çekilen sancak, kırmızı renkliydi ve üzerinde Selim'in tuğrası yer alıyordu.

II. Mahmud devrinde de ay yıldızlı al bayrak kullanılmıştı. Ancak yeniçeri ocağının kaldırılması ile bunlara ait bayraklar da kullanılmamaya başlanmıştır. Bir ara, yeniçerileri hatırlattığı için bayrak kelimesinin kullanılması da yasak edilmiş ve yerine sancak kullanılmıştır. Ayrıca bu devirde II. Mahmud tarafından kurulan «Aşâkir-i Mansure-i Muhammediye» askerleri, Peygamber'in bayrağından örnek alınarak yapılmış, siyah bayrak kullanmıştır.

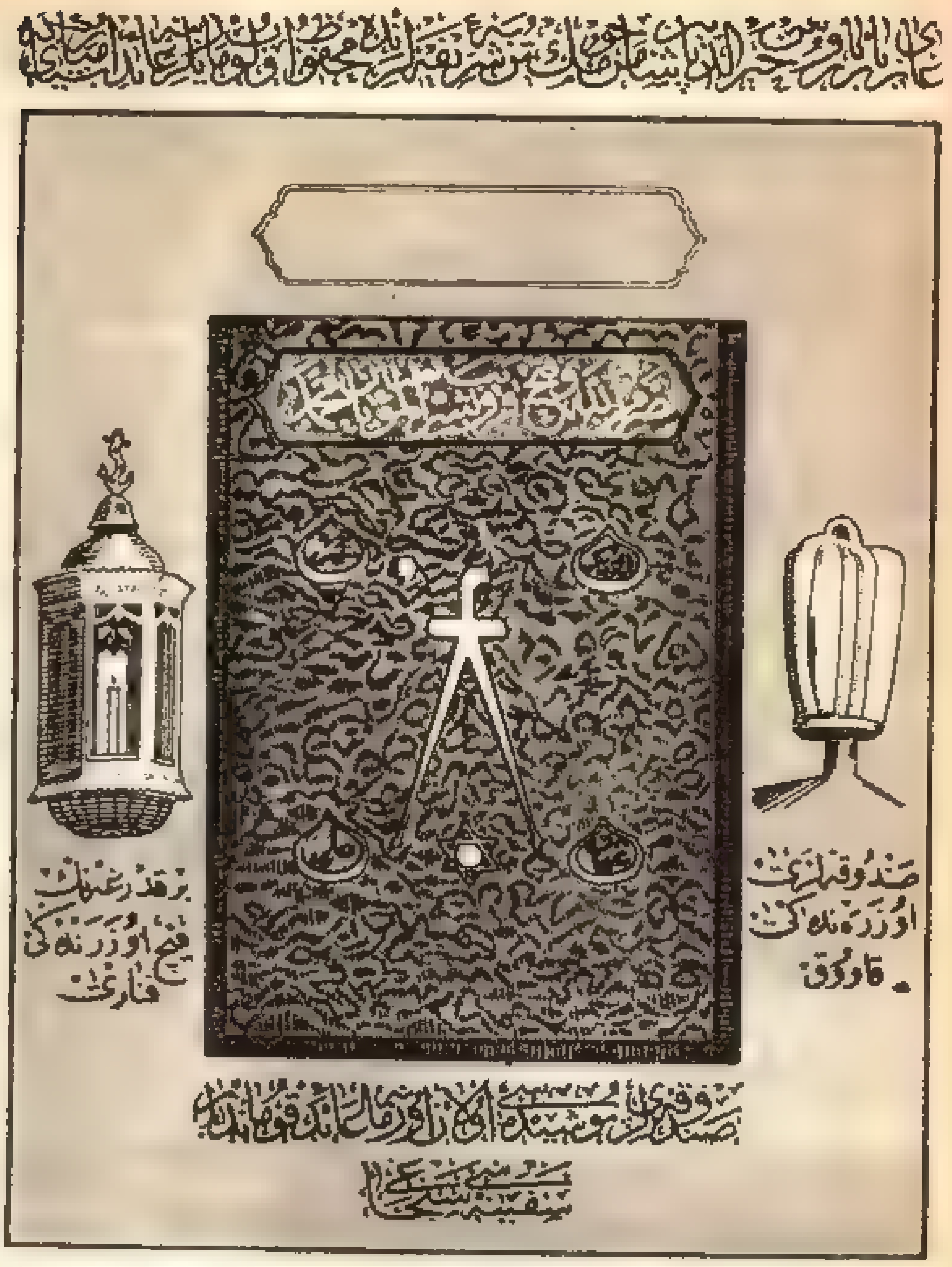

Barbaros Hayreddin Paşa'nın sancağı.

Abdülmecid devrinde gene aynı bayrak kullanıldı. 1840 yılında basılmış bir albümde bulunan bayraklar umumiyetle kırmızı renklidir ve ay yıldızı ihtiva etmektedir. Yeşil renk bu devirde çoğunlukla hacı gemileri için kullanılmıştır. Bayrak, millî bayrağın aynı olup, yalnız rengi değişikti. Gene bu devirde kullanılan ve Osmanlı hanedanını temsil eden bayrak, koyu vişne renkliydi ve ortasında içi boş sekiz köşeli bir güneş bulunuyordu.

Ancak gene bu yıllarda basılan altın ve gümüş paralarda sekiz köşelisi yerine, beş köşeli yıldız kullanılmaya başlanmıştır. Bu değişikliğin, daha sonra bayrağa da intikal ettiğini görüyoruz. Bu suretle bugünkü Türk bayrağı, katî şeklini (yani ay ve beş köşeli yıldız) Abdülmecid'in son zamanlarında almıştır.

Meşrutiyet devrinde de bayrak şeklini muhafaza etmiş, ancak donanmaya ait sancaklarda bazı değişiklikler yapılmıştır.

Cumhuriyetten sonra saltanat bayrağı, halifeliğin ilgasından sonra da halifelik bayrağı kaldırıldı. Millî bayrak ise devamlı olarak kullanılıyordu.

29 mayıs 1936 tarihinde kabul edilen Türk Bayrağı Kanunu ve 1937 yılında yürürlüğe giren Bayrak Kararnamesi ile Türk Bayrağı en son ve en güzel şeklini aldı.

80 Yıl

İlk Türk Denizaltısı Önce Ismarlanmıştı

YAZAN: VURAL SÖZER

İNSANOĞLUNUN aklı ermeye başladığı çağlarda, niçinlerini, nedenlerini çözmeye çalıştığı meselelerin başında deniz geliyordu. Bu, ucu bucağı görünmeyen su, acaba nerelere kadar uzanıyordu? Ötesinde neler vardı? Neden bir durgunlaşıyor, bir azıyordu? Ağaç gövdeleri batmıyor, üzerine binildiği takdirde insanı pekâlâ taşıyabiliyordu. Öyleyse, batmayan şeylere binip, ucunu bucağını aramaya çıkabilirlerdi. İlkel salları, sandalları yaptılar. Çok geçmeden de o salları, o sandalları yürütecek küreği, yelkeni, dümeni icat ettiler.

DENİZALTILARIN TARİHÇESİ

İnsanoğlunun denizin altıyla ilgilenmesi ise Büyük İskender'den önceki devirlere uzanır. Evet, denizlere oldukça hâkim olan insanların zihnini yeni sualler kurcalamaya başlamıştı. Acaba denizin derinliklerinde neler vardı? Oraya inmek için ne yapmak lâzımdı? Denizaltıcılık tarihiyle uğraşanlar, rivayete dayanarak ilk denizaltı çalışmalarının Büyük İskender zamanında yapıldığını, hattâ, Makedonyalı kumandanın inşa ettirdiği bir tekneyle bizzat daldığını kaydediyorlar.

Milâttan sonra 1150 yılında Akkâ'nın muhasarasında su altında giden bir cihazdan faydalanılarak şehre girildiğini Arap tarihçisi Bahaeddin söylüyor.

Leonardo da Vinci de denizaltıya merak saranlardan. 1500 yılında, bu ünlü mucit ve sanat adamının kendi yaptığı bir botla daldığı gene söylentiler arasında. 1538 yılında İspanya'nın Toledo şehri suyun altından gidilip gidilemeyeceği çalışmalarına sahne oluyor. 1580'de İngiliz deniz subayı William Bourne aynı uğurda çalışıyor. Tahta üzerine deri kaplamak suretiyle yaptığı botla dalmaya uğraşıyor. Fakat sonuç başarısız. 1605'te Magnus Pegelius denizin altıyla meşgul. Yaptığı bot, deniz altı denemelerinde ümit veriyor. Tatlı su altı tecrübelerinde ise ümitler botla birlikte batıp gidiyor. 15 yıl sonra Holandalı fizikçi Cornelius van Drebel, Thames nehrinde aynı denemeler peşinde. Magnus Pegelius'unkine benzer botu on beş kademe kadar iniyor. Sonrası karanlık. Debon 1653'te, Denis Pepin 1689'da botlarının içinde, denizin derinliklerine inmeye çalışıyorlar. Sonuç gene karanlık. XVIII. yüzyılda bu yolun yolcuları daha çok. Patentler alınıyor, fakat netice alınamıyor. Kayıtlara göre 1747'deki çalışmalar bugünkü denizaltı gemilerinin esasını teşkil eden sisteme en yakını. Hayvan derilerinin içine su alınarak dalış sağlanıyor, sonra bu deri torbalar sıkılmak suretiyle su boşaltılarak satha çıkılıyor. Fakat bu denemeleri kimin yaptığı meçhul.

1719 yılı Istanbul'u da bir su altı gösterisine sahne oluyor. III. Sultan Ahmed, şehzadelerini sünnet ettirmiştir. Payitaht günlerce, gecelerce düğün yapmaktadır. Tersane Mimarı İbrahim Efendi padişahın büyük takdirini kazanan bir gösteri düzenliyor. Tersane bahçesine çadırını kurmuş olan Üçüncü Ahmed, maiyeti ve bütün davetlileriyle, Haliç'in sularında, üç

Son model bir denizaltımız dalış sırasında. Köşede, ilk denizaltılarımızdan biri...

İkinci İnönü denizaltı gemisi yeni alındığı sırada.

çifte piyadeye muadil uzunlukta bir timsahın önlerine gelişini, Haliç'in suları altında kayboluşunu, sonra tekrar su yüzünde belirişini ve timsahın ağzından başlarındaki pilâv ve zerde tepsileriyle dışarıya beş kişinin çıkışını seyrediyorlar. Suyun altında yüzen bu timsahı Mimar İbrahim Efendi yapmıştır. Bu akıl almaz bir hünerdir. Levnî'nin minyatürleriyle resimlenmiş olan **Sûrnâmesi**'nde meşhur şair Seyyid Vehbî bu gösteriyi anlatmaktadır.

1774-1776 yılları arasında Amerika'da David Bushnell, Kaplumbağa adını verdiği denizaltısının tecrübelerini yapıyor. Bir kişi tarafından idare edilen gemi el ile çalıştırılan mekanizması sayesinde hareket etmektedir. Maksat, düşman gemisine dipten dokularak tekneye saatli infilâk maddesi yerleştirmek. Amerika ihtilâlinde bu gemiler kullanılmak isteniyor. Fakat harp tekneleri bakır kaplı olduğundan arzulanan sonuç elde edilemiyor. H. M. S. Eagle'ın teknesini limandan uzaklaştırmak Kaplumbağa'nın başarısı olarak bugün zikredilmekte.

Robert Fulton da denizin altıyla ilgileniyor. 6,5 m. boyunda, el ile idare edilen teknesine Nautilus adını veriyor. 1801'de yapılan deneme dalışlarını Napoléon seyrediyor. Fakat, Fransa ve İngiltere hükümetleri gemiye önem vermiyor. Fulton, Amerika'ya gidiyor. Bu defa 24 m. boyunda bir tekne yapıyor. Waterloo savaşının başladığı gün denize indiriyor. Yalnız, ömrü vefa etmiyor, geminin gerçekleşmesi yarıda kalıyor.

1849'da denizaltıcılık alanında William Bauer çıkıyor ve Plongeur Marine adını verdiği botu Kiel'de denize indiriyor. Saçtan yapılmış, üç kişilik mürettebatı olan bu gemide mayınları ateşlemek için pillerden faydalanılıyor. Elektrik ilk defa Plongeur Marine ile deniz altına inmiş oluyor.

Amerika iç savaşlarında Güneyliler'in David Bushnell'in adına izafeten kullandıkları David tipi denizaltılardan biri tarihte ilk defa bir gemiyi batırıyor. Pervaneye bağlı şaftı sekiz kişi tarafından el ile çevrilen, bir kişi tarafından da idare olunan Horace L. Hunley adındaki bu gemi, 14 şubat 1864'te Charleston limanını ablukaya alan Kuzey donanmasından Housatonic korvetini batırıyor.

1875'te John P. Holland, suyun üzerinde istim, su altında batarya ile hareket eden Plunger adlı gemisini yapıyor. 1900'de Amerikan bahriyesine ilk defa katılan Guner denizaltısı Holland'ın geliştirdiği gemidir.

1881'de Fransız mühendis Goubet'nin yaptığı tekne ise deniz altında akümülâtörle hareket eden ilk gemidir. Gemiyi Brezilya hükümeti satın alıyor.

1885'te Campbell ve Ash'ın Tilbury'de denize indirdikleri Nautilus isimli denizaltının su geçmeyen bölmesinden bir dalgıç çıkabiliyor ve tekrar gemiye dönebiliyordu.

1887'de İspanyol mühendis Isaac Peral, kendi adını verdiği denizaltısını, 1888'de mühendis D. de Lome'un başlayıp, Gustave Zede'nin planlarını tamamladığı Gymnote isimli denizaltıyı Fransızlar denize indiriyor. Gemi elektrikle teçhiz edilmiştir. 1893'te Gustave Zede ve Romazotti, Toulon'da ikinci Fransız denizaltısını denize indiriyorlar. M. Max Leubeuf'ün 1899' da gene Fransız bahriyesi için Cherbourg'da inşa ettiği iki gemi, çift tekneli ilk denizaltılar oluyor. Dört torpido taşıyor, su altında akümülatörle çalışıyorlar.

TÜRK DONANMASINDA İLK DENİZALTILAR

Denizaltı gemilerinin çeşitli milletlere mensup mühendisler elinde geçirdiği inkişafa paralel olarak, İngiliz mühendis G. W. Garrett de 1878'de on dört kadem boyunda, el ile çalıştırılan ilk gemisini, bir yıl sonra da kırk beş kadem boyunda, istimle çalışan ve adını Resurgam koyduğu ikinci gemisini denize indirmişti. İnşaatını hızlandırmak maksadıyla İsveçli ağır silâh fabrikası direktörü Nordenfelt ile anlaştı. Planları Garrett çizecek, inşaatı Nordenfelt deruhde edecekti. 1885'te Stockholm'de denize indirilen denizaltı, Nordenfelt I adını taşıyordu. Bir baş torpidosu, bir de Nordenfelt topu bulunan gemi altmış dört kadem boyundaydı. Bu, bir numaralı Nordenfelt'i Yunan hükümeti 9 000 sterline satın aldı. 1886'da Osmanlı hükümeti Nordenfelt'e iki denizaltı sipariş etti ve II. ve III. Nordenfeltler Türk donanması için inşa edildi.

1877-78 Türk - Rus Savaşı'nı kazanan Ruslar ayrıca Karadeniz'de üstünlüğü elinde tutan donanmamızdan altı parça geminin kendilerine teslimini istemişlerdi. II. Abdülhamid bu teklifi aşağıdaki yazısında ifade ettiği sertlik ve katiyetle reddetti:

«Sadrâzam Saffet Paşa'ya vesair vükelâya yemin ederim ki, donanmanın elden çıkmasına katiyyen reyyü rızam yoktur. Her türlü fedakârlığı eder, fakat donanma maddesini esasen reddederim. İcabı halinde donanmayı kaybetmemek için canımı fedaya hazırım.»

Bu meyanda Girit isyanları devam edip gidiyordu. Rus harbi mağlûbiyeti öbür azınlıklara olduğu gibi Rumlar'a da birçok haklar kazandırmıştı. Fakat Rumlar elde ettikleri haklarla yetinmiyorlardı. Tesalya'da taarruza hazırlandıkları, Türkiye'deki Rumlar'ın da desteğiyle İstanbul'a yürüyecekleri söyleniyordu. Muhtemel bir Yunan harbine karşılık seferberlik ilân edilmiş, İngilizler'in teşvikiyle Yunanlılar'ın pek yakında Türkler aleyhine kıyam edeceği, bu sebepten iki denizaltı gemisi sipariş olunması II. Abdülhamid tarafından emredilmişti (1886).

ABDÜLHAMİD VE ABDÜLMECİD DENİZALTILARI

Yunan donanması için alınan I. Nordenfelt denizaltısına mukabil, Türk donanması üstünlüğünü korumak maksadıyla II. ve III. Nordenfelt denizaltılarına talip oldu. Bu gemiler birinciden daha büyük ve daha süratliydi. Gemiler İngiltere'de imal edilmiş, vapurla İstanbul'a gönderilerek montajları Taşkızak Valide Tersanesi'nde yapılmıştı. Montaj sırasında bazı parçalar tamamen veya kısmen Taşkızak'ta imal olunmuştu. Gemilerin bir an evvel bitirilmesi için geceli gündüzlü çalışılıyordu. 6 eylül 1886'da denizaltılardan ilki denize indirildi ve 5 şubat 1887'de dalış tecrübesi yapıldı. Gemiye «Abdülhamid» adı verilmişti. Tecrübe töreninde İsveç ve Norveç sefaret erkânı, Mâbeyn'den Derviş Paşa, Yüksek Askerî Teftiş Komisyonu azasından Süleyman Paşa, Bahriye feriklerinden Stark ve Wood, Mirliva Hakkı Paşa bulun-

İlk denizaltı gemilerimizden birinin mürettebatı Holanda tezgâhlarında.

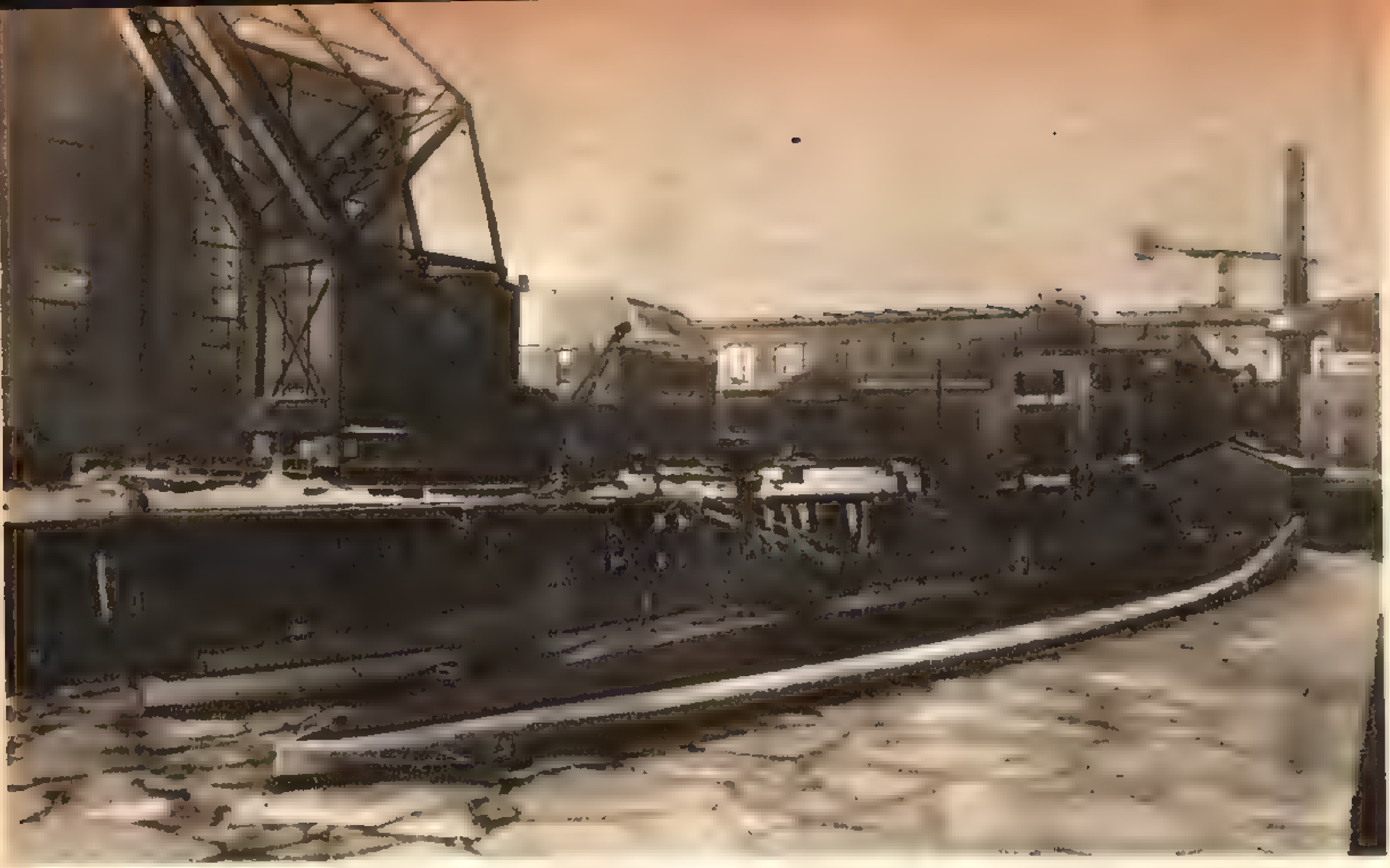

I. Dünya Savaşı'nda Fransızlar'dan esir alınan Turquoise denizaltısı.

dular. Gemide Nordenfelt'in temsilcisi mühendis ve memurlardan ayrı olarak 5 de Türk denizci vardı. Kumandan Yüzbaşı Halil, makine kıdemli yüzbaşısı Ali, makine yüzbaşısı Şerefeddin, makine teğmeni Mehmed Sâlim ve ateşçi Musa Çavuş. Bu beş Türk, bir denizaltıyla dalan ilk Türkler oldular. Fakat gemi taahhüt edilen evsafta değildi. Baş ve kıç muvazenesi bozuktu. Su altında 10 mil yapması gerekirken ancak 2,5 mil gidebilmişti. Ayrıca inşaat da gecikmiş, bu yüzden Nordenfelt firmasıyla anlaşmazlık doğmuştu. İkinci gemi ancak 4 ağustos 1887'de denize indirilebildi. Her iki geminin de torpido, seyir ve dalış tecrübeleri 1888 senesi ocak ayında İzmit'te yapılabildi ve 24 mart 1888'de iki denizaltı resmen Türk donanmasına katıldı. İkinci denizaltıya «Abdülmecid» adı verildi.

İzmit körfezinde yapılan denemelerde denizaltılar tayin edilen hedeflere torpido atışları yaptılar. Denizcilik tarihinde torpidosunu ateşlemek şerefi ilk defa Türk denizaltılarına nasip oldu. Çünkü, Yunanlılar tarafından satın alınan I. Nordenfelt denizaltısı torpido atış tecrübesi yapmamıştı. Buna rağmen denizaltılardan beklenen fayda elde edilemedi. Zira, denizaltıcılık her geçen gün inkişaf ediyor, yeni buluşlar birbirini izliyordu. Nordenfelt denizaltıları o günler emsallerinden belki de en üstün vasıflısıydı, ama taahhütteki şartlara uymuyordu. Gemilerin su altı seyirleri hemen hemen yok gibiydi. Yarım, bir ve bir buçuk dakika gibi kısa zamanlar içinde dalış yapabiliyor, gemiler su altında muvazene bozukluğu gösteriyordu. Periskop henüz icat edilmediğinden, kumandan, cam bir kubbeden hedefi gözlüyordu. Yakıt olarak mangal kömürü kullanılan gemiler istimle hareket ediyor, tahmin ve hesaplara göre sekiz tonluk yakıtıyla su üzerinde 15, su altında 12 mil yol katetmesi gerekiyordu. Mürettebatı bu güverte, üç makine subayı ve bir erden ibaretti.

Her şeye rağmen o günün şartları içinde donanmamızı takviye ediciydiler. Su altında kullanılmasa bile gayet az hedef teşkil etmeleri, torpidoları sayesinde ilgi görmüş, diğer devletlerin donanmalarından çok önce Türk donanmasına ilk denizaltılara sahip olma özelliğini kazandırmışlardı. Gemilerin mühendisi George William Garrett, Abdülhamid tarafından fahrî binbaşılık rütbesiyle taltif edildi.

İNGİLTERE VE AMERİKA İLE TEMASLAR

Amerika'da Kramp fabrikasında inşa edilen Mecidiye kruvazörünün 1904'te Midilli Adası'nda donanmamıza tesliminde bulunan gemi kumandanı Albay R. D. Bucknam, Türk bahriyesinde görev almak istemiş ve Yüzbaşı Rauf Bey'i de (Orbay) yardımcı olarak yanına almıştı. Denizaltıcılığın gelişmesi üzerine, Osmanlı Hükümeti yeni denizaltılar almak maksadıyla teşebbüse geçti ve R. D. Bucknam ile Rauf Bey 1904 yılı ekim ayında İngiltere ve Amerika'ya tetkik gezisine gönderildiler. İngilizler denizaltı inşaatıyla ilgili çalışmaları-

İlk denizaltı gemilerinden birinin mürettebatı talim sırasında

nı çok gizli tutuyorlardı. Heyet fazla bilgi edinemedi ve Amerika'ya geçti. Rhode Island eyaletinin New Port deniz üssünde Genel Kurmay Başkanı Amiral Dewey ve Cumhurbaşkanı Theodore Roosevelt'in izniyle Holland ve Lake tipi denizaltılar tetkik edildi, dalışlara iştirak olundu. Fakat devlet ağır masraflar altında bocaladığından siparişte bulunulamadı.

FRANSA'YA SİPARİŞ EDİLEN DENİZALTILAR

Osmanlı Hükümeti denizaltı alma teşebbüsünü altı yıl sonra tekrarladı ve dört subayımız güverte kıdemli yüzbaşısı Remzi (Duygu), Güverte kıdemli yüzbaşısı Mehmed Şükrü (Okan), makine kıdemli yüzbaşısı Hüseyin Sabri, makine kıdemli yüzbaşısı İbrahim Süleyman 3 ocak 1910'da Avusturya, Almanya, Fransa ve İtalya'da denizaltıcılık kurslarına gönderildiler. İki yıl süren bu tetkikleri sırasında subaylar yalnız bir haftalığına İstanbul'a gelmiş, tekrar dönmüşlerdi. Fransa'da çift tekneli denizaltılar mucidi M. Max Leubeuf ile tanışan heyet dalışlara katılmış ve dönüşlerinde Bahriye Nazırı Hurşid Paşa'ya Fransız denizaltıları için müspet rapor vermişti. O tarihten bir buçuk yıl sonra Fransa'ya Cemal Paşa'nın Bahriye Nazırlığı sırasında iki denizaltı sipariş edildi. Fakat, Birinci Cihan Savaşı'nın patlak vermesi üzerine gemiler donanmamıza katılamadı. Gemilere kumandan olarak tayin edilen Yüzbaşı Mehmed Şükrü ve Yüzbaşı Mehmed Nail ile inşaata nezaretçi olarak tayin edilen makine yüzbaşısı Hüseyin Sabri 19 eylül 1914'te yurda döndüler.

ALMANYA'DA DENİZALTI KURSU

Birinci Cihan Savaşı'na Almanya'nın müttefikı olarak girmemiz üzerine, birçok subay meyanında altı denizcimiz de Almanya'ya kursa gönderildiler. Bu subaylar şunlardı: Yüzbaşı Mehmed Şükrü, Yüzbaşı Rifat İbrahim, Yüzbaşı Avni Şerif, Yüzbaşı Sâlih Mevlûd, Yüzbaşı İbrahim Rıza, Teğmen Şefik Ali. 11 ocak 1915'te yola çıkan subaylar 5 şubat 1915'te kurslara başladılar. Vulkan isimli ana denizaltı gemisinde başlayan kurs müddetince subaylarımız AU, UB9, UB14, UB15 ve 12 (mayın denizaltı gemisi), U3, U4, U16 (çift tekneli) denizaltılarda devamlı dalış ve tecrübelere iştirak ettiler. En yeni tekniği havi U34 denizaltısını Almanlar çok gizli tutuyorlardı. Subaylarımız bu gemiyi de yakından tanıdıklarından Almanya dışına çıkmalarına müsaade edilmedi ve kurs iki yıl uzamış oldu. 17 ocak 1917'de Binbaşı Mehmed Şükrü hariç, öbür beş subayımız yurda döndü. Almanyadayken binbaşılık rütbesine terfi eden Mehmed Şükrü (Koramiral Şükrü Okan) komodorluk stajı için Helgoland'daki ikinci denizaltı filotillasında kaldı.

1 eylül 1917'de Alman İmparatoru tarafından davet olunan Bahriye Nazırı Cemal Paşa, Rauf Bey, Vasıf Paşa, Cemal Paşa'nın kalem-i mahsus kâtibi Falih Rıfkı (Atay), Cemal Paşa'nın yaveri Yüzbaşı Nusret Bey Almanya'ya gittiler. Alman İmparatoru'nun kardeşi Baltık Kumandanı Büyük-Amiral Prens Heinrich'in de iştirak ettiği bir gezide Binbaşı Şükrü Bey'in kumandasındaki bir denizaltıyla Kiel-Gaarden'de dalışlar yaptılar.

Almanlar donanmamıza 10 denizaltı vereceklerini vaat etmiş, hatta gemilere ayyıldızlı bayrağımızı resmetmişlerdi. Fakat harp mağlûbiyetle sona erince bu vaat yerine getirilemedi, komodorluk stajını tamamlayan Binbaşı Şükrü Bey de 24 şubat 1918'de yurda döndü.

MÜSTECİB ONBAŞI

Donanma ilgililerinin denizaltı temini için gayretleri devam ededursun, 17 ekim 1915 günü Çanakkale'de, «Müstecib» adında bir onbaşı Mehmedcik, tek başına bir denizaltı avlıyor ve Fransızlar'ın Turquoise adlı denizaltısını esir etmemizi sağlıyordu.

Olay şöyle cereyan etti:

Birinci Cihan Savaşı içinde, Çanakkale'yi zorlayan düşman donanmasına mensup denizaltılar Marmara'ya girmişlerdi. Bunlardan biri de Fransız donanmasına mensup Turquoise denizaltısıydı. Denizaltı 17 ekim 1915 günü Marmara'dan dönerken Çanakkale'yi müdafaa eden sahil bataryalarımız tarafından periskopu görüldü ve ateş altına alındı. Gemi ateş altında yoluna devam ederken saat 13 sularında Akbaş mevkiinde karaya oturdu, kendini kurtarmaya çalışırken su yüzüne çıkmak zorunda kaldı. Bu esnada, Bursa'nın Yenişehir kazasından Ferhadoğulları'ndan Necib oğlu Müstecib Onbaşı'nın açtığı ateş Turquoise'ın kulesine isabet etti. Dalış kabiliyeti kaybolan denizaltı teslim oldu, kumandan ve mürettebatı esir edildi. Türk kuvvetleri gemiye girdiğinde alarm zilleri çalmaktaydı. Tahliye öylesine anî ve panik halinde olmuştu ki, kumandan gizli vesikaları dahi imhaya vakit bulamamıştı. Gemide unutulan evraktan düşman denizaltılarının Marmara'da buluşacakları öğrenildi. UB14 Alman denizaltısı buluşma yerine giderek E20 İngiliz denizaltısını batırdı.

Turquoise, Gayret gambotunun yedeğinde İstanbul'a getirilerek Haliç'e çekildi ve 10 kasım 1915'te Kasımpaşa Camialtı'nda Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın da iştirakiyle sancak çekme töreni yapılarak Müstecip Onbaşı adını aldı. Törenden sonra gösteriler yapan Müstecib Onbaşı'dan harpte faydalanılmadı. Sadece Alman denizaltılarının batarya şarjında kullanıldı. Harpten mağlûp çıktığımız için Fransızlar Müstecib Onbaşı'yı alıp götürdüler. Bugün Deniz Müzesi'nde Müstecib Onbaşı'nın sonradan değiştirilen yaralı kule saçı bu hatırayı yaşatmaktadır.

CUMHURİYET DEVRİNDE İLK DENİZALTILARIMIZ

Kurtuluş Savaşı'ndan çıkan genç Türkiye Cumhuriyeti birçok alanda ilerleme çabası gösteriyor, ardı ardına harplerin yıprattığı donanmasını takviyesi gerekiyordu. 1924 yılında denizaltı alınması için ilk temaslara geçildi ve Binbaşı Mehmed Şükrü, Makine Yüzbaşısı Hami (Özger), Yüzbaşı İbrahim Rıza (Ülman)'dan müteşekkil üç kişilik heyet Fransa'ya gönderildi. Heyet bilâhara Hollanda ve İsveç'e de gerçek ikî buçuk aylık bir tetkik gezisi yaptı. Neticede Holanda'ya iki denizaltı siparişine karar verildi.

Bu yeni gemilerde çalışacak komodor, zabitan, gedikli zabit ve mürettebat önce İstanbul'da açılan Cumhuriyet devrinin ilk denizaltı kursunda nazarî eğitime tabi tutuldular ve sonra Holanda'nın Feijenord (Faynord) tezgâhlarında inşasına başlanan denizaltıların nasıl yapıldığını görmek, inşa sırasında çalışmak ve amelî eğitimde bulunmak üzere Rotterdam'a gönderildiler.

1927'den 1928'e kadar bir yıl Holanda'da kalan ve denizaltıların Londra açıklarında yetmiş beş metrede yapılan derin su dalış tecrübelerine katılan personel 1928'de yurda döndü. Aynı yıl 22 mayıs 1928'de kumandan, başçarkçı, ikinci kumandan olmak üzere her gemide üç subay ve Komodor Mehmed Reşid, Holandalı mürettebatın idaresi altındaki gemilerle yola çıktılar. 9 haziran 1928'de Türkiye Cumhuriyeti'nin iki denizaltısı I. İnönü ve II. İnönü, Dolmabahçe önünde demirledi. Saat 13.30'da gemilere sancak çekme töreni yapıldı. Törenden sonra daha önce Holanda'dan dönmüş bulunan mürettebat gemileri teslim aldı. Filotilla Komodorluğuna bağlı olarak Haliç'te bakım ve havuzlanmaya alınan denizaltılar, üç ay sonra Moda açıklarında dalış tecrübeleri yaptılar. Bu tecrübelere Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak da I. İnönü denizaltısıyla katıldı.

Dalış sırasında elektrik arızası tecrübesi yapılıyordu. Elektrik donanımında hakikî arıza belirdi ve gemi gittikçe meyillenerek derine kaymaya başladı. Mürettebatın seri çalışması ve serin kanlılığı sayesinde arıza giderildi. Mareşal Fevzi Çakmak arıza vukuunda kumanda odasındaydı ve düşmemek için periskopa tutunmak zorunda kalmıştı. Su yüzüne çıkılınca, atlatılan tehlike kendisine anlatıldı. Mareşal, I. İnönü'nün hatıra defterine o gün şu satırları yazıyordu:

Birinci İnönü tahtelbahirini gördüm. Böyle nazik bir silâhın kullanılması hususunda zabitan ve efradı pek arzulu gördüm. Az zamanda mahir denizciler elinde bu silâhın düşmanlarımız için mühlik olacağına kanaat getirdim.

12 şubat 1929'da filotilla komodorluğu emrinden alınan denizaltılar Donanma Kumandan Vekili Yarbay Şükrü Okan'ın emrinde kurulan Tahtelbahir Gemileri Kumandanlığı'na verildi ve Türkiye Cumhuriyeti donanması denizaltı filosunun nüvesi teşekkül etmiş oldu.

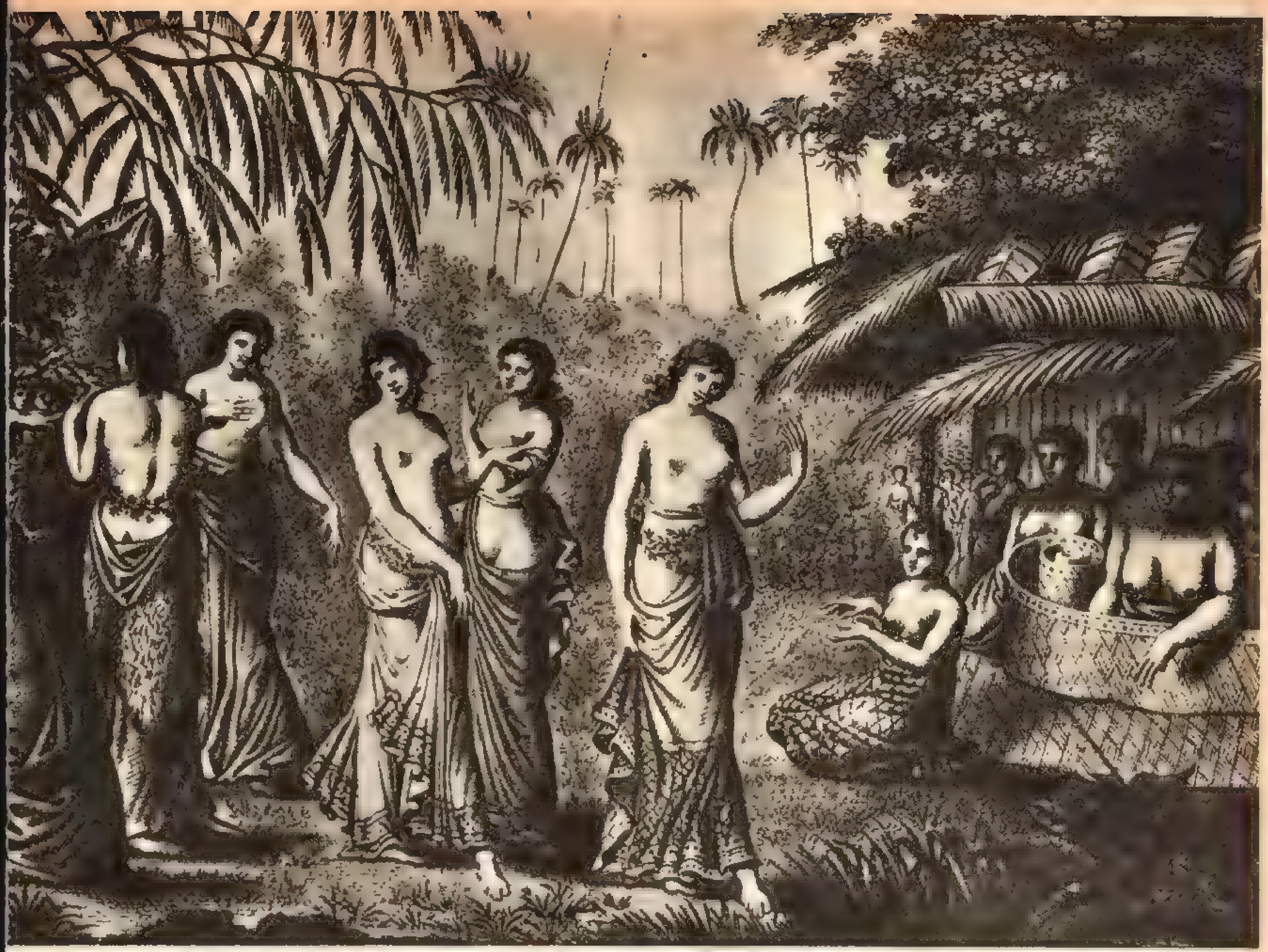

Avrupalı ressamlar La Pérouse'un öldürüldüğü adanın yerlilerini böyle tasvir ediyordu...

XVI. Louis'nin, Okyanus Adalarında

KAYBOLAN KEŞİF HEYETİ

ÇEVİREN: ESER TUTEL

DÜNYANIN henüz bilinmediği XVIII. ve XIX. yüzyıllarda birçok maceraperest gemici, devletleri adına meçhul denizlerin, meçhul ülkelerine seyahat etmiş, bazıları yıllarca süren bu seyahatlerden başarıyla dönmüş, bazıları da kaybolup gitmiştir.

XVIII. yüzyılın sonlarında, Fransa adına çıktığı bir uzakdoğu seyahatinde kaybolan iki gemi ile, sonradan onları aramaya çıkan gemilerin macerası meçhul ülke seyahatlerinin en ilgi çekicilerini teşkil eder.

1 ağustos 1785'te tanınmış Fransız seyyahı Jean-Louis La Pérouse ile Chevalier Paul-Antoine de Langle, XVI. Louis'nin emriyle uzun bir seyahate çıktılar. Biri Pusula, diğeri Astrolab adlı iki gemiye kumanda ediyordu.

Gözü pek gemiciler büyük bir sevinç içinde seyahate başladılar. Seyahatlerinin ilk yılları tamamen normal şartlar altında geçti. Ancak Büyük Okyanus'un meçhul sularına gelince işler başkalaşmaya başladı.

Yıl 1788' di.

Kamçatka yarımadasını geride bırakan gemiler, güney sularına doğru yelken açmışlardı. İki gemideki kaptanlar arasında bazen görüş ayrılıkları oluyor, bu hal zaman zaman kafiledekilerin huzurunu bozuyordu. Uğranacak adaların tesbiti, ikmal yapılacak yerlerin tercihi umulmadık şekilde mesele olup çıkıyordu.

Gemiler, haftalar sonra Avustralya'nın kuzeyindeki takımadalara varmışlardı. Sular çoğu yerde tehlikeli mercan resifleriyle doluydu. Teknelerdeki su depoları boşalmaya yüz tuttuğu için ilk fırsatta su ikmali yapılması gerekiyordu.

Günlerden 11 aralık, saat de tam yarımdı. Yakınlarındaki adalardan birinin yemyeşil olduğuna bakılacak olursa, bu adada bol su bulmak imkânı vardı. Tekneler bin bir zorlukla körfezin ağzını kapatan resiflerin arasından kendilerine yol bularak geçerlerken herkesin en büyük endişesi resiflere bindirmeden koya demir atmaktı.

BÜYÜK TUZAK

Dalgalar ve her biri jilet kadar keskin resiflerle uğraşırken, kıyıda 700-800 kadar yerli toplanmış, hayretle onları seyretmeye başlamışlardı. Heyecanla ellerini sallayarak, «Hoş geldin» diyorlar, kumsala koşup teknelere doğru yüzmeye çalışıyorlardı. Heyette bulunan M. de Vaujuas'ın daha sonraları belirttiğine göre, «... aralarında kendilerini en hayasız bir şekilde peşkeş çeken pozlar takınan genç kız ve kadınlar da vardı.»

Kumandan durumun tehlikeli olabileceğini düşünerek, bu adada fazla durmak istemedi. Bir an önce kaplarını doldurup, demir almak gerekiyordu. Karaya ayak basar basmaz yerlilerin dikkatini başka tarafa çekmek için, ileri gelenlerine renkli camdan inci - boncuk gibi şeyler dağıtmaya başladılar. Fakat ne var ki, bu durum aksi tesir yaparak elektrikli bir hava yaratıvermişti. İnci - boncuklardan alamayanlar kıskançlıklarından bağrışıp çağrışmaya, gemicilere doğru koşuşmaya başlamışlardı. Çabuk karar vermek gerekiyordu. Su kaplarının sonuncusunun da doldurulmuş olduğunu gören kumandan, gemilere dönülmesi için emir verdi.

İşte asıl kargaşalık o zaman çıktı. Suya atlayarak sandallara çıkmaya çalışanlar, yüze yüze gemilerden sarkan iplere tutunarak içeri girmek isteyenler bir anda panik havası yaratmıştı. Üstelik gemicilerin de mukavemet etmeye başlamaları, yerlilerin karadan kocaman sapanlarla gemicileri gerçek bir taş sağnağına tutmalarına sebep oldu. Havada ıslık çalarak uçuşan kaya parçacıkları gerçekten büyük tehlike yaratıyordu.

Kumandan, Kral XVI. Louis'den aldığı talimat üzerine yerlilerin üzerine ateş açtırmadı. Sadece havaya bir el ateş edildi, o kadar... Ama o anda da kumandan, tepesinden yağan taş yağmurundan âdeta görünmez oldu! Astrolab'ın kaptanı başına yediği taş parçalarıyla orada yığılıp kalmıştı! Dengesini kaybedip denize düşen kumandanın vücudunu ele geçiren yerliler, topuz ve tokmakla işini bitiriverdiler. Sonra da sahile götürdüler.

İşte ünlü Fransız denizcisi ve seyyahı Fleuriot de Langle, Tutuila adasının koyunda bu şekilde öldürüldü.

Öte yanda La Pérouse da 1788' de, Vanikoro yerlileri tarafından katledildi. Gemisinden arta kalanlar, 1828' de Dumont d'Urville tarafından bulundu ve Fransa'ya getirilerek Louvre Müzesi'nin Denizcilik kısmına yerleştirildi.

KAYIPLAR ARANIYOR

Ünlü Fransız denizcisi Chevalier d'Entrecasteaux, 28 mayıs günü Donanma Bakanlığı'ndan, La Perouse'u aramak görevinin kendisine verildiğini bildiren mektubu aldığı zaman, keşif heyetinden haber alınmayalı tam üç yıl olmuştu. Fransız İhtilâli'nin en hareketli günlerinin yaşanmakta olmasına rağmen, bu emri bizzat kral vermişti.

Kralın emrine uyarak iki gemi, uzun ve zahmetli yolculuk için en ince teferruatına kadar dikkatle hazırlandı. Gemilerden birinin adı «Arama», ötekininki de «Ümit» idi. Her iki geminin süvarisi de daha önce d'Entrecasteaux'nun maiyetinde çalışmışlardı. Subaylar kıç güvertenin kenarında çepeçevre sıralanmış kamaralara yerleştirilmiş bulunuyordu. Gemilerin arkasındaki yüksekçe güverteye, buğday öğütüp un elde etmek için birer yeldeğirmeni monte edilmişti.

Amiral d'Entrecasteaux idaresindeki iki fırkateyn, hafif bir meltemin şişirdiği yelkenlerini açarak Brest limanından çıktıkları zaman günlerden eylülün 29'uydu.

AÇIK DENİZDE...

Açık denizde yolculuk, oldukça monoton ve sıkıcı geçiyordu.

D'Entrecasteaux, La Pérouse'un yolunu takip etmek istiyor ve Tonga Adaları, Ye-

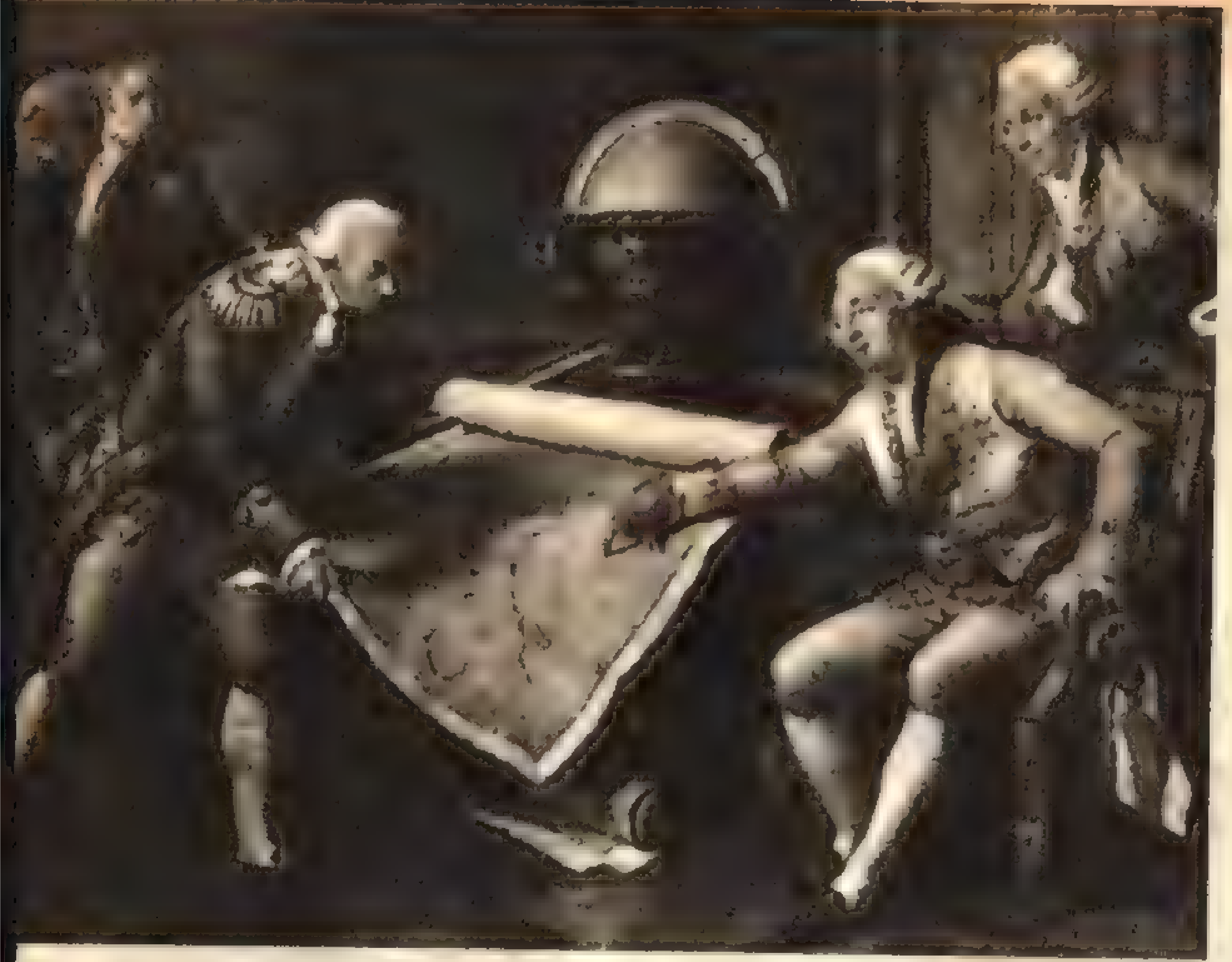

Tarihî bir görüşme: Versailles sarayında La Pérouse ile XVI. Louis'nin (sağda) görüşmesi.

ni Kaledonya ve Yeni-Hebrid'ler yönünde ilerlemeyi düşünüyordu. Fakat deniz üssü komutanının verdiği bilgiye göre La Pérouse'un gemilerinin, Bismarck takım adalarından Amirallik adaları yakınlarında battığı sanılıyordu. Araştırma oralarda yapılacak olursa, müspet bir sonuç alma ihtimali daha fazlaydı. Öte yanda, Hunter adlı bir kaptan da bu, adı geçen adalardan birisinin kıyılarında, üzerlerinde parça parça Fransız üniforması bulunan adamlar görür gibi olduğunu söylemişti. Ne var ki, bu kaptan, limana Fransız heyetini taşıyan gemilerin girmesinden iki saat kadar önce denize açılmış bulunuyordu.

Bruni d'Entrecasteaux, gerçekten ne yapacağını şaşırmıştı. Sonunda, kararını vererek Yeni-Holanda (bugünkü Avustralya)'nın batısından geçerek tarif edilen yere gitmek üzere yola çıktı. Limanda bir ay kadar kalmış ve teknelerindeki eksiklikleri gidermiş, erzak ve su depo etmişti. Hava kapalıydı ve saatler ilerledikçe denizin kabardığı görülüyordu. «Arama» nın arkasında yükselen değirmen, rüzgârın etkisiyle yerinden kopup denize uçunca, Hint Okyanusu'nun o kendine mahsus fırtınalarından birinin içine girmekte olduklarını anlamakta gecikmediler. Bir ara dalgalar o kadar yükseldi ki, sular fırkateynlerin kaptan köşklerinin üzerinden aşmaya başladı. Mozambik Kanalı, her yıl, o aylarda hep böyle olurdu. Fırtına, gemileri, Yeni-Gine'ye doğru olan rotadan ayırıyordu. Bu teknelerle, bu şartlar altında Timor adalarının yanından geçerek Amirallik adalarına varmak hemen hemen imkânsızdı; en iyisi Avustralya'nın güneyinden ve doğusundan dolaşarak gitmekti. O da öyle yaptı.

MEÇHULE DOĞRU

Rotayı değiştirmek, ünlü kaptanın bütün neşesini kaçırmıştı. Mart sonlarına doğru iki gemi Hint Okyanusu'nun güneyindeki Amsterdam Adaları üzerinden geçerek yollarına devam ettiler. Adaların en yakınında müthiş bir orman yangını vardı. Yanan ağaçların, otların kokusu, gemilere kadar geliyor, gemiciler parmaklıklardan sarkarak bu müthiş cehennemi seyrediyordu. Herkes dehşet içinde kalmıştı.

Az sonra Okyanus'un yeniden kabarmaya başlaması, gemilerdekilerin endişelenmesine sebep oldu. Hava birden bozmuş, yıldırımlar düşmeye başlamıştı. Batıl şeylere inanan gemiciler, gemilerin direklerine inen yıldırımlarla dehşet içinde kalıyorlar, kaçıp saklanacak delik arıyorlardı. Gemide her şey, herkes sallanıyor, tekne sanki ek yerlerinden ayrılacakmış gibi çatırdıyordu. Yağan yağmurdan herkes iliklerine kadar ıslanmıştı.

Bruni d'Entrecasteaux'nun bu sıralarda coğrafya alanında gerçekten önemli bir buluşu oldu. Okyanustaki akıntıları inceleyen kaptan, Van-Diemen adı verilen kara parçasının aslında bir yarımada

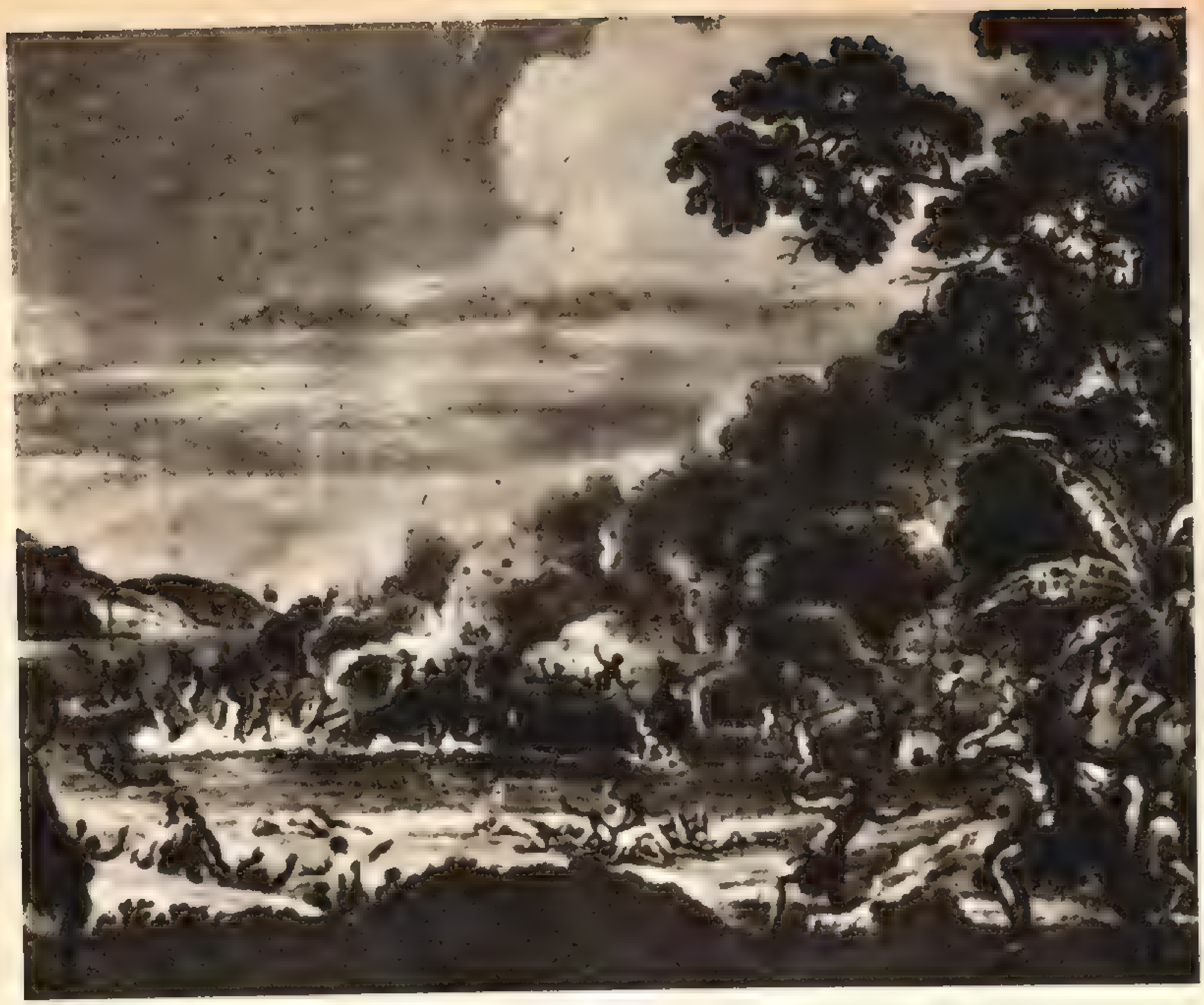

La Pérouse ve adamlarının öldürülmesini gösteren temsili bir resim.

olmayıp, başlıbaşına bir ada olduğunu keşfetti. Burası, bugünkü adıyla Tasmanya Adasıydı.

Mürettebat, ancak d'Entrecasteaux limanı adı verdikleri limanda karaya çıkıp biraz olsun rahat nefes alabildi. Bardaktan boşanırcasına yağan yağmurun altında bile olsa, karaya ayak basmak şüphesiz güzel şeydi. Bu arada, heyette bulunan tabiat bilginlerinden Labillardière ile d'Auribeau bitki ve hayvan topluyor, kendilerine ayrılan kamaralarda topladıklarını sınıflandırarak not alıyorlardı.

Gemiler yola çıktıktan sonra Yeni-Kaledonya kıyıları boyunca ilerlemişler ve set resifleri yüzünden karaya fazla sokulamamışlardı.

BİLİNMEYEN ÜLKELER

Gemiler, Salomon takımadaları yakınına gelince, deniz sakinleşmişti. Bu defa da Buka Adası'nın açıklarında yerlilerle karşılaştılar. Yerliler, ellerinde silâhları, piroglara binmişler, korkunç çığlıklar atarak etrafa dehşet saçıyorlardı. Çıplak vücutları adaleliydi ve üstlerini de kırmızı-beyaz boya ile yol yol boyamışlardı. Basık burunluydular. Teğmen Saint-Aignan, güvertede kemanıyla hafif romantik parçalar çalarak yerlileri teskin etmeye çalıştı. Ama yerliler düşmanca bakışlarını değiştirmediler.

Fırkateyndekiler, havanın kararmaya başlaması üzerine, Havre Cartelet denilen mahalde demir atmak zorunda kaldı. Yağmur, her yerde yağmur vardı. O kadar ki, limanda kaldıkları bir hafta boyunca yağmur hiç dinmek bilmedi. Heyettekiler yağmurun dinmeyeceğini anlamaları üzerine, yola devam etmeye karar verdiler. Kuzeye doğru yol aldılar, gittikçe Ekvatora yaklaşıyorlardı. Saint-Georges Kanalı'ndan geçerek Yeni İrlanda ile Yeni-Hanovre boyunca ilerlediler, neticede Amirallik Adaları'na vardılar.

5 eylül günü iki gemi de yola çıkıp Portekizliler körfezi denen körfezin önünden geçerek ilerledi. Yolculuğun bundan sonraki kısmında yemyeşil adacıklar önünden geçiyorlar, bazılarına yanaşıp yiyecek ve su ikmali yapıyorlardı. Bazı adalar-

dan da elleri silâhlı yerlilerin piroglara binerek üzerlerine geldiklerini görünce kurtuluşu kaçmakta buluyorlardı.

Böylece haftalar geçti, aylar birbirini kovaladı. Güneye doğru yol almaya başlamışlardı. 22 mart günü gemiler dördüncü defa olarak Oğlak Dönencesi'ni aşmış oluyordu. Eoa Adası'nı sancakta bırakarak yol alırlarken, deniz yüzeyindeki ustura kadar keskin resiflere bindirmemek için ellerinden gelen ustalığı göstermek zorunda kaldılar. Fakat Tongatabu kıyılarına gelip de nefis bir manzara ile karşılaşınca çektikleri bunca sıkıntıyı unutuverdiler. Göz alabildiğine uzanan kumsal üzerinde hindistancevizi ağaçları kümelenmişti. Tongatabu yerlileri kendilerini cana yakın bir şekilde karşıladılar. Hele kralları Tubau, beyazların gelmesinden o kadar memnun oldu ki, şereflerine zengin bir ziyafet bile tertipledi. Bruni de, krala hediye olarak kırmızı bir elbise verdi. Öte yanda kraliçe Tiné, heyetin kurmaylarını yakın bir ilgiyle karşıladı. Herkes hayatından memnundu. Yerliler beyazlarla eşya değiştokuşu yapmak istiyorlardı, ama Bruni buralarda fazla oyalanmak niyetinde değildi. Vakit geçirmeden yola çıkmak, La Perouse ile arkadaşlarını aramaya devam etmek istiyordu. Şimdiye kadar temas ettiği yerli krallarından hiç biri, kaybolan heyet hakkında faydalı bir bilgi verememişti.

ARAŞTIRMAYA DEVAM

Vakit geçirmeden yola çıkan Bruni, doğu rüzgârlarının etkisiyle kuzeye çıkıp Fiji Adaları'nın açığından geçerek Yeni-Kaledonya'nın doğu kıyısındaki Balade limanına demir attılar. Su ikmali için karaya çıkan gemicilerden birinin tesadüfen toprağın arasında bulduğu demir bir şamdan parçası, heyettekileri heyecanlandırmaya kâfi geldi. Fakat çok geçmeden bu şamdan parçasının on dokuz yıl önce Kaptan Cook'un gemicileri tarafından bırakılmış olduğu anlaşıldı.

Bu sıralarda fırkateynlerden birinin kaptanı olan Kermadec'in ölmesi heyettekileri sonsuz üzüntülere gark etti. Bir süreden beri hasta olan kaptanın na'şı, yamyam oldukları sanılan yerlilerin dikkatini çekmemesi için gizlice bir yere gömüldü. Bu olay, gemicilerin maneviyatının bozulmasına sebep olmuştu. Yıllardan beri deniz üzerindeydiler ve ne zaman geriye dönecekleri de belli değildi. Gemicilerin bazılarında hastalıklar da başlamıştı. Başta Bruni d'Entrecasteaux olmak üzere pek çokları dizanteri ve skorbüt hastalığından mustaripti. Bruni bu yüzden o kadar bitkin düştü ki, sonunda günlük hatıratını tutmaktan bile vazgeçmek zorunda kaldı.

Çektiği ıstıraba rağmen Bruni, kaptan köprüsünde elinde dürbün, ufku gözlüyor, Sumatra, Bali, Macassar gibi adalara bir an önce kavuşmanın hasretini çekiyordu. Ama bu uzun sürmedi, Yeni Bretanya adalarını geride bıraktıktan az sonra yatağa düştü. O gece bacakları siyah lekelerle örtüldü. Gene de yattığı yerdeki penceresinden enginleri seyrediyordu.

19 temmuz günü elleri ve yüzü de siyahlaşan Bruni, halinden şikâyetçi değildi. Yanına gelenler ürpermeden kendisine bakamıyorlardı. Öteki gemideki cerrahın müdahale etmesine vakit kalmadan da öldü. Arkadaşları vücudunu önce kumaşa, sonra da bayrağa sararak okyanusun maviliklerine bırakıverdiler. Etrafında dolaşan köpekbalıkları suları karıştırırken bu talihsiz gemicinin hatırasına atılan topların sesi okyanusun sessizliğinde gürüldüyordu.

Heyetin başkanlığını D'Auribeau üzerine almıştı. Öteki gemiye de Rossel komuta edecekti. Vaigiu'da kısa bir süre kaldıktan sonra iki gemi Borneo ile Yeni-Gine arasındaki Buru adasının Cajeli limanına doğru yol aldı. Cava'nın Surabaya limanına girdikleri zaman Holandalılar'ın candan tezahüratıyla karşılandılar. Fakat ne vardı ki, Fransa'nın Holanda ile savaş halinde olduğunu öğrenmeleri üzerine çok şaşırdılar. Anavatandan ayrıldıklarından beri çok şeyler olmuştu: İhtilâl genişlemiş, Kral, Kraliçe idam edilmiş, Jakobenler idareyi ele geçirmişler, binlerce şüpheli şahıs giyotinde can vermişti!

Nihayet, heyet geri dönmeye başladı. Gemiciler, sıkıntıyla geçen haftalar, hatta aylardan sonra Fransa'ya varabildiler. Fakat kafilenin bir kısmı İngiliz gemileri tarafından durduruldu. Elde edilen dokümanlardan, haritalar ve planlardan İngilizler geniş şekilde faydalandılar. Fransa'ya dönenler, anavatana ayak bastıkları zaman sanki uykuda gezer gibiydiler. Bütün olup bitenlerden sonra, geri döneceklerine dair bütün ümitlerini kaybettiklerinden şaşkınlık içindeydiler. Zaten bunlar da ancak birkaç kişiden ibaretti. Heyettekilerin büyük bir kısmı hastalık, iklim, deniz kazaları gibi çeşitli sebepler yüzünden daha yolun yarısında çoktan ölmüş bulunuyorlardı.

İşte, ünlü Fransız denizcisi Bruni d'Entrecasteaux'nun La Perouse'u aramak için çıktığı sefer de böylece, bir bakıma başarısızlıkla sona ermiş bulunuyordu.

XVIII. Asrın Sonunda Osmanlı Devleti

BÜYÜK YENİÇERİ SUBAYLARI

Başçavuş

BU YAZI SERİSİ 1. SAYIMIZDA BAŞLAMIŞTIR

Yazan: P. G. İNCİCİYAN

SAYDIKLARIMIZDAN başka yeniçeri ağasının maiyetinde aynı derecede diğer erkân bulunur ki, bunlar öbürlerinin muavini makamındadır. Bunlardan kısaca üç çavuş ile diğerleri hakkında tafsilât verelim:

1 — **Başçavuş:** Yeniçeri ağasının topladığı dîvâna yazılan istidaları önce başçavuş alıp bir mütalâası varsa beyan eder. Saray-ı hümâyûn'da yeniçerilere maaş dağıtılırken, odaları sıra ile dizip her bir oda kendisine ait para kesesini alıp gidinceye kadar onlara nezaret etmekle de mükelleftir. Sonra çorbacılar kendi odası mensuplarına maaşları dağıtır. Sekbanların maaşı ise doğruca sekbanbaşı tarafından tevzi olunur. Başçavuşlar daha sonra samsuncubaşı, yahut zağarcıbaşı rütbesine yükselirler.

2 — **Ortaçavuş:** İdam hükmünü icra ile vazifeli olup, bu ceza, askere ait diğer cezalar gibi, her birinin dahil bulunduğu odada gizlice infaz olunur.

3 — **Küçükçavuş:** Divan günlerinde ortaçavuş ile birlikte ağanın önünden yürüyerek gider. Bu münasebetle kırmızı dolama, serâser kuşak ve yünlüksüz üsküf giyer.

4 — **Muhzır Ağa:** Daha evvel idarî teşkilâttan bahseden 5. fasla müracaat ediniz.

5 — **Büyük ve Küçük Hasekiağa:** Fâtih Sultan Mehmed'in saltanatı devrinde tesis olunduğunu yukarıda anlattığımız iki haseki odasının ağaları olup, rütbeleri büyüktür ve ekseriya yeniçeri ağasının vekili sıfatıyla hudut boyundaki kalelere kumanda etmek üzere gönderilirler.

6 — **Kethudâ Yeri (Ağası):** Kul kethudâsının vekili olup ocağın bütün işleri onun eliyle icra ve yeniçeri ağasının emirleri onun vasıtasıyla tebliğ olunduğu gibi, İstanbul dışındaki kale ve istihkâm serdarlarına yeniçeri ağasının emirlerini ulaştırmak kethudâ yeri ile **Kethudâ Yeri Kâtibi**'ne ait bir vazifedir. Bu memuriyet II. Sultan Bâyezid zamanında ihdas edilmiş olup, ilk defa baş bölükbaşı kethudâ ağası tayin edilerek Ağakapısı'na gelenleri yeniçeri ağasına götürmek ve dîvâna giderken ağayı atına bindirmekle mükellef kılındı ve serâser kuşak saran ve mumcu (1) denilenlerin de başı oldu.

Bahsi edilen erkân, aynı zamanda çorbacı olup, sırasıyla terfi eder ve yeniçeri ağalığına kadar yükselirler. Bu rütbelerin sırasını padişah bile değiştiremez, küçük bir memur bile terfiinden emin olur.

Yeniçeri Efendisi denilen bazı memurlar dahi vardır ki, bunlar ocağın askerî işlerinden ziyade idarî işlerine bakarlar. Yani ocağın umumî muhasibi olup, onların defterleri ve isimleri kendinde bulunur ve resmî günlerde saraçbaşı'nın emrinde bulunan oda, yeniçeri efendisi'ne saygı icabı refakat eder.

Ocağın her bir kısmının kendisine göre efendisi vardır. Şöyle ki, **sekban efendisi** de sekbanların muhasibidir. Her bir ortanın kendine mahsus kâtibi olduğu gibi odaların da birer kâtipleri vardır ki, bunlara umumî bir isimle **kapı yazıcısı** denir. Ocakta bir de imam bulunup **ocak imamı**, yahut **ağa imamı** denip, başına örf koyar ve Orta Camii'nde bulunur. Yeniçeriler isyan halinde iken danışmak için bu camide toplanırlardı.

Yeniçerilerin maaşı senede üç defa ve saray-ı hümâyûn'da vezir ve dîvân âzâsının huzurunda dağıtılır. İlk iki tevziatta maaşın tamamı dağıtılmayıp Kurban Bayramı'nda icra edilen üçüncü tevzide tamamı verilir ki, buna iki kat maaş denir. Yeniçerilere maaş müsavat üzere verilmeyip yeniçerilerin erkek çocukları doğdukları günden itibaren asker yazılırlarsa bülûğ yaşına gelinceye kadar günde 3 akça alırlar. Ocak nizamları gereğince fiilî hizmete dahil olanların aldığı maaşa **esamî** denilip, bunlar bahadırlık eseri göstermedikçe **oturak** denilen sınıfa dahil olmazlar. Esamili denilen askerlerin günlük ücretleri 4'ten 7 akçaya kadar olup daha fazla olamaz.

OTURAK VE AMELİMANDA SINIFI

Oturak denilen (İtalyanca Cubilato) sınıfa dahil olanlar, ihtiyarlık veyahut harpte sakatlanmaları yüzünden her ne kadar işe yaramaz olurlar ise de geçmiş hizmetlerine mükâfat olarak maaşlarını almakta devam ederler. Ve günde 39 akçaya kadar maaş alırlar ki, yeniçerilikte bundan yukarı maaş yoktur. Bunlar eskiden ocaktan sayılıp, harp işlerinde ve müşkül hallerde onların malûmat ve tecrübesine müracaat olunurken, şimdi böyle değildir. Çünkü bazı devlet büyükleri, hizmetkârlarını memnun etmek için onları oturak sınıfına kaydettirmektedirler. Bundan dolayı oturakların fazla maaşlarının kesilmesi cihetine gidilmektedir.

Yeniçerilerin bir dördüncü sınıfına da **amelimanda** denilip, bunlar ihsan kabilinden olarak maaş alırlar ve fazla bir şey talep edemezler, çünkü ocaklı arasına dahil sayılmazlar.

---

(1) *Sefer esnasında Ağa'nın önünde* Yel mumu *tuttuklarından dolayı bunlara Mumcu denilmiştir. Bununla beraber uşak, çocuk manasında olan Bulgarca* momçe *lûgatinden de alınmış olabilir. «Müellifin notu».*

Yeniçeriler kendi paraları ile erzak, elbise ve silâhlarını tedarike mecbur olup, günlük yemek olarak Saray-ı Hümâyûn'dan onlara zerde, pilav, et ve fodla denilen peksimet verilir. Bu yemekler onlara yettikten başka odabaşıya da büyük bir kâr temin eder. Sultan Fâtih vezirlerinden Gedik Ahmed Paşa, ilk defa olarak yeni odaların önünde yeniçerilere et dağıtılması maksadıyla **Et Meydanı**'nı tahsis eyledi. İşbu etin miktarı eskiden günde 1 280 okkaya kadar çıkardı. Gene bu arada her on beş günde bir, yeniçeri başına her biri 16 dirhemlik 15 bin ispermeçet mumu dağıtılırdı. Elbiseleri için de her sene ramazan münasebetiyle ve Kadir Gecesi'nde saraydan beylik çuha ve sarıkları için dahi astar (bazı çorbacılara dahi yeşil suprama çuha) hediye edilirdi. Şimdi bunlar aynen verilmeyip bedelleri verilmektedir. Binaenaleyh herkes istediği gibi elbise aldığından yeknesak renkte olmamaktadır.

YENİÇERİLERİN ELBİSESİ

Resmî günlerde yeniçeriler uzun ve vücudu sardığı için **dolama** denilen entariyi giyerler. Bunun âdeta elbiselerinden farkı şudur ki, dolama ön taraftan katlanmış olur. Âdeta giydikleri serpuş dahi diğerlerinden farklıdır. Çünkü Osmanlılar'da muhtelif hal ve sınıflarda alâmeti farika yalnız serpuş olup, şekil, madde ve sarılış itibarıyla değişiktir. Resmî günlerde başlarında keçe üsküf olup, bunun ön tarafı kaşık şeklinde, arka tarafta da bele kadar beyaz keçe asılıdır.

Ocak erkânının elbiseleri de yeknesak değildir. Resmî günlerde yeniçeri ağası samur kürk giyer; yüzü uzun kollu ve kumaştır. Diğer başlıca ocak ağaları ise bu arada kul kâhyası ve samsuncubaşı **varşak** denilen kürkü giyer. Bu kürk ağanınkine benzer, ancak yeşil kadifedir. Başlarında devekuşu tüyleriyle süslü koka bulunup işbu tüyler başın üzerinde ay şeklinde yükselir. Çorbacıya kadar olan diğer erkân az fark ile aynı serpuşu taşırlar. Çorbacıdan aşağı olanlar ise altın tellerle işlenmiş keçe üsküf taşırlar. Sekban çorbacıları diğerlerinden ayrılmak için kırmızı çizme, bölük çorbacıları siyah çizme ve cemaat çorbacıları da sarı çizme giyerler. Yeniçerilerde odabaşıya kadar sakal bırakmak âdeti olmayıp odabaşından başlamak üzere ocağın en büyük erkânına kadar sakal bırakmak lâzımdır.

Serpuşların böyle çeşitli olması şu suretle tefsir edilmektedir: Yeniçerilerin keçeden olup, yalnız başın etrafını örten serpuşunun şekli Mevlânâ ahfadından olan Emirşah Efendi ile Timurşah Paşa'nın tensibiyle Mevlânâ sikkesinden alınmıştır. Serpuşlardan sırt tarafına doğru asılı olanların şekli de yeniçerilerin ilk kuruluşunda bunlara hayır dua okumuş olan dervişler ellerini yeniçerilerin başlarının üzerine koymuş ve uzun olan kolları arkalarına doğru sarkmış olmasından doğmuştur. Sonradan Serez kalesi zaptolunduğunda askerler kale içinde buldukları hayli miktarda altın tasları başlarına geçirdiler. Bu taslara benzetmek için yeniçerilerin üsküfü ihdas olundu. Harpte yararlık gösterenler iftihar vesilesi olmak üzere başlarındaki keçeyi delerek üzerine turna tüyü sokarlardı. Askerlerden biri serpuşunun üzerine gümüşten tüy dikmeye mahsus bir yer yapmış olduğundan, diğerleri de onu taklit ettiler. Ve bu serpuşa tüy dikmeye mahsus olmasına delâleten yünlük dediler. Çorbacıların başlarına (yeniçeriler gibi eğri olmayarak) doğru koydukları keçenin dahi ilk defa Sultan Orhan'ın oğlu Süleyman Paşa tarafından kullanıldığı söylenir.

Keçenin üzerine takılan süpürge de Yıldırım Bâyezid'in saltanatı devrinde ihdas olundu. Şöyle ki: Karamanoğlu mağlûp edildikten sonra Hacı Bektaş'ın Kayseri şehri yakınlarında bulunan kabrini ziyaret etmeye gitmiş olan çorbacılardan biri kabri süpürmek üzere yapılmış olan ve devekuşu tüyünden mamul süpürgeyi görüp bir hürmet nişanesi olmak üzere başına koydu. Bu şekil diğer arkadaşlarınca hoş görülmekle öyle birer süpürge yapıp başlarına koydular (2). Serpuşlarının arka tarafına turna teli, yani tüyü koymak eskiden âdet iken I. Sultan Selim zamanında İran ile harp münasebetiyle **balıkçıl** denilen kuşun tüyünü bularak turna teli yerine bu kuşun tüyünü kullanmaya başladılar. Lâkin sonra balıkçıl tüyünün kullanılması, diğer çorbacılardan ayırmaya yarasın diye yalnız ocak ağalarına tahsis olundu.

Her bir odanın eski nizam üzere birer nişanları vardır. Bu nişanlardan bazıları arslan, köpek, deve, koç, fil, turna, şahin, balık, yedi başlı ejderha gibi hayvanlardan, diğerleri servi, hurma, gül, lâle gibi

---

(2) Mamafih tüy ile süslü serpuş Romalılar'da ve Yunanlılar'da kullanılmış olup, Osmanlılar onları hükümleri altına aldıktan sonra serpuşlarının şeklini de az bir farkla kabul eyledikleri galip ihtimaldir «Müellifin notu».

fidan ve çiçeklerden, bazıları insan başı veya kuş başı ve eli veya kartal kanadı gibi vücut âzâlarından, bazıları cami, kule, gemi gibi binalardan, bazıları iki ağızlı keskin kılıç, yahut çifteli tüfek, yay, ok, makas, balta, gemi demiri, sapan, sofra, para kalıbı, çizme, at nalı, ayna, kadeh gibi silâh ve mamulâttan ve bazıları da ay, alâimisema gibi şeylerle elif, vav, iki vav gibi harflere benzer şekillerde ve muhtelif renklerdedir.

NASIL KAZAN KALDIRIRLARDI

Yeniçerilerin iç idareleri, asker hayatından ziyade aile hayatını andırır. Yani bütün ocak bir kabiledir ki, aileler yerine birçok odalara ayrılmıştır. Bu odalardan her birinin müstakil iç idaresi ve aile reisleri makamında ayrı ayrı başları vardır ki, bunlar kendi odaları içinde ufak cürümler işleyenleri amirlerine haber vermeden cezalandırırlar. Yeniçerilerin amirlerine itaatleri evlâdın babaya olan itaatine benzer. Bu aile idaresi onların birlik bulunmasını temin edip, birlik bozulamaz. Yeniçerilerden her biri ocağın ve birbirinin namusu için yemin etmişçesine ölmeye hazır oldukları gibi, kendilerine sığınanlara da aynı fedakârlığı gösterirler. Lâkin bu birlik şer ve isyan için kullanılarak büyük karışıklık ve mazarratlara sebep oldu. Binaenaleyh yeniçerilerin sadık olduklarına nişane olmak üzere eskiden Dîvân-ı Hümâyûn'da yeniçeri ağası tarafından sadrâzama, vezirlere, kazaskere, defterdara ve nişancıya akide şekeri ikram edilmesi âdet oldu. Asi olduklarına zahirî nişane olmak üzere de, dîvân günlerinde Saray-ı Hümâyûn'da dağıtılması âdet olan pilavları almazlar. Eğer para veya sair vaitlerle kalplerini kazanıp pilavı almaya onları razı edemezlerse yeniçeriler isyanlarına ocağın büyük kazanını Etmeydanı'na çıkarmakla başlarlar. Bu kazan bayrak yerine geçmekle herkesin onu takip etmesi lâzımdır. Sarayda ondan sonra artık yapılacak bir şey kalmayıp dış duvarların üzerine Sancak-ı Şerîf çekilir ve nakibüleşraf tarafından münadi çıkarılıp hakikî Müslümanlar'ın sancak altına toplanması ilân olunur. Bu suretle asilerden bazıları-

Yeniçeri tipleri:
1) Mumcu,
2) Çorbacı,
3) İmam,
4) Ortaçavuş,
5) Haberci.

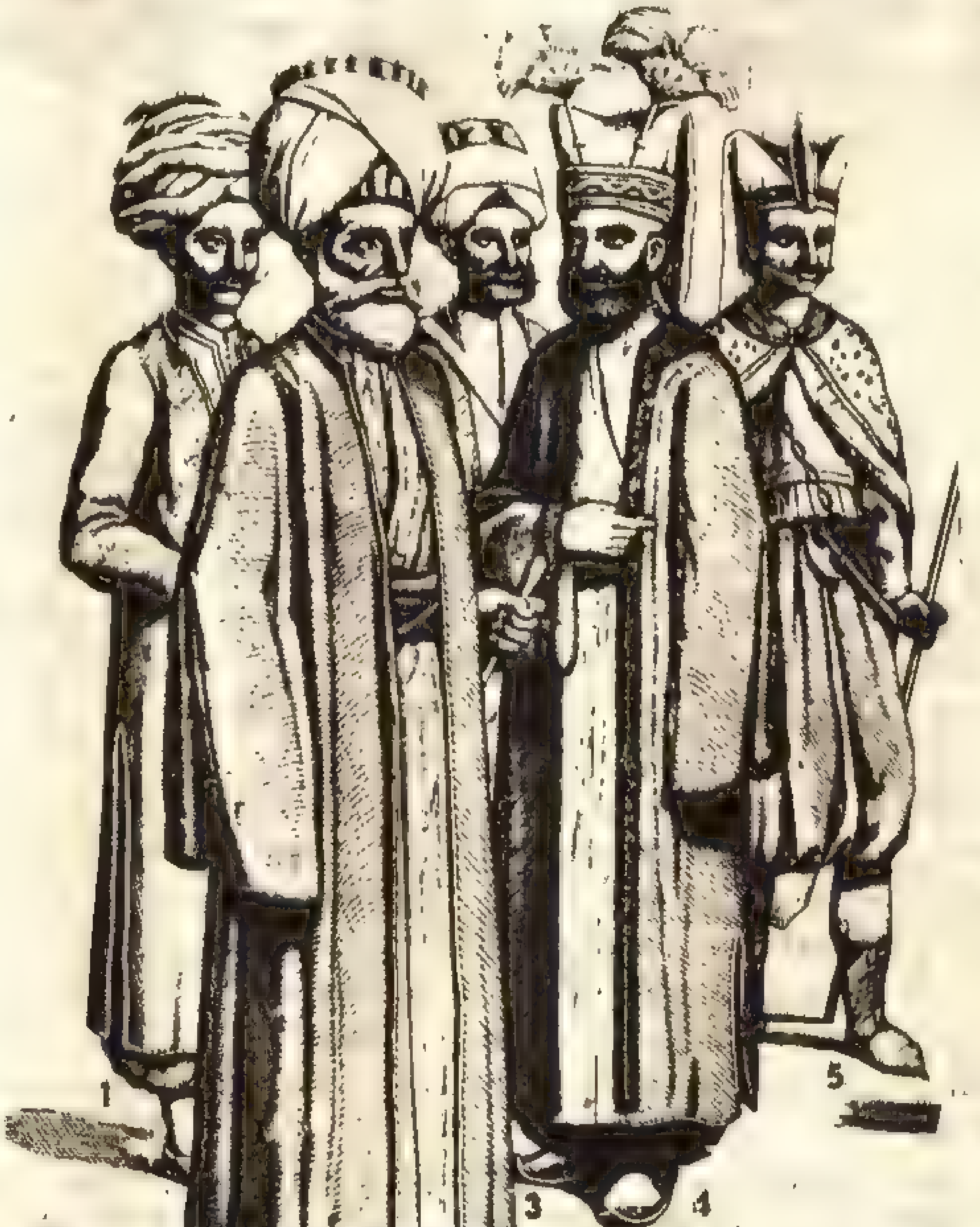

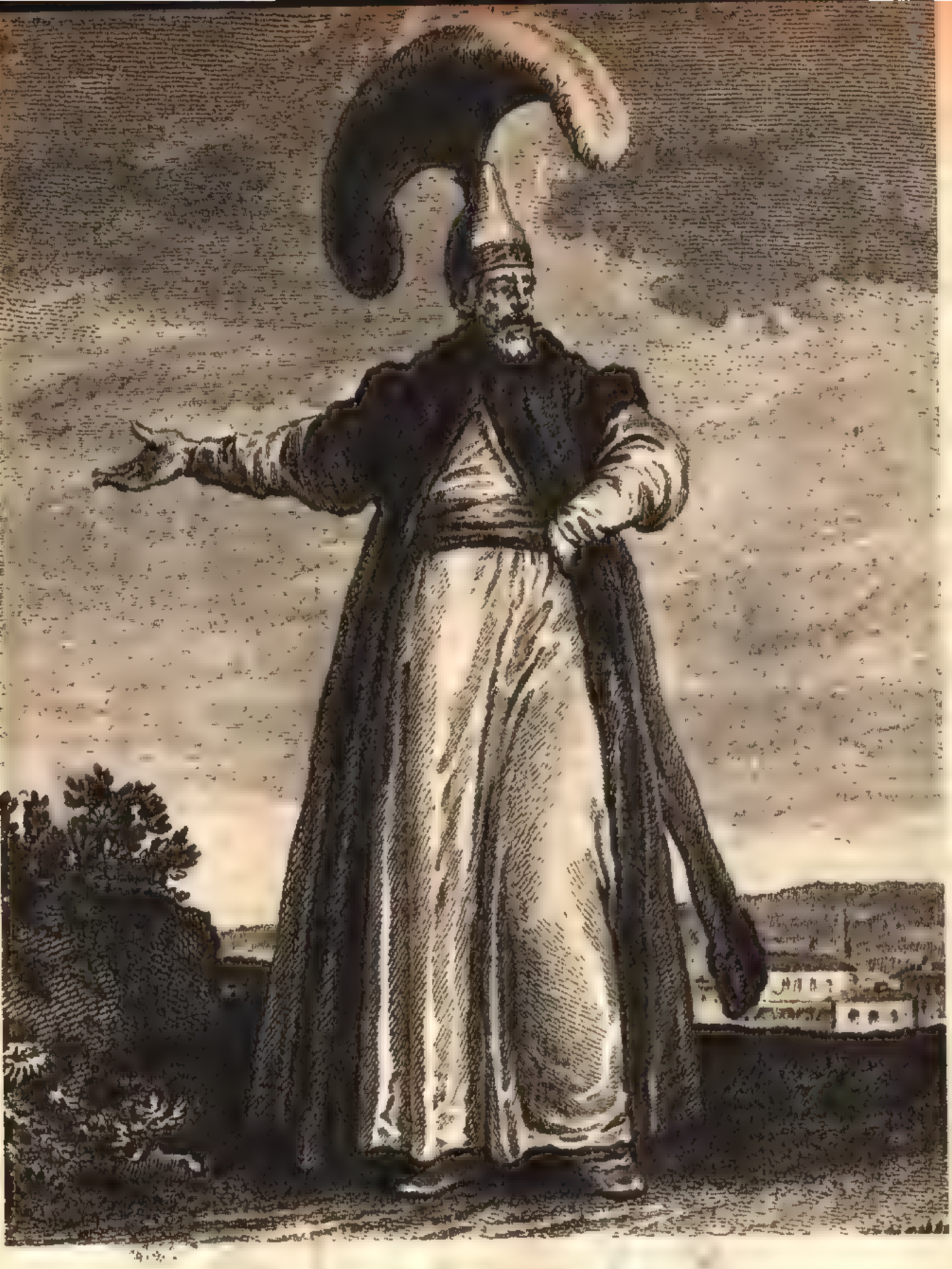

Solakbaşı

nın doğru yola dönmeleri mümkün olur ise de çok defalar bu da müessir olmamıştır.

Lâkin daha sonraları devlet tecrübe edinmiş olduğundan yeniçerilerin sert muamelelerinin önünü almaya muvaffak oldu. Şöyle ki: İçlerinde en çok nüfuzlu ve mütekebbir olanları taşraya muhafaza-i mülk için gönderilip İstanbul'da ancak ihtiyarlar ve çocuklar kaldı. Bunlar da sanayi ve ticarete meylettirilip bugün yeniçerilerden birçokları bu gibi işlerle meşgul bulunmaktadır. Bunlardan başka içlerinden en kıdemli ve emin bulunanlar ekseriya padişah tarafından hafiye ve gözetleme memuru olup bu itibarla başkaca maaş alırlar ve ocak içinde fena niyetli olanlara tesadüf ederlerse bu gibilerin vücudunu ortadan kaldırırlar.

Yeni padişahın tahta cülûsunda yeniçerilere **cülûs akçası** denilen bir para dağıtılır. Bu cülûs keyfiyeti kendinden öncekinin düşürülmesi suretiyle olmuş ise yeniçerilere minnettarlık işareti olmak üzere adam başına 25 kuruş ve şayet sükûnet içinde ve veraset hukuku mucibince cülûs vaki olursa 10 kuruş verilir. Şu kadar ki, **esamili** denilen sınıfın maaşı mahdut ve ilerleme ümidi onlar için mevcut bulunduğundan bu takdirde işbu sınıf mensupları fazla para alır. Seferde ordu ile birlikte Sancak-ı Şerîf de götürüldüğünden bu iş için padişah tarafından tahsis edilen 1 200 yeniçeriye elbise ve her türlü harp levazımı verilir.

SERDENGEÇTİLER

Bir harp sırasında yeniçeriler ve sipahiler arasından **serdengeçtiler** denilen askerler alınır. Bu gibilere alelade maaşlarından fazla günde 10 akça verilir, şöyle ki: Yeniçerilerden biri günde 3 akça aldığı halde, serdengeçti kaydolunursa 10 akça daha ilâveten alacağından gündeliği 13 akça olur ve bu miktar maaş, harbin sona ermesinden sonra, yani oturak sınıfına geçtikten sonra dahi devam eder. Bununla beraber tekrar harp çıkıp da ikinci defa olarak serdengeçti kaydolunursa gene 10 akça zam alır. Bunlar en dayanıklı ve bahadır askerler olup, harpte ilk saflarda bulunmak ve kaleler üzerine hücum etmek suretiyle canlarını tehlikeye atarlar.

Yeniçeriler her ne kadar kara askerlerinden iseler de bazen harp gemilerinde kullanılırlar. Netekim II. Sultan Osman devrinde buna rastlandığı gibi Sultan Hamid (3) zamanında dahi Cezâyirli Kapdan Hasan Paşa, Karadeniz seferinde 2 000 yeniçeri kullanmak için Saray-ı Hümâyûn' dan emir aldı.

Mısır'da başka bir yeniçeri ocağı bulunup bunun İstanbul'daki ocak ile hiç bir alâkası olmayıp kendine mahsus ağası vardır ve bunların maaşı saraydan değil, taşradan verilir. İşbu ocakta sekiz bin yeniçeri bulunup Mısır Paşası'nın emri altında ve daima Mısır'dadır. Ancak harp çıkınca bunlardan 3 000 kişi padişahın emrine verilir.

Solak denilen diğer bir kısım askerler de vardır ki, bunlar ayrı bir ocak olmakla beraber yeniçerilerden bir sınıf sayılır ve onlar arasından seçilip Saray-ı Hümâyûn'un muhafazasına memurdurlar. Her birinde 100 solak bulunan dört odaya ayrılırlar ve her bir odanın amiri bulunan **solakbaşı**'ları ocak erkânından sayılıp zağarcı ve samsuncubaşı'na muadildir. Solakların giydiği **dolama kaftanın** dört kolu bulunup, ikisi arkadan asılı ve kuşağın içine tutturulmuş olur. İnce tülbentten yapılan gömleklerinin etekleri dahi kaftanın altından dışarı çıkmış bulunur. Başlarında çorbacı kukası ile süpürge olup, arkasından turna teli vardır. Solakbaşı kethudâsında farklı olarak turna teli yerine balıkçıl bulunup eski âdet üzere ellerinde yay olur. Padişah cuma namazına giderken, yahut diğer günler merasim ile gezerken, birçok solaklar, çift çift padişahın atının iki tarafından yürürler. Padişah muharebeye çıktığında dahi atının dört tarafını kuşatırlar. Solakbaşı ile solak kethudâsı atın gemini tuttukları gibi Otağ-ı Hümâyûn'u dahi muhafaza ederler.

Gelecek Yazı:

İKİNCİ OCAK: BOSTANCILAR

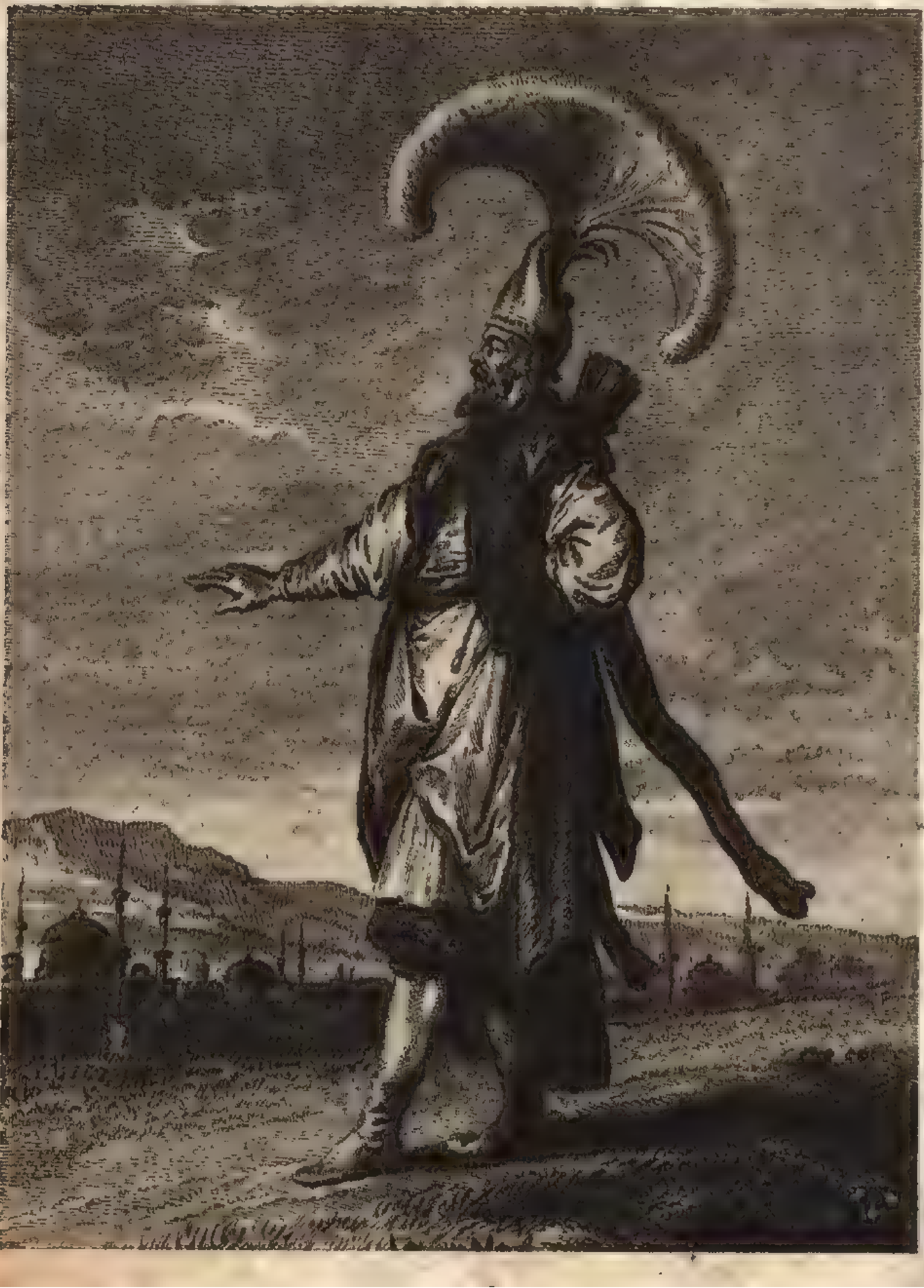

Bir solak peyk.

---

(3) I. Sultan Abdülhamid.

ASYADAKİ SAVAŞ

ASYADAKİ
SAVAŞ

Derleyen: OZ DOKUMAN

Geçtiğimiz nisan ayının ilk haftasıydı. Hindistan'ın batı sahillerindeki Kuç bölgesinde, pek de garipsenmeyecek bir sınır olayı meydana geldi: Pakistan kara kuvvetlerine bağlı bir küçük birlik, Hindistan sınırını geçerek, iki km. kadar ilerledi.Kuç, bataklıkla kaplı bir bölgeydi ve burada, Kancarkot adlı boş bir kale vardı. Pakistan birlikleri 7 yıldır zaman zaman, buraya geliyorlardı.

Olay, dünya umumi efkârını karıştıracak mahiyette değildi, ama, o günlerde, bu basit görünen sınır ihtilâfının, uzun bir zamandır süregelen Keşmir anlaşmazlığına ve Pakistan-Hindistan silâhlı çatışmasına sebep olacağı da akla gelmiyordu.

8 nisandan bu yana gelişen olaylar, 17 yıldır askıda kalan Keşmir anlaşmazlığının milletlerarası siyaset sahnesine çıkmasına yetmişti ama, unutulmaması gereken bir nokta, bu ihtilâfın, çözülmesi pek de kolay olmayan bazı tarihi gerçeklere dayandığı idi.

O günden sonra olaylar hızla akıp gitmeye başladı. Hindistan hükümeti, Kuç bölgesine takviye kuvvetleri gönderdi. Pakistan'ın, sınır boyunda çıkardığı iddia edilen anlaşmazlığı, Başbakan Şastri, enerjik hareketle bastırmak istiyordu. Daha doğrusu öyle görünmek mecburiyetini duyuyordu; çünkü bir zaman önce başlayan iç huzursuzluk sebebiyle, başbakan Şastri'nin durumu sarsılmıştı. Halkın ilgisini başka alanlara çekmekte her halde fayda vardı.

Pâkistan Dışişleri Bakanı Zulfekar Ali Butto, ertesi günü verdiği beyanatta, Pakistan'ın, Kuç bölgesinden çekilmeyeceğini söyledi. Bundan sonraki günlerde, Pâkistan ile Hindistan arasında sert notalar gidip geldi ama her iki taraf da, taleplerinden fedakârlık yapmaya yanaşmıyordu. Aslında, kısa bir zamanda, ihtilâf konusu olan Keşmir'in tekrar dünya siyaseti sahnesine çıkacağını hissetmiyor değillerdi.

Başbakan Şastri, içeriden gelen baskı dolaysıyla, Keşmir'i hukuken ilhak etmek istiyordu. Nehru, ölümünden az bir zaman önce Keşmir Başbakanı Şeyh Abdullah'ı azletmişti ama, bu gibi tedbirler Keşmir ihtilâfını çözmeye yetecek nitelikte olamazdı; Keşmir'in nüfusunun çoğunluğu Müslümandı (96 Müslümana 4 Hindû). Hindistan'ın, Keşmir'i hukuken ilhakı, belki huzursuzluğu artan Hint halkını bir süre de olsa tatmin ederdi ama, Pâkistan'ın, Keşmir'deki statüsünün ihlâl edildiği şeklindeki iddiasını da hesaba katmak gerekiyordu (Keşmir, kendi müstakil bayrağını ve devlet başkanını seçme yetkisini kaybetmişti).

Aslında, Keşmir'de bazı garip olayların meydana geldiği de gözden kaçmıyordu. Pâkistan tarafından yetiştirilmiş özel komando birlikleri, Keşmir sınırından sızıyorlar, oradaki Müslüman aşiretleri silâhlandırıp, onları sabotaj hareketlerine hazırlıyorlardı. Hatta Hindistan entelijansına göre, bu komandoların miktarı 5 000 kişiyi bulmuştu. Bir rivayete göre de 9 ağustosta kanlı bir darbeyle Keşmir'i ele geçireceklerdi.

Bu iki sebeple, Hindistan birlikleri, Birleşmiş Milletler'in tespit etmiş olduğu, ateş kes hattını geçince, içten içe kaynayan Keşmir kanlı bir savaş sahnesi haline geldi.

Aslında patlak veren savaşın sebebini on altı yıl öncesinde aramak icap eder.

■

İKİNCİ Dünya Savaşı'ndan sonra iş başına gelen İngiliz hükümeti, Hindistan'a bağımsızlık vermeyi kararlaştırmıştı. Başbakan Attlee, İngiltere ile Hindistan arasında yapılacak görüşmeleri takip ederek, anlaşmayı imzalaması için, Lord Mountbatten'ı kral naibi sıfatıyla, Hindistan'a gönderdi. Lord Mountbatten, yanında, Lord Ismay, Sir Eric Miéville ve Allen Campbell-Johnson olduğu halde, 22 mart 1947 günü Hindistan'a geldi, göreve başladı.

O yıllarda, gittikçe artan iç huzursuzluk, siyasî iktidarı sarsmış, Hindistan'ı tam bir keşmekeşin eşiğine getirmişti. Hatta Lord Ismay'in bir tabiriyle, «güvertesinde ateş yanan bir gemiydi» Hindistan.

Başbakan Attlee, bir an önce anlaşmaya varılmasını istiyordu. Lord Mountbatten'a bu hususta bir talimat vermişti. Hindistan'da bir federasyon kurulacaktı ve merkezî hükümetin, savunma, ulaştırma ve dışişlerini görmesinden başka, Hindû ve Müslüman eyaletler üzerinde de siyasî bir vesayeti olacaktı.

O sırada, Hindistan'da 11 eyalet, 565 prenslik vardı. Bu eyalet ve prensliklerin hepsi, İngiltere'yle birer antlaşma yapmışlar, en yüksek siyasî iktidar olarak İngiltere'yi kabul etmişlerdi. Prenslikler, çeşitli nüfus ve yüzölçümüne sahipti. Bir Haydarâbad vardı ki, İngiltere kadar genişti ve Nizâm'ı 21 pare top atışı ile selâmlanırdı. Bunun yanında, ufacık bir köyü olan prenslikler de bulunuyordu. Bunlar, İngiltere krallığına bağlı hükümran devletlerdi, ulaştırma ve dışişleri, İngiliz kontrolu altındaydı. Bunun yanında, tamamen bağımsızdılar, ayrı orduları, posta teşkilâtları ve para sistemleri vardı. Bu prenslerden biri, antlaşma hükümleri dışında bir karar alırsa, kral naibi, siyasî vesâyetini kullanarak, onu azledebilirdi.

İngiliz hükümeti, Hindistan'a, bağımsızlık verdikten sonra, bu eyalet ve prensliklerle İngiltere arasında yapılan antlaşma feshedilmiş addedileceğine göre, diledikleri devlete (Pâkistan, ya da Hindistan) iltihak edebileceklerdi. Bunun için, prensin, birleşeceği devletle, bir iltihak antlaşması yapması yetiyordu. Lord Mountbatten, çalışmalara başladıktan az bir zaman sonra prensliklerin hemen hepsi, diledikleri devlete iltihak etmişlerdi. Yalnız üç devlet, bir türlü, birleşme kararını vermiyordu. Bunlar, Haydarâbad, Cunâgad ve Keşmir idi.

Lord Mountbatten, Başbakan Attlee'nin kendisine vermiş olduğu müddeti bile uzun buluyor, bir an önce iktidarı devir antlaşmasını imzalamak istiyordu. Lord Ismay'e göre, 15 aylık mehil çok kısaydı. Çözülmesi gereken çok ciddî meseleler vardı ve bunlar, kesinlikle bir karara bağlanmalıydı.

GÖRÜŞMELER BAŞLIYOR

Nisan ayının ortalarında, Nehru ve diğer kongre liderleri, Lord Mountbatten'ın planını görüşmek üzere, toplanmaya karar verdiler. Nehru ve Cinna, aynı masada oturacak, Lord Mountbatten'la, taksim işini konuşacaklardı. Mountbatten'a göre, tek çıkar yol, taksimdi ve en kısa bir zamanda da, kesin bir sonuca varılmalıydı. Çünkü, çeşitli bölgelerde, Müslümanlar'la Hindûlar, birbirlerini boğazlamaya başlamışlar, durum, şiddetli çarpışma şeklini almıştı. Hükümetin göstermiş olduğu aciz, idarî faaliyetleri de felce uğratmıştı.

Lord Mountbatten, haziran başında İngiltere'ye gitti, Başbakan Attlee ile görüşerek, taksim planının derhal parlamentodan geçirilmesini istedi, yoksa Hindistan'da durum daha da karışık bir hal alacaktı. Başbakan Attlee, bu hususta kendisine söz verdi; taksim planı ve iktidarı devir antlaşması, en geç ağustos ayında gerçekleşecekti.

Lord Mountbatten, Hindistan'a döndükten sonra bir radyo konuşması yaparak, Hindistan İmparatorluğu'nun, Hindistan ve Pâkistan devleti olarak ikiye bölüneceğini, mahallî teamül ve ayrılıkların da bu bölünmeyi zedelemeyeceğini umduğunu ifade etti. «Azınlıkların, zorla, kendi iradeleri dışında bir kararla, bir çoğunluk tarafından idare edilmeleri sakat bir yoldur. Bunun için tek çözüm, adil şekilde yapılan bir taksimdir,» diye sözlerini bitirdi. 4 haziran günü de bir basın toplantısı düzenleyerek, iktidar devrinin 15 ağustosta yapılacağını açıkladı.

ORTAYA ÇIKAN GÜÇLÜKLER

Taksim planının ciddî olarak ele alınıp, görüşmelerin başlamasından sonra, hesapta olmayan bazı güçlüklerin ortaya çıkması, her iki tarafı da endişelendiriyordu. İş, sadece hudutları tayin değildi. Bütün idare mekanizması da, bu planla değişecekti. Bu güçlüğe, bir de ordunun taksimi eklenince, işler oldukça karışık bir şekle giriyordu. Ama gene de en önemli olan, her iki devletin ülke sınırlarının tespiti işiydi. Hele, Pencâb ile Bengal bölgelerinde bu daha da güç olacağa benziyordu.

Lord Mountbatten, yedi hafta gibi çok kısa bir zamanda, Hindistan İmparatorluğunu, iki bağımsız devlete bölmenin zorluğunu idrak etmiyor değildi. Ama, taksimin fiilen gerçekleşerek, bağımsızlığın ilânından sonra, mahallî huzursuzluğun da azalacağını umuyordu.

Nehru ile Cinna'yı taksim planında ikna ettikten sonra, artık mesele Bengal ve Pencâb sınırlarının tayini işine gelmişti. Şimdi, her ikisinin de, müştereken kabul edeceği bir şahıs, plan çerçevesi içinde, sınırları tespit etmeye çalışacaktı.

Nehru ve Cinna, Bengal ile Pencâb bölgelerindeki sınır tespiti işinin, Sir Cyril Radcliff'e verilmesini istediler. Bunun üzerine, Sir Radcliff, temmuz başlarında, Delhi'ye geldi, iki Müslüman, iki Hindû hâkimden kurulu bir heyetle çalışmalara başladı.

Pencâb ve Bengal, Müslüman ve Hindû nüfusunun birbirlerine karıştığı bölgelerdi. Birbirine zıt fikirlerin çatışması, Radcliff'in sıhhatli bir karar vermesine engel oluyordu. Hele, zamanın azlığı, eldeki raporların sakatlığı ve esas olarak kullanılan haritaların yanlışlarla dolu olması, işi daha da yavaşlatıyordu. Lord Mountbatten, İngiliz kuvvetleri, Hindistan'dan çekilmeden önce, sınır ihtilâflarının da sonuçlanmasını istiyordu. Bu noktada Nehru ve Cinna da anlaşmışlardı. Şimdi bütün mesele, her iki tarafın rızasını kapsayan bir sınır tespitine kalmıştı.

Acaba Sir Radcliff, yanındaki kurulla çalışmaya koyulurken, ileride büyük bir ihtilâf konusu olacak Keşmir'i, hiç mi hesaba katmamıştı? Yoksa, o bölgeyi unutmuş muydu? Sir Radcliff — sonradan Lord olmuştur — daha sonra yazdığı bir yazıda şöyle diyordu: «Bana, o zamanlar, Keşmir'den hiç kimse söz etmemişti. Hatta, onun varlığını bile duymamıştım. Yoksa, ciddî meseleler doğuracak nitelikte olduğunu tahmin etseydim, planda, başka değişiklikler yapardık».

BAĞIMSIZLIK GÜNÜNE DOĞRU

Bu arada, sınır tespiti yapılırken, Keşmir ile Pencâb arasında kalan Amritsar, Hindistan'da bırakılmıştı. Halbuki Amritsar'da yaşayanların büyük çoğunluğu Müslüman'dı. Belki, önemli bir ulaştırma merkezi olması dolayısıyla, Amritsar, Hindistan topraklarında kalmıştı ama, Sikh'ler tarafından kutsal bir şehir sayılması da, hesaba katılmış olamaz mıydı?

Ne olursa olsun, artık taksim planı için görüşmeler sonuna yaklaşıyordu ve Lord Mountbatten'ın daha önceden ilân ettiği 15 ağustosa, iki hafta kalmıştı. Ancak, her ihtimale karşı Radcliff, sınır tespitinin, bağımsızlık gününden iki gün sonra açıklanmasını uygun buluyordu. Sınır tespitinde Müslümanlar'la Hindûlar'ın hoşuna gitmeyen taraflar olabilir, bu da, kanlı çatışmalara yol açabilirdi. Nihayet, 15 ağustos günü geldi, Hindistan İmparatorluğu, Hindistan ve Pâkistan devletlerine ayrıldı. Böylece, uzun zamandan beri, uğrunda birçok kan dökülen bağımsızlık da gerçekleşmiş oldu.

YENİ ÇIBAN BAŞLARI

Şimdi ortada bir mesele kalıyordu. İngiltere'den ayrılmakla beraber, ne Pâkistan'a ne de Hindistan'a iltihak etmeyen üç devletin (Haydarâbad, Cunâgad ve

Pâkistan - Hindistan savaşında, bir Pâkistan topçu birliği, yıkılan bir binanın önünden geçerken.

Keşmir) statüleri ne olacaktı?

Hindistan Kongre Partisi'nin ileri gelenlerinden olan Sardar Patel, bağımsızlığın ilânından önce, Lord Mountbatten'a, şöyle söylemişti: «Her eyalet ve prensliğin, bir tarafla birleşmesi şarttır ve bu iltihak da, en geç, bağımsızlığın ilân gününden önce olmalıdır.»

Lord Mountbatten'ın, bu maksatla, 25 temmuz tarihinde yapmış olduğu bir konuşma, prenslere cesaret vermiş ve onları, diledikleri devletle birleşmeye teşvik etmişti ama, bu üç hükümdar, bir türlü fikirlerini açıklamıyorlar, hatta buna niyetli bile görünmüyorlardı.

Bu üç devletin en zengini, Haydarâbad idi. «Nizam» denen hükümdarı Müslüman' dı. İngiltere'yle aktedilen antlaşma, bağımsızlığın ilânıyla feshedilmiş sayılıyordu ama, Nizam, o güne kadar iki devletten birine katılmamıştı. Peki ,şimdi Haydarâbad'ı, tam bağımsız bir devlet mi saymak gerekecekti?

Haydarâbad nüfusunun Hindû olması, onların aynı millî birliğin —Hindistan'ın— içinde erimesini kolaylaştıracak bir hususiyet sayılabilirdi ama, Nizâm'ın Müslüman ve Türk aslından olması, belki onu, kalben Pâkistan'a katılmaya teşvik ediyordu.

Bu karışık durum, 1948 yılının kasım ayına kadar sürdü, sonra birden, basit bir polis hareketiyle, Hindistan, Haydarâbad'ı işgal ediverdi. Az bir zaman sonra da yapılan referandum neticesinde, Haydarâbad halkı, Hindistan'a katılma kararı verdi.

Cunâgad devletinin durumu ise daha karışıktı: Nevvâb Müslüman'dı ama, halkın çoğunluğu Hindû idi. 20 ağustos 1947' de, Nevvâb Pâkistan'a katıldığını açıkladı. Bu kararda, biraz da Cinna'nın etkisi olmuştu. Pâkistan'a göre, Nevvâb'ın bu husustaki iradesini muteber saymak lâzımdı. Bu arada Cunâgad'ın coğrafî ve dinî özellikleri hiç nazara alınmamıştı tabiî.

Hindistan, Cunâgad devletinin Pâkistan'a katılmasını istemiyordu, içten içe hazırlandı, az bir zaman sonra da, Cunâgad eyaletini muhasara ediverdi. Nevvâb, korkup uçakla Pâkistan'a kaçınca, eyalet divanı da, Hint kuvvetlerinin, eyalete girmesine karar aldı.

KEŞMİR ÇIKMAZI BAŞLIYOR

Keşmir mihracesi de, bu iki eyalet hükümdarı gibi, direnmiş, bir türlü hangi devlete katılacağını açıklamamıştı. Ama bir karar verme zamanı da gelmişti artık. Lord Mountbatten'ın çeşitli aralıklarla yaptığı görüşme, bir sonuç vermiyor, her defasında mihrace türlü bahaneler ileri sürüyordu.

Keşmir mihracesi olan Sir Hari Singh, Hindû idi, ama Keşmir nüfusunun %96'sı Müslüman'dı. Eyalette tam bir keyfî idare kurmuştu. Şahsî masraflarını karşılamak için, olur olmaz vergi koyardı. Hele, vergi politikasında çok ilkel sayılan, kapı, pencere esasına göre vergi alınmasına bile iltifat ediyordu. Bugün dahi, bu verginin etkileri, Keşmir'in bazı evlerinde görülmektedir.

Ekim ayının ortalarına doğru, içten içe gerginleşen durum, su yüzüne çıkmaya başladı. Keşmir sınırında meydana gelen sızmalar sıklaşmış, bazı dağ aşiretleri, bilinmeyen kişiler tarafından silâhlandırılmıştı. Mihrace, durumu, İngiliz hükümetine şikâyet ve Punch bölgesinde, Pakistan birliklerinin, bazı ulaştırma yollarını kestiğini iddia etti. İngiliz hükümeti buna cevap vermedi. Üç gün sonra, aynı protestoyu, Karaçi'ye yaptı. Ama Cinna, bunu duymamazlığa geldi.

Bu protestodan kısa bir zaman geçmişti. Pâkistanlı subaylarla takviyeli ve bazı ağır savaş malzemesiyle mücehhez Pathan aşiretleri, ortalığı yakıp yıkarak, Srinagar şehrine doğru ilerlemeye başladılar. 24 ekim günü, Keşmir mihracesi, hemen Hindistan hükümeti savunma komitesine baş vurdu ve böylece 18 yıldır sürüp giden bir ihtilâf da doğmuş oldu.

Lord Mountbatten başkanlığında toplanan komite, anlaşmazlığın çözülmesi için V. P. Menon'u, Srinagar'a gönderdi. Mennon, şehre geldiğinde, Müslüman kuvvetler, Srinagar'a 50 km. kadar yaklaşmışlardı. Kısa bir görüşmeden sonra mihraceye, yarı nüfusu Hindû olan Cammu şehrine gitmesini tavsiye etti. 26 ekim günü de, durumu, bildirmek üzere, Delhi'ye döndü. Mennon'un fikri şu idi: Hindistan, Keşmir mihracesine, askerî yardım yapmalıydı.

Lord Mountbatten, bu görüşe pek iltifat etmiyordu. Hindû liderlere, bu fikre karşı olduğunu ifade etti. Yok eğer, Keşmir mihracesi, iltihak iradesini açıklarsa bu da şartlı olarak kabul edilmeliydi ve er geç, halkın, referandumla fikri alınmalıydı. Mennon, komitenin fikrini aldıktan sonra hemen Cammur'a gitti. Mihrace, Sir Hari Singh'e, durumu anlattı ve kısa bir konuşmadan sonra, mihraceden, Keşmir'i Hindistan'a iltihak ettiğine dair yazılı bir beyanname aldı. Takvimler 27 ekim 1947'yi gösteriyordu.

Artık, Hint birlikleri için Keşmir yolu açılmıştı. İlk Hint kuvvetleri, ertesi günü saat 10.30'da Srinagar havaalanına inmeye başlıyorlardı.

Cinna, durumun endişe verici şekilde geliştiğini görünce, Pâkistan kuvvetlerine, Keşmir'e yürümeleri için emir verdi. İşte bazı pürüzler de bu sırada ortaya çıkmış oldu.

Önce, şu vardı: Pâkistan kuvvetleri kumandanı Sir Douglas Gracey, bir İngiliz generaliydi. Cinna'ya, «Başkumandan olan general Sir Claude Auchinkleck'in tasvibini almadıkça, bu emri yerine getirmeyeceğini» söyledi. Bunun üzerine, Cinna, General Sir Auchinkleck'le bir konuşma yaptı, ama general, Pâkistan'ın şiddet kullanmasına pek taraftar görünmüyordu. Cinna'ya, Keşmir üzerine yürüyen Pakistan silâhlı kuvvetlerine geri çekil emri vermezse, Pâkistan ordusundaki bütün İngiliz subaylarının, orduyu terk edeceklerini ima etti.

Cinna, o sıralarda, Lâhûr'da bulunuyordu, bu konuyu bir kere de Lord Mountbatten'la görüşmek istedi. Ama Lord Mountbatten da, Keşmir'in Pakistan ordusu tarafından işgaline pek yanaşmıyordu.

Bu arada, Hint birlikleriyle, Pâkistan silâhlı kuvvetleri çarpışmaktaydı, ama, her iki tarafın başkumandanı da, her gün birbirleriyle telefonda görüşüyorlardı.

Keşmir mihracesinin, Hindistan'a katılma kararının açıklanmasından sonra Keşmir'e, başbakan olarak Şeyh Abdullah tayin edilmişti. Nehru, olayların bu gelişmesi sırasında, Keşmir'de, düzenin temininden sonra, bir referandum yapılacağını ilân ediyordu.

Nihayet, 1 ocak 1949 günü, Birleşmiş Milletlerin tespit ettiği bir ateş kes hattı kabul edildi.

Hindistan İmparatorluğunu, Pâkistan ve Hindistan' devleti olarak ikiye bölen çalışmalar arasında bazı noktalar, üstün körü elden geçirilmiş ve ileride, çeşitli faktörler sebebiyle, doğması muhtemel ayrılıklar, hiç hesaba katılmamıştı.

Bunun sonucu olarak da aradan geçen bunca yıl sonra beklenen savaş patlak verdi.

Tarihe Akan Bir Ay

Eylül 1965

3 EYLÜL

Milletvekili aday listeleri Yüksek Seçim Kurulu'na verildi.

6 EYLÜL

Pâkistan - Hindistan savaşı başladı. Keşmir meselesinin doğurduğu anlaşmazlık, iki ülkenin karşılıklı olarak birbirlerine tecavüz etmelerine sebep oldu.

7 EYLÜL

Karaçi, Ravalpindi ve Kalküta bombalandı. Pâkistan, Türkiye'den yardım istedi.

9 EYLÜL

Pâkistan'ın giriştiği savaşla ilgili olarak yapılan Türk - İran görüşmeleri Ankara'da başladı.

● Milletvekili kesin aday listeleri Resmî Gazete ve radyo ile açıklandı.

10 EYLÜL

Pâkistan - Hindistan savaşı münasebetiyle gençlik Pâkistan lehinde bir miting yaptı.

12 EYLÜL

Norveç'te yapılan genel seçimler sonunda 30 yıldan beri iktidarda bulunan sosyalistler yenilgiye uğradı.

13 EYLÜL

Dışişleri Bakanı Hasan Işık Ravalpindi'ye gitti.

● Kıbrıs değiştirme birliğimiz yola çıktı.

14 EYLÜL

Hasan Işık, Eyüp Han ile görüştü. Pâkistan Devlet Başkanı Eyüp Han'ın, Ankara'ya gönderdiği özel temsilci de başkentte temaslara başladı.

17 EYLÜL

Hindistan, Kızıl - Çin'in verdiği ültimatomu reddetti.

● Irak'ta Nâsır taraftarlarının yapmak istediği bir hükümet darbesi önlendi.

● Yunan Kralı, Stefanopulos'u hükümeti kurmakla görevlendirdi. Hükümet kurulabilirse Yunanistan'da iki aydan beri devam eden kabine buhranı bitmiş olacak.

18 EYLÜL

Uzay'da sekiz gün kalarak rekor kıran Amerikalı Astronotlar, Gordon Cooper ile Charles Conrad Türkiye'ye geldiler.

19 EYLÜL

Seçim kampanyası başladı. Yurt içinde seyahatlere çıkan parti başkanları, çeşitli il merkezlerinde konuşmalar yaptılar.

● Kızıl Çin, Hindistan'a verdiği mühleti üç gün uzattı.

20 EYLÜL

Güvenlik Konseyi, Hindistan ve Pâkistan'ı ateş kesmeye davet etti.

● Komünist Çin, sınırdaki Hint birliklerine ateş açtı.

22 EYLÜL

Beş kişi demirperdeyi geçerek Türkiye'ye iltica etti. Memleketimize iltica edenlerden biri Rus.

● Stefanopulos Türk - Yunan münasebetlerini düzelteceğini söyledi.

● Pâkistan ve Hindistan Güvenlik Konseyi'nin kararına uyarak ateş kestiler.

23 EYLÜL

İzmit körfezinde bulunan Barbaros tankerindeki şiddetli bir infilâk sonunda 15 kişi öldü.

25 EYLÜL

Stefanopulos güven oyu aldı.

26 EYLÜL

Prenses Hanzâde'nin kızı, eski Irak Kralı'nın nişanlısı Prenses Fâzıla ile, Başbakan Suat Hayri Ürgüplü'nün oğlu Hayri Suat Ürgüplü'nün nişanlandığı açıklandı.

28 EYLÜL

Filipinler'de patlayan bir yanardağ 2 000 kişinin ölümüne sebep oldu.

Tarih Postası

Okuyucularımızın tarihle ilgili soruları, bu sayfalarda cevaplandırılmaktadır.

Ahmet Menteşli (İstanbul)

Yılmaz Öztuna, Hürriyet gazetesi'*ne de yazı yazıyor mu?*

Hayır, yazmıyor. Yalnız **Hürriyet Gazetesi,** Yılmaz Öztuna'nın Hayat Ansiklopedisi'ne yazdığı tarih, coğrafya ve musikî makalelerinden takriben 100 kadarını, **Halk Üniversitesi** ve **Aktüel Ansiklopedi** sütunlarına almıştır. Bu iktibaslar hâlâ devam etmektedir. Sizin gibi birçok okuyucu, aynı zanna kapılmışlardır. Çünkü **Hürriyet**'in iktibas ettiği yazıların çoğu, Yılmaz Öztuna'nın orijinal çalışma mahsulü olan fikirlerini aksettirmektedir.

Erol Alto (Elazığ)

1 — Fevzi Çakmak hangi meydan muharebelerini kazandığı için mareşal oldu? 2 — Orta Asya Türkleri'nin tarihinden bahseden yazı koyacak mısınız?

1 — Fevzi Çakmak, İstanbulda'ki Osmanlı hükümetinde harbiye (millî savunma) nazırlığına kadar yükselmişti. Fakat rütbesi ferik (korgeneral) idi. Ankara'ya geçtikten sonra, Sakarya muharebesi dolayısıyla birinci ferik (orgeneral), Büyük Taarruz'daki başarısı dolayısıyla da müşir (mareşal) oldu.

2 — Fırsat buldukça, Türkiye dışı Türk tarihine ait yazılar da koyacağımız tabiîdir.

Mustafa Anaçak (Bursa)

1 — Türk-Moğol İmparatorluğu parçalanınca yerine hangi devletler geçti? 2 — Timur neden Yıldırım Bâyezid'le bozuştu?

1 — Türk-Moğol İmparatorluğu dediğiniz Cengiz Han İmparatorluğu, Cengiz'in ölümünden (1227) yarım yüzyıl geçmeden 4 İmparatorluk halinde parçalandı: Altınordu, İlhanlı, Çağatay ve Kubılay İmparatorlukları. Diğer üçü, Kubılay'ın ölümüne kadar, Hanbalık (Pekin)'da oturan bu hükümdarı «büyük kağan», yani metbuları olarak tanıyorlardı. Kubılay'ın ölümünden sonra 4 İmparatorluk arasında bu kadar bir bağ da kalmadı.

2 — Timur ile Yıldırım'ın bozuşma sebepleri çeşitlidir. En önemlisi, Çin seferine çıkmaya karar veren Timur'un, arkasında Yıldırım gibi futuhat peşinde koşan bir hükümdar bırakmak istememesidir.

Muhiddin Aksoy (Barak Türkyurdu köyü-Gaziantep)

Patrikhane niçin Türkiye'den dışarı çıkarılmıyor? Patrikhanenin mahut kapısı niçin kapalı tutuluyor?

Patrikhane'nin İstanbul'da veya Türkiye dışında olması aslında o derece mühim bir mesele değildir. Mesele, Türkiye hükümetinin bu müesseseyi lâzım olduğu derecede denetleyip denetleyememesidir. Devlet kudretli oldukça patrikhanenin hiç bir zararı olamaz. Ancak devlet za'fa düşünce, bütün düşmanlarımız gibi patrikhane de tahrik faaliyetlerine başlar. Mahut kapı, II. Sultan Mahmud'un Mora isyanını destekleyen patriği astırması üzerine kapatılmıştır. Güya bir Türk devlet veya hükümet başkanı da Yunanlılar tarafından asıldığı zaman açılacakmış. Patriki astıran, yazdığınız gibi II. Abdülhamid değil, büyük babası II. Mahmud'dur. Zaten bu ilk patrik idamı değildir. XVII. asırda da devlete ihanet suçundan patrik asılmıştır.

Hasan Balkan (Beyoğlu-İstanbul)

Tarih kitaplarında Türk büyüklerine ait gördüğümüz resimler asıllarına ne dereceye kadar uygundur? Garibaldi ne zaman Türkiye'ye gelmiştir?

Türk büyüklerine ait resimlerin pek azı ressama poz verilerek yapılmıştır. Çoğu, devirlerinde kendilerini gören Avrupalı ressamlar veya Türk minyatürcüleri tarafından çizilmiştir. Öldüklerinden sonra yapılan resim veya minyatürler için de eski resimler ve minyatürler, hiç olmazsa, tarih kitaplarındaki tarifler esas alınmıştır. Fakat tamamen hayalî, temsilî dahi denemeyecek derecede uydurma resimler de vardır. — Garibaldi, pek gençken, gemici olan babasıyla beraber Türkiye'nin Akdeniz ve Karadeniz kıyılarını dolaşmış, bu arada İstanbul'a da gelmiştir. Bu sırada Türkiye'de II. Mahmud tahtta bulunuyordu.

Ahmet Şimşek (Bafra-Samsun)

Kanunî Sultan Süleyman ne zaman doğdu? Yavuz'un ağabeyi Şehzade Ahmed'in kaç oğlu vardır?

Kanunî, 1495'te doğmuştur. Babası Şehzade Selim (Yavuz), ağabeyleri Korkut ve Ahmed'le taht kavgasına başladığı zaman (1509), Şehzade Süleyman (Kanunî), yetişkin bir prens ve sancak beyi idi. Şehzade Ahmed'in 7 oğlu olmuştur.

Tufan Albayrak (Dadalı köyü-Bolu)

Türk minyatürlerini bir kitap halinde yayınlamayı düşünüyor musunuz?

On binlerce Türk minyatürünü yayınlamak, büyük bir iştir. Biz mecmuamızda her vesileyle renkli ve siyah-beyaz minyatürler vermekte devam edeceğiz.

Kemal Abdullahoğlu (Zeytinburnu-İstanbul)

Osmanlı devleti ilk defa hangi muahede ile toprak kaybetti?

Osmanlı devleti ilk defa 1699 Karlofça muahedesi ile toprak kaybetmiştir. Bu muahede, 1683'ten beri Türkiye'nin tek başına büyük devletlerden Almanya, Venedik, Polonya ve Rusya ile daha bir sürü küçük devletle yaptığı ve kaybettiği savaşın sonucudur. Muahede imzalandığı zaman II. Mustafa padişahtı. Bu muahede ile Türkiye İmparatorluğu, Macaristan'ı, Podolya'yı, Mora'yı, Dalmaçya'yı, Azak (Rostov) kalesini kaybetmiştir. Kayıplarının bir kısmını sonradan geri almıştır.

Hayati Keleş (Çarşamba-Samsun)

Tarih Mecmuası daha kısa müddet içinde çıkamaz mı? Osmanlı tarihinin en büyük hükümdarı kimdir? Veraset Savaşları hakkında bilgi verir misiniz?

Tarih Mecmuası'nın on beş günlük veya haftalık olmasını düşünmüyoruz. Esasen bu tip mecmualar dünyanın her yerinde aylıktır. Ancak belki ilerde sayfa artırmak suretiyle daha tatminkâr olmaya çalışabiliriz. — Osmanlı tarihinin her cepheden en büyük hükümdarı Fâtih Sultan Mehmed'dir. Esasen Fâtih, birçok tarihçiye göre Türkler'in, hattâ bütün milletlerin yetiştirdiği en büyük şahsiyettir. — Avrupa tarihinde bir değil, birkaç Veraset Savaşı olduğu için, bu sütunlarda bilgi vermemiz mümkün değildir.

Bekir Kartal (Ilgaz-Çankırı)

Beni mecmuanızın davetlisi olarak İstanbul'a çağırır mısınız? Nûh'un gemisinin eni, boyu ve yüksekliği kaç arşındı? Ankara kalesini kim yaptı?

Sizi İstanbul'a davet edemeyiz. Çünkü okuyucularımız arasında tefrik ve istisna yapmış oluruz. — Nûh'un gemisi bulunup ölçülmemiştir. Tarih kitaplarında da geminin ölçüleri hakkında hiç bir rivayet yoktur. — Ankara kalesi Hititler'den beri birçok kavimler tarafından yapılmıştır. Bugünkü şekli, Osmanlı eseridir.

Âtıf Coci (Fatsa-Ordu)

Atatürk niçin bizzat Lozan Konferansı'na katılmadı? Mimarî ve edebiyat tarihimizden niçin bahsetmiyorsunuz?

Lozan Konferansı, devlet başkanları seviyesinde olmadığı için Atatürk bizzat katılmamıştır. Üstelik o sıralarda Atatürk'ün uzun aylar boyunca Türkiye'den ayrılması mahzurluydu. — Mimarî ve edebiyat tarihimizden de bahsedeceğiz.

Sabahat Okakın (Kasımpaşa-İstanbul)

Hitler nasıl öldü?

Hitler intihar etmiş, verdiği emir mucibince cesedi benzin dökülerek yakıldığı için, kemikleri bile bulunamamıştır.

Suat Uysal (Kadıköy-İstanbul)

Her sayınızın kapağını döner kapak şeklinde düzenliyemez misiniz?

Elimizdeki resim müsait olunca, 4. sayımızda olduğu gibi döner kapak vereceğiz. Yani arka kapakta da resim olacak.

Hüseyin Şimşek (Ankara)

Ankara kalesini kim yaptı? Nasreddin Hoca, Timur'la çağdaş mı? Pul köşesi yapamaz mısınız?

Ankara kalesini ilk defa olarak Hititler yapmış, sonradan çevreye hâkim olan kavimler, bilhassa Romalılar ve Bizanslılar yeniden inşa etmiştir. Fakat bugünkü şekil, Osmanlı yapısıdır. — Nasreddin Hoca' nın Timur'la çağdaş olduğu rivayeti yanlıştır. Hoca XIII. yüzyılda, yani Timur'dan çok önce yaşamıştır. — Bir pul köşesi koyamayız. Ancak arada sırada puldan bahsediyoruz. Bu konuda bir makale de yayınladık.

•

Hüseyin Türkmen (Beyoğlu-İstanbul)

Bozcaada'daki kaleyi kimler yapmıştır?

Bozcaada'daki kale Cenevizliler tarafından yapılmış, Osmanlılar tarafından yenilenmiştir.

Naim Budak (Bayramiç-Çanakkale)

Kayılar ne zaman Müslüman oldu? Yıldırım Bâyezid nasıl öldü? İslâm dini doğmadan önce Avrupa'da kimler yaşıyordu?

Kayılar, diğer Oğuz boyları gibi X. yüzyıldan başlayarak Müslüman dinini kabul etmişlerdir. — Yıldırım Bâyezid'in intihar ettiği rivayeti de varsa da, eceliyle ve üzüntü yüzünden öldüğü rivayeti daha kuvvetlidir. — İslâm dini, 610 yılında ilk âyet-i kerîmenin inmesiyle başladığına göre, bu sıralarda Avrupa'nın güneydoğusunda, Güney İtalya ve Anadolu'da Bizans İmparatorluğu vardı. Fransa'da Frank krallığı, Orta Avrupa'da Avar Türkleri bulunuyordu. İspanya ve Kuzey İtalya, henüz Hıristiyan olmuş Vizigot ve Lombardlar'ın elindeydi. Kuzey Avrupa'da, daha Hıristiyan olmamış Germen kavimleri yaşıyordu.

Oktay Or (Bakırköy - İstanbul)

1 — Anadolu arkeolojisi ve kazıları hakkında yazılar koyar mısınız? 2 — Barbaros'un yayınladığınız hatıraları ile Gazavât-ı Hayreddin Paşa *aynı eser midir? 3 — Türk mimarisi, çiniciliği, halıcılığı, hattatlığı, tezyinatçılığı, ciltçiliği gibi konulara niçin yer vermiyorsunuz? 4 — Cengiz Türk müdür? 5 — İbni Sinâ'nın milliyeti nedir? 6 — Sakarya muharebesindeki Miralay Fahreddin Bey kimdir? 7 — Lise tarih kitaplarında önemli yanlışlar var, bilhassa tarih ilminin son gelişmeleri takip edilmiyor ve eskiden bellenmiş yanlış şeyler okutulmakta devam ediyor. Bunun ıslah çaresi yok mu?*

Evvelâ sizi en ciddî ve samimî duygularla tebrik etmemize müsaade edin. Çünkü lise talebesi olduğunuzu söylüyorsunuz. Mektubunuzu okurken sizi Üniversitede hiç olmazsa tarih asistanı sandık. Üniversite öğrencilerinden ve makam ve mevki sahibi kimselerden ifade ve imlâsı bozuk, konu üzerinde bilgisiz yüzler ve yüzlerce mektup almaya alıştığımız için, bir lise talebesinin bu derece mükemmel ifadeli, konuya vâkıf mektubu karşısında sevindik ve biraz da hayret ettik. Siz muhakkak tarihçi olmalısınız. Bilmiyorsanız, ilk işiniz, daha üniversiteye girmeden eski harfleri ve Osmanlıca'yı öğrenmek olsun. Çünkü bunlar, Türk tarihinin anahtarlarıdır. Bu anahtarları elde etmeden Türk tarihini, kaynaklarından inceleyemezsiniz. — Sorularınızdan birkaçına cevap veriyoruz. Diğerlerini cevapsız bıraktığımız için özür dileriz. Fakat çok soru sormuşsunuz. Sizinle şahsen tanışmak isteriz. Bir gün yazı işlerimizi ziyaret eder misiniz?

Türk sanat tarihi ve Anadolu kazıları hakkında birkaç makale yayınladık. Yayınlamaya da devam edeceğiz. — Barbaros'un yayınladığımız hatıralarının orijinal adı, tahmin ettiğiniz gibi **Gazavât-ı Hayreddin Paşa**'dır. Bu eserin nüshaları hakkında bilgi, müessesemizin yayınladığı **Türkiye Tarihi**'nin VII. cildinin bibliyografyasındadır. — Cengiz'i biz Türk değil, Moğol sayıyoruz. Ancak çocukları Türk'leşmişlerdir. Bu önemli konunun münakaşası, bahis konusu **Türkiye Tarihi**'nin II. cildinde yapılmıştır. Çünkü en son tarih buluş, telâkki ve nazariyelerine göre kaleme alınmıştır ve klâsik tarih kitaplarından tamamen ayrılır. — İbni Sînâ, Türk değil, İranlı'dır. Eserlerini Arapça, bazen Farsça yazmıştır. Türk aslından gelen büyük feylesof Fârâbî'dir. Fakat o da bütün eserlerini Arapça yazmıştır. — Miralay Fahreddin Bey, hâlen hayatta olan ve 7. sayımızda kendisiyle bir röportaj yaptığımız emekli orgeneral Fahreddin Altay'dır. — Lise tarih kitapları hakkındaki tenkitlerinizde haklısınız.

Kemal Çoruh (Erzurum)

Yazarlarınızın biyografilerini resimleriyle birlikte veremez misiniz? Midhat Sertoğlu ile Murad Sertoğlu akraba mı?

Yazarlarımızın biyografilerini vermeyi düşünmüyoruz. Böyle bir şey yapmak basınımızda âdet değildir. — Midhat Sertoğlu, Murad Sertoğlu'nun küçük kardeşidir. — Kadromuz pek çok tarihçi ve muharrirden kuruludur. Her zaman yeni imzalar görmeniz mümkündür.

Hava Kd. Yzb. Abdullah Özkaynak (Merzifon - Amasya)

Miryokefalon nerededir? Latince ve Yunanca yazıları kime okutabilirim?

Miryokefalon mevkii tarihçiler tarafından tartışılmakta ve birbirine uygun olmayan fikirler ileri sürülmektedir. Latince ve Yunanca yazıları okuyacak şahıslar, Ankara'da Türk Tarih Kurumu'nda, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'nde, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nde, İstanbul'da Edebiyat Fakültesi'nde mevcuttur. — Fikirleriniz gayet yerindedir. Tebrik ve teşekkür ederiz.

Koleksiyon yapan okuyucularımıza

TARİH
MECMUASI

Hayat TARİH MECMUASI

Cilt kapakları satışa arz edildi.

2. Cildimizin kapakları da hazırlandı. Okuyucularımız cilt kapaklarını şimdiden almakla, mecmualarını muhafaza etmek imkânını bulacaktır.

Tarih Mecmuası iç içe konmuş ve sırtı tellenmiş formalardan mürekkep olduğu için bunların ciltlenmesindeki müşkülât göz önünde tutularak Avrupa'da bu türlü mecmualar için yapılmakta olan cilt kapağı nümuneleri getirtilmiş ve dibinde lâstik şeritler bulunan orijinal cilt kapakları hazırlanarak satışa arz edilmiştir.

Bu cilt kapaklarını alan okuyucularımız ellerindeki mecmuaları tam orta sayfalarından bu lâstiklere geçirecekler ve bu suretle ayrıca bir ciltçiye müracaat ederek bunları ciltletmek külfetinden de tamamen kurtulmuş olacaklardır.

Yeni çıkmış olan Hayat Tarih Mecmuası'nın lâstikli cilt kapaklarının fiyatı 7,5 liradır. Bunları Tarih Mecmuası'nı aldığınız kitapçıya veya müvezzie ısmarlayabileceğiniz gibi (Bateş Bayilik Teşkilâtı, Cağaloğlu, İstanbul) adresinden bizzat alabilir, ödemeli olarak veya posta pulu mukabilinde de isteyebilirsiniz.

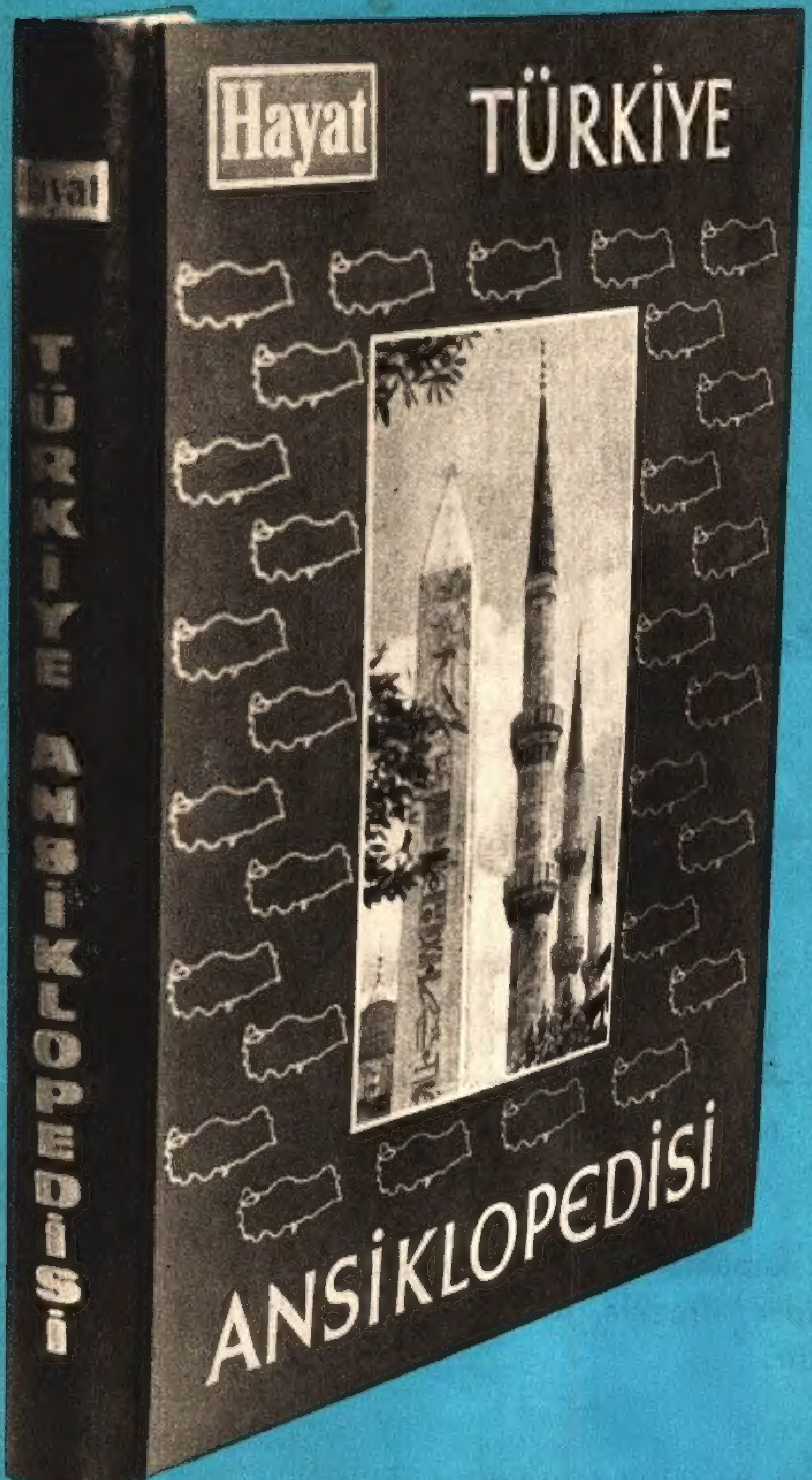

Eşsiz
Bir
Eser

Hayat

TÜRKİYE
Ansiklopedisi

Hayat mecmuasının fasiküller halinde yayınladığı Türkiye Ansiklopedisi, ciltli olarak piyasada satılmaktadır. İsteyen okuyucular, ellerindeki fasikülleri, özel cilt kapaklarımızla ciltleterek nefis bir esere sahip olabilirler. Hayat Türkiye Ansiklopedisi ciltli olarak 35 liradır.

Cilt kapakları ve ciltler, Hayat satan bütün bayilerle müvezzilere sipariş edilebileceği gibi, umumî bayiimiz BATEŞ BAYİLİK TEŞKİLÂTI, Cağaloğlu - İstanbul adresinden de temin edilebilir.

Yalnız cilt kapaklarının fiyatı 7,5 liradır.